

Zorgen moet je doen, niet maken

Een zorgethisch onderzoek naar de motieven van vrijwilligers van
'n Fryske dream en *Spirit of Faith*.

ZORGEN MOET JE
DOEN

NIET MAKEN

Loesje

Zorgen moet je doen, niet
maken / 2011 –
Brigitta SCHEEPSMA
Geestelijke verzorging

Master Geestelijke Verzorging
Rijksuniversiteit Groningen
Faculteit Godgeleerdheid en Godsdienstwetenschap
Brigitta Scheepsma : S1600796
Begeleider: dr. C. Jedan
Meelezer: prof. dr. Y. Kuiper

Voorwoord

Waar ik jou word

*overweldigd door ons
vermogen om vast te houden
op deze kneedbare aardmantel*

*kan ik niet niet-jij zijn
jij niet niemand zijn
wij niet nergens zijn
het ongehoord behorende woord
niet niet-gezegd worden door ons*

*mijn hart hapert – gewichtlozer dan tevoren
maar overbrugbaar
daar waar ik anders ben dan jij
begin ik het is waar*

*maar daar waar ik jou ben
jou geworden ben zing ik buiten mezelf
lichte polsslagen kwikzilverzingend
iets voorbij de hele mensheid gekeatst*

Antjie Krog

Nederlandse vertaling: Robert Dorsman / Jan van der Haar

uit: Waar ik jou word (2009)

Het gedicht 'Waar ik jou word' van de Zuid-Afrikaanse Antjie Krog raakt mij. Het probeert te verwoorden dat daar 'waar ik jou word', daar waar mensen verbondenheid ervaren, er iets bijzonders gebeurt: de mens overstijgt zichzelf. De Nederlander Huub Oosterhuis schreef voor de week van de Spiritualiteit van 2008 een boekje met de titel: 'Jij die mij ik maakt'. Krog en Oosterhuis benaderen het 'ik' en 'de ander' vanuit verschillend perspectief. Krog is geïnspireerd door de Ubuntu Filosofie. Daarin staat het idee centraal dat elk mens deel uitmaakt van een groter geheel en ook verantwoordelijk is voor dat grotere geheel. Zij spreekt over een verschil tussen het Westerse zelf en het Afrikaanse zelf. Het Westerse zelf is doordrenkt van individualiteit, het Afrikaanse zelf hangt altijd samen met de 'community'.

Natuurlijk is er een 'ik' aldus Krog, maar dat staat altijd in relatie tot de gemeenschap.¹ Oosterhuis is een Rooms Katholiek theoloog en lieddichter, hij spreekt vanuit een christelijke mensbeeld: de mens in relatie tot God en anderen. God heeft de mens tot een 'ik' gemaakt. Dit 'ik' wordt volgens Oosterhuis aangesproken om zich te laten zien in deze wereld waarin je omgeven wordt door naaste vreemdelingen, dichtbij of ver weg.² Krog en Oosterhuis willen aangeven dat we anderen nodig hebben om een zelf te worden, het anders-zijn van de ander is geen afbakening maar kan juist een verrijking zijn.

In de westerse ethiek wordt veel waarde gehecht aan vrijheid en autonomie en aan keuzes die door rationele personen gemaakt worden, los van een toevallige context. Centraal staat het autonome individu, het ik. Het bovenstaande gedicht van Krog maakt duidelijk dat wij hier in het westen zoveel nadruk leggen op het zelf. Zij vindt dat hoe 'zelder' je wordt, hoe kleiner je gemeenschapsbesef en hoe dooder je spiritueel wordt.³

Toen wij, Wieke van Woudenberg en ik, in 2005 startten met het initiatief 'n Fryske dream, voor kinderen in Kenia, waren wij enthousiast en voelden wij ons betrokken. Wij wilden iets betekenen voor het outreachprogramma⁴ en wilden onze kwaliteiten op een voor ons uitdagende manier inzetten hier in Friesland. Het sprak ons heel erg aan om in de Friese samenleving betrokkenheid en verbondenheid met de wereld onder de aandacht te brengen. Wij voelden ons wereldburgers. Want, zoals we het in een krantenartikel verwoord hebben :

"Het klopt gewoon niet dat wij hier alles denken te hebben en Afrikanen geen kans krijgen zich te ontwikkelen. De bestaande sociaal economische verhoudingen kloppen niet in de wereld. Het Afrikaanse Ubuntu: Ik ben omdat jij bent, geeft een heel andere kijk op de samenleving. Wij kunnen iets betekenen voor Afrikanen maar zij ook voor ons."

Zagen wij onze inzet als een vorm van wederkerigheid? Wat wij in ieder geval wel zagen waren de effecten van globalisering. En dat wij mensen op alle terreinen van elkaar afhankelijk zijn. Niets gebeurt op zichzelf en wij westerlingen weten van armoede en leed over de hele wereld. Enthousiast waren wij om nu daadwerkelijk de handen uit de mouwen

¹ <http://www.luxmagazine.nl/generalinfo.aspx?IntStr=36&IntEntityId=534>, Het vermoeden, Antjie Krog, 4 januari 2010.

² http://www.roodkoper.nl/cms_files/MediaGalerij/Other/otherfiles0678_00.pdf , pag. 2, 4 januari 2010.

³ www.luxmagazine.nl, Antjie Krog, 4 januari 2010.

⁴ Het outreachprogramma in Malindi ondersteunt (wees)kinderen en hun ouders of verzorgers met voeding, medicatie en scholing en helpt de ouders of verzorgers bij het vinden van een baan of het opstarten van een bedrijfje.

te kunnen steken voor een project wat dicht bij ons stond en om bij te kunnen dragen aan een meer rechtvaardige verdeling in de wereld. Wij gingen enthousiast en onbegrensd te werk en hebben in de vijf jaar dat het initiatief bestaan heeft veel bereikt en veel geleerd over ontwikkelingssamenwerking, maar ook over ons zelf, over onze motieven, over onze sterke kanten maar zeker ook over onze beperkingen.

In de vijf jaar van het bestaan van *'n Fryske dream* kwam er steeds meer kritiek op ontwikkelingswerk, terecht en onterecht. Iedereen is op zoek naar de juiste vorm, een vorm die mensen niet afhankelijk maakt. Een vorm die mensen ondersteunt totdat ze weer krachtig genoeg zijn om de draad zelf weer op te pakken en geen hulp of zorg uit het westen meer nodig hebben. Daarnaast vindt er ook een verschuiving plaats in moreel opzicht. Waar ontwikkelingshulp eerst werd gevoeld als een soort morele verplichting, is het tegenwoordig steeds meer een vorm van welbegrepen eigenbelang om te investeren in een redelijk bestaan voor iedereen.⁵ Juist dit aspect, het welbegrepen eigenbelang, dat steeds meer benadrukt wordt, intrigeert mij. In mijn visie op het geven van zorg en hulp aan medemensen speelt naast eigenbelang juist de verbondenheid met andere mensen een cruciale rol. Deze verbondenheid kan ook met mensen ver weg ervaren worden. Zelfs als je deze mensen nog nooit ontmoet hebt. Dit aspect heeft te maken met dat wat niet onder woorden gebracht kan worden, dat wat het leven kleurt en zin geeft, dat wat Krog probeert te verwoorden in *'Waar ik jou word'*. Daarom gaat deze scriptie over zorgethiek, een ethiek die de kwetsbaarheid, interdependentie en verbondenheid van mensen als antropologisch uitgangspunt neemt.⁶ En over zorg voor de verre medemens. Want hoe verhoudt zorgethiek zich tot ontwikkelingssamenwerking en kan vanuit deze ethiek de zorg voor mensen ver weg als een plicht worden gezien? Waarom verbinden mensen in Nederland zich vrijwillig met verre medemensen? Deze vragen probeer ik in mijn scriptie te beantwoorden.

Deze scriptie had ik niet kunnen schrijven zonder de ervaringen die ik heb opgedaan met het particuliere initiatief *'n Fryske dream*. Mijn dank gaat dan ook uit naar mijn maatje en vriendin Wieke met wie ik samen dit alles heb mogen ervaren. Wat hebben we veel gelachen, geleerd, beleefd en mogen delen met zo vele mensen in Friesland en Kenia! Zonder jou Wieke was er geen *'n Fryske dream* geweest.

⁵ Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid, *Minder pretentie meer ambitie. Ontwikkelingshulp die verschil maakt*, Amsterdam University Press, Amsterdam, 2010, 12.

⁶ M. Schermer, 'Inleiding' in *Filosofie en praktijk, praktische problemen in filosofisch perspectief*, Jaargang 29, nr. 1, Uitgeverij Damon, Budel, 2008, 3-7, aldaar 3.

Ook wil ik de vrijwilligers die ik voor mijn kwalitatief onderzoek geïnterviewd heb hier bedanken voor de bereidheid om tijd vrij te maken voor een interview en hun openhartigheid tijdens de interviews. Bedankt voor de fijne gesprekken!

Christoph Jedan, dank voor je ondersteuning en voor dat je me het gevoel gegeven hebt dat ik een scriptie schrijven kan.

Yme Kuiper wil ik bedanken voor zijn bereidheid mee te lezen.

Verder wil ik bedanken mijn drie medereizigers en studiegenoten Riny, Lutske en Pytsje. Zonder jullie was ik niet eens begonnen aan de master Geestelijke Verzorging en mede dankzij jullie heb ik dan toch het eindpunt bereikt.

Mijn ouders wil ik bedanken omdat deze scriptie over zorg gaat. Bedankt dat ik kan doorgeven aan mijn kinderen en aan anderen wat ik van jullie ontvangen heb, een kunst van het hart, de kunst van het zorgen.

En last but not least bedankt Peter, Lotte, Erik, Anna en Britte, omdat jullie er voor me zijn en voor de steun en ruimte die jullie me gaven.

Soms heel even heb ik mogen ervaren dat er iets bijzonders gebeurt hier en in Kenia. Dat is geweest op de momenten van ontroering en verbondenheid op de momenten dat ik 'waar ik jou word' heb mogen ervaren.

April 2011

Inhoudsopgave

1	Inleiding.....	8
1.1	Achtergrond bij het onderzoek	8
1.2	Doelstelling en vraagstelling	12
1.3	Opbouw van de scriptie	14
1.4	Kanttekening bij de onderzoeksresultaten	15
2	Zorgethiek.....	17
2.1	Solidariteit als levenshouding	17
2.2	Wat is zorgethiek.....	18
2.3	De antropologie van de zorgethiek	26
2.4	Zorgethiek en de verre naaste	28
2.5	Een ontmoraliserend zorgconcept	29
2.6	Zorg als praktijk, zorg als morele betrokkenheid.....	31
2.7	From natural to ethical caring	33
2.8	Nabije en verre vreemden.....	35
2.9	Why Care?	39
2.10	Samenvatting	40
3	Motieven.....	43
3.1	Solidariteit als motief	43
3.2	Onderzoeken.....	43
3.2.1	Geven in Nederland.....	43
3.2.2	Particuliere initiatieven op het gebied van ontwikkelingssamenwerking.	47
3.2.3	De anatomie van het particulier initiatief.....	52
3.2.4	Motivatie en geefgedrag.....	54
3.3	Samenvatting onderzoeken	59
3.3.1	Hypothesen uit de onderzoeken.....	60
4	Analyse van het kwalitatieve onderzoek.....	62

4.1	De keuze voor kwalitatief onderzoek.....	63
4.2	Vrijwilligers van 'n Fryske dream en stichting Spirit of Faith	63
4.3	Non Governmental Organisation Blessed Generation.....	65
4.4	Beschrijving respondenten.....	66
4.5	Verwerking en beschrijving van de gegevens	67
4.6	Resultaten	68
4.6.1	Mondialisering en nabijheid: De relatie van de respondenten tot de stichting Spirit of Faith/ 'n Fryske dream	69
4.6.2	Altruïsme en individualisme	70
4.6.3	Zorghouding	72
4.6.4	De keuze voor Spirit of Faith.....	73
4.6.5	Levensbeschouwing, de achtergronden van motieven	75
4.6.6	Begrenzing van de inzet voor 'n Fryske dream / Spirit of Faith	77
4.6.7	Zorgethiek	80
4.6.8	Waarden en kwaliteiten.....	82
4.6.9	Zorg in zorgethisch perspectief	87
4.7	Samenvatting onderzoeksresultaten	90
5	Conclusie en discussie	94
	Literatuurlijst.....	101
	Geraadpleegde websites.....	105
	Bijlage 1	108
	Topiclijst interviews.....	108
	Bijlage 2	112
	Overzicht van de door respondenten gekozen waarden en kwaliteiten.....	112

1 Inleiding

1.1 Achtergrond bij het onderzoek

Een opmerking van Marian Verkerk, hoogleraar zorgethiek aan het Universitair Medisch Centrum Groningen (UMCG) in 'In gesprek over goede zorg' heeft mij aangespoord om zorgethiek bij mijn afstudeerscriptie en het daaraan gekoppelde kwalitatieve onderzoek te betrekken. Verkerk ziet de zorgethiek als een moreel perspectief en niet alleen als een ethiek van de zorg. Andere praktijken, zoals onderwijs en ontwikkelingssamenwerking zijn terreinen die zich eveneens lenen voor een reflectie vanuit zorgethisch perspectief, zo stelt zij. Zorgethiek als moreel perspectief richt de aandacht op de mate waarin mensen betrokken zijn op elkaar. Het gaat daarbij om de morele verantwoordelijkheid van mensen ten opzichte van zichzelf en anderen en het ontwikkelen van een bepaalde morele sensitiviteit.⁷ Zorgethiek neemt de kwetsbaarheid, interdependentie en verbondenheid van mensen als antropologisch uitgangspunt.⁸ Zorg is een handeling maar het gaat er tegelijkertijd om dat die handeling vanuit een bepaalde houding of motivatie gedaan wordt.⁹ Zorg wordt gezien als intersubjectief, als een proces waarin antwoord wordt gegeven op de vraag van een ander. De inspiratie van zorgethiek is het ontdekken van nieuwe uitingen van deze intersubjectiviteit. Het perspectief start daarvoor bij relationaliteit als fundamenteel kenmerk van het menselijk bestaan. Verkerk ziet het als de opdracht van zorgethiek deze relationaliteit, de afhankelijkheid van onderlinge relaties, opnieuw handen en voeten te geven.¹⁰ Zij vindt dat zorg zowel in het geven als in het ontvangen, een activiteit is waarin een mens deelneemt aan het bestaan van een ander.¹¹ Om een bijdrage te leveren aan zorgethische reflectie op andere terreinen dan de gezondheidszorg onderzoek ik in het theoretische gedeelte van deze scriptie hoe de zorgethiek zich verhoudt tot

⁷ M. Verkerk, 'Zorgethiek: naar een geografie van verantwoordelijkheden', in H.A.M. Manschot en H. van Dartel (red.), *In gesprek over goede zorg*, Uitgeverij Boom, Amsterdam/Meppel, 2004, 177-191, aldaar 179.

⁸ M. Schermer, 'Inleiding' in *Filosofie en praktijk*, 3.

⁹ Verkerk, 'Naar een geografie', 180.

¹⁰ <http://jurgenmarechal.nl/wp-content/uploads/2009/10/Ethiek-Zorgethiek.doc>, M. Verkerk, 'Een ethiek van de kwetsbaarheid, over de verzwegen premisse', in M. Verkerk (red.), *Denken over zorg, over concepten en praktijken*, Elsevier/de tijdstroom, Utrecht 1997, 90-93, een samenvatting van J.L.C. Marechal, 15 april 2011.

¹¹ ¹¹ http://www.ethische-perspectieven.be/page.php?LAN=N&FILE=ep_book&SID=189&ID=0, *Ethische Perspectieven, het driemaandelijks tijdschrift voor het overlegcentrum voor Ethiek*, M. Verkerk (red.), *Denken over zorg, concepten en praktijken*, 6 november 2009.

ontwikkelingssamenwerking, de zorg voor verre medemensen. Dit is relevant omdat door de globalisering de hulpvraag van mensen ver weg geen ver-van-mijn-bed show meer is. Het reizen naar verre landen neemt toe en door de media komt de verre medemens steeds dichterbij en doet een beroep op ons. De moderne communicatietechnieken maken het mogelijk dat 'het geraakt zijn' omgezet kan worden in daden. Dit vereist nieuwe morele handvaten, want een groter technisch handelingsvermogen betekent ook een grotere verantwoordelijkheid.¹² De traditionele ontwikkelingshulp is mede door de globalisering aan herziening toe.

In het aan deze scriptie gekoppelde kwalitatieve onderzoek wil ik kijken naar motieven van vrijwilligers van het particulier initiatief *'n Fryske dream* en de stichting *Spirit of Faith* in Nederland om deel te nemen aan het bestaan van een ander, om zich te verbinden met het lot van 'verre vreemden', in dit geval mensen in Kenia. Het begrip verbondenheid, een van de kernbegrippen van de zorgethiek, wil ik in het onderzoek centraal stellen. Van Dale *online* noemt als synoniem voor verbondenheid solidariteit. Solidariteit wordt vervolgens in dit woordenboek omschreven als: het gevoel van een- zijn met anderen; saamhorigheid. Bij verbondenheid kunnen volgens de Leidse hoogleraar godsdienstsociologie Meerten B. ter Borg twee aspecten onderscheiden worden: die van 'horen bij' en die van het 'je inzetten voor'.¹³ In de traditionele betekenis van verbondenheid is dat een eenheid. Men zet zich in totaal en uitsluitend voor de groep waar men bij hoort. In het christendom en in het humanisme is deze neiging tot verbondenheid veralgemeniseerd vindt ter Borg. Het idee hierachter is dat er maar één mensheid is en we allemaal burger van dezelfde wereld zijn. Dit maakt dat mensen zich niet meer alleen met een bepaalde groep verbonden moeten voelen, maar met ieder individu, los van de groepering waartoe iemand behoort. Wereldburgerschap is tegenwoordig dan ook een veelgehoorde term. Universele verbondenheid is paradoxaal: want ergens bijhoren betekent namelijk ook dat je ergens anders niet bij hoort. Verbondenheid is per definitie exclusief. Je kun geen wij-gevoel met iedereen hebben. Het christelijk- humanistische ideaal van universele medemenselijkheid lijkt daardoor onmogelijk. Dit probleem wordt volgens Ter Borg opgelost door de beide aspecten van verbondenheid los te koppelen. Wij horen niet bij iedereen, maar hebben wel iedereen lief. Het universeel maken van naastenliefde betekent ook dat naastenliefde een individuele aangelegenheid wordt. Het gaat daarbij om persoonlijke individuele keuzes.

¹² Zie ook A. Van Heijst, *Menslievende zorg*, Klement, Kampen, 2005, 271.

¹³ M. B. Ter Borg, *Zineconomie, de samenleving van de overtreffende trap*, Scritum, Schiedam, 2003, 146, 147.

Mensen willen zich persoonlijk inzetten voor mensen waarmee ze zich kunnen identificeren of voor principes die hen aanspreken.¹⁴ Ook op het terrein van ontwikkelingssamenwerking is deze tendens waar te nemen. Er is een toenemende behoefte te bemerken van bedrijven en burgers om zich met ontwikkelingshulp bezig te houden, buiten het traditionele kanaal van ontwikkelingsorganisaties om.¹⁵ Westerse burgers zetten hun eigen hulpclubje op en ondersteunen daarmee concrete kleinschalige projecten in arme landen. Tobias Reijngoud typeert deze tendens in 'Ontwikkelingshulp in 2 uur en 53 minuten' als 'nieuw idealisme'. Hij vindt dat er op het terrein van ontwikkelingssamenwerking een aantal trends te ontdekken zijn die het gezicht van de hulp de komende jaren zullen bepalen. Hij noemt naast nieuw idealisme de aandacht voor klimaatverandering en de discussie tussen gematigde verwachtingen van hulp enerzijds en felle aanvallen anderzijds. Nieuw idealisme, ook wel praktisch idealisme genoemd, is een rechtstreeks gevolg van globalisering en een steeds kleiner wordende wereld.¹⁶

In Nederland zijn vele kleinschalige ontwikkelingsorganisaties actief. Een groepje vrijwilligers zet zich in voor projecten in de Derde Wereld. Het geld gaat vooral naar concrete en zichtbare doelen, zoals scholen, drinkwatervoorzieningen en weeshuizen. De contacten met het ontwikkelingsland zijn informeel en direct.¹⁷ Er is vaak weinig vertrouwen in de grote, professionele ontwikkelingsorganisaties omdat verondersteld wordt dat daar veel geld aan de strijkstok blijft hangen. Het vinden van donoren blijkt voor de particuliere initiatieven vaak niet zo moeilijk. Voor donaties doen ze een beroep op vrienden, familie en kennissen. Ook kunnen ze bij grote ontwikkelingsorganisaties, die sinds een aantal jaren via front office loketten speciale subsidies verstrekken aan kleinschalige particuliere initiatieven, een aanvraag indienen.¹⁸

Een van deze particuliere initiatieven is *'n Fryske dream*. In april 2005 besloten Wieke van Woudenberg en ik een project in Afrika te gaan ondersteunen. Onder de indruk van het verhaal van Ria Fennema, een oud-dorpsgenoot, besloten wij ons in te gaan zetten voor het toen nog op te starten outreachprogramma in Malindi. Dit outreachprogramma aan de oostkust van Kenia ondersteunt (wees)kinderen getroffen door de aidsproblematiek in hun thuissituatie met medicatie, voeding en scholing. Daarnaast worden de ouders/verzorgers

¹⁴ Ter Borg, *Zineconomie*, 146, 147.

¹⁵ T. Reijngoud, *Ontwikkelingshulp in 2 uur en 53 minuten. De zin en onzin, de achtergronden, de spelers en de toekomst*, Kosmos Uitgevers, Utrecht/Antwerpen, 2009, 98.

¹⁶ Reijngoud, *Ontwikkelingshulp*, 101.

¹⁷ R. Bodelier en M. Vossen, *Hulp, waarom ontwikkelingshulp moet, groeit en verandert*, Inmerc B.V., Wormer, 2007, 19.

¹⁸ Reijngoud, *Ontwikkelingshulp*, 99.

ondersteund bij het vinden van een baan of het opstarten van een bedrijfje. Sinds kort worden voornamelijk vrouwen opgeleid en verenigd in een coöperatie zodat zij microkredieten kunnen aanvragen. 'n *Fryske dream* heeft dit programma ondersteund door fundraising- en voorlichtingsactiviteiten in de Friese samenleving te organiseren waarbij bewustwording een rol speelt. 'n *Fryske dream* was aangesloten bij de stichting *Spirit of Faith*. Deze stichting, opgericht op 7 juli 2003, ondersteunt sociaal werk in Afrika en richt zich op de verbetering van de leefomstandigheden en opleiding van weeskinderen in het algemeen en die van weeskinderen in *Blessed Generation Children's Centre* in Kenia in het bijzonder.

Bij 'n *Fryske dream* en stichting *Spirit of Faith* (SoF) zijn direct en indirect vrijwilligers betrokken. Vrijwilligers zijn volgens de Van Dale *online*: mensen die zich ongedwongen, vrijwillig melden voor iets. Vrijwillig betekent dan 'uit eigen beweging, niet gedwongen'. De gangbare definitie van vrijwilligerswerk luidt: vrijwilligerswerk is werk dat in enig georganiseerd verband, onverplicht en onbetaald wordt verricht ten behoeve van anderen of de samenleving.¹⁹ De vraag is wat deze zogenaamde 'praktisch' idealisten motiveert om actief een particulier initiatief op te zetten of zich vrijwillig in Nederland of Kenia in te zetten voor een ontwikkelingsproject. Volgens columnist Ir. H. Schuringa jr.²⁰ is het 'in' om zelf de handen uit de mouwen te steken in plaats van te gireren naar de Novib's van deze wereld. Hij zet vraagtekens bij de motivatie van deze idealisten. Deze doe-het-zelvers doen het niet voor zichzelf, maar voor wie dan, vraagt hij zich af. Bodelier noemt de mogelijkheid dat ontwikkelingshulp rijke westerlingen gelukkiger maakt doordat die aan hun verlangen naar zingeving en moraal tegemoetkomt. Moreel en altruïstisch handelen raakt diepere snaren. Toegeven aan de behoefte om daadwerkelijk tot helpen over te gaan maakt domweg gelukkig.²¹ De Amerikaanse psycholoog Daniel Batson²² vindt dat de gedachte dat mensen louter gemotiveerd worden vanuit hun eigenbelang achterhaald is. Mensen die zich betrokken voelen bij andere mensen voelen behoefte om hen te helpen. Hij ontwikkelde de empathie- altruïsme hypothese. Empathie, het vermogen om je in iemand anders in te leven, wakkert ook het altruïsme aan, zo stelt hij. Mensen helpen elkaar volgens Batson niet alleen uit eigenbelang maar ook uit onbaatzuchtigheid, onzelfzuchtigheid, uit naastenliefde. Uit

¹⁹http://www.movisie.nl/119097/def/home/vrijwillige_inzet_/over_vrijwillige_inzet/de_gangbare_definitie/, Over vrijwillige inzet, 28 oktober 2009.

²⁰ H. Schuringa is het pseudoniem van een columnist van Fm, Tijdschrift over Filantropie en Bestuur. <http://schuringablog.blogspot.com/search?q=doe-het-zelvers>, schuringablog, 'Dat zeg ik!', 10 januari 2006, 15 april 2011.

²¹ Bodelier, *Hulp*, 2007, 263, 264.

²² D. Batson, 'Not all is self-interest after all, Economics of empathy-induced altruism' in Davis de Cremer, Marcel Zeelenberg, en J. Keith Murnighan (red.), *Social psychology and economics*, Erlbaum Associates, Inc. Publishers, Mahwah, New Jersey, 2006, 281-299.

onderzoek van Hinde Bazoubaa en Madelief Brok blijkt dat bij particuliere initiatieven een gevoel van solidariteit duidelijk het belangrijkste is om zich in te zetten, maar dat ook zelfontplooiingsmotieven een grote rol spelen. Zelfontplooiings- en solidariteitsmotieven blijken dus samen te gaan. Hieruit concluderen de onderzoekers voorzichtig dat traditioneel altruïsme en modern individualisme niet tegenover elkaar geplaatst hoeven te worden.²³ Ramses Man en Mark van Hemert stellen in het onderzoek 'Motivatie en geefgedrag' vast dat initiatiefnemers een deel van hun identiteit ontleen aan de projecten.²⁴ Ook Meerten B. ter Borg komt tot deze conclusie. Hij vindt dat naastenliefde een product geworden is en dat het op de markt net als andere producten werkt. Mensen kiezen uit het aanbod datgene wat bij hen past en wat ze zinvol vinden. Hun keuze draagt bij aan hun identiteit.²⁵ Zo kunnen vele motieven worden aangevoerd die een rol kunnen spelen bij vrijwilligers om zich in te zetten voor de verre naaste. Interessant is om door kwalitatief onderzoek te gaan onderzoeken welke motieven bij vrijwilligers van 'n *Fryske dream* en de stichting *Spirit of Faith* een rol spelen. Gaan zelfontplooiingsmotieven en solidariteitsmotieven inderdaad samen en geven respondenten dit aan met betrekking tot hun inzet?

1.2 Doelstelling en vraagstelling

Over zorgethiek is veel geschreven maar, zoals Marian Verkerk aangeeft, meestal in relatie tot professionele zorg in de gezondheidszorg. In Nederland wordt echter steeds meer informele zorg geboden dichtbij aan mensen in de directe omgeving maar ook, zoals in het geval van particuliere initiatieven, aan mensen ver weg. Deze toename van informele zorg wordt vaak gekoppeld aan het overheidsbeleid. In het kader van vermaatschappelijking stoot de overheid taken af die de burger 'vrijwillig' moet gaan invullen. Als positief aspect van informele zorg wordt wel genoemd dat het 'zorg op menselijke maat' is. Informele zorg kenmerkt zich door betrokkenheid en voldoening. Particuliere initiatieven op het terrein van ontwikkelingssamenwerking verlenen op vrijwillige basis zorg aan verre medemensen. Ook deze initiatieven worden gekenmerkt door betrokkenheid, verantwoordelijkheid en solidariteit. Kwaliteiten die binnen zorgethiek centraal staan.

²³ H. Bouzoubaa en M. Brok, *Particuliere initiatieven op het gebied van ontwikkelingssamenwerking*, Universiteit van Nijmegen, 2005, 3.

²⁴ R. Man en M. van Hemert, *Motivatie en geefgedrag, kleinschalige particuliere initiatieven in de goede doelenbranche*, Delphi Fonds- en ledenwerving, Haarlem, 2006, 31.

²⁵ Ter Borg, *Zineconomie*, 149.

De doelstelling van mijn onderzoek is daarom tweeledig:

- Inzicht krijgen in hoe de zorgethiek zich verhoudt tot de zorg voor verre medemensen.
- Inzicht krijgen in de motieven van vrijwilligers van 'n *Fryske dream* en/of stichting *Spirit of Faith* om zich te verbinden met verre medemensen.

Uit deze twee doelstellingen volgt de tweeledige vraagstelling die in deze scriptie centraal zal staan:

1. Hoe verhoudt de zorgethiek zich tot ontwikkelingssamenwerking?

Deelvragen:

- Welke zorghouding gaat aan zorg vooraf?
 - Hoe ziet zorgethiek het concept zorg in de context van ontwikkelingssamenwerking?
 - Wie is verantwoordelijk waarvoor? Is er sprake van een zorgethische 'plicht' tot zorg voor de verre medemens?
 - Wat wordt van de westerse mens gevraagd om zorgethisch goed te handelen ten aanzien van de hulpvraag van mensen ver weg?
 - Wat heeft de zorgethiek ontwikkelingssamenwerking te bieden?
2. Hoe komen betrokkenheid en verbondenheid van vrijwilligers van 'n *Fryske dream* en/of stichting *Spirit of Faith* met verre medemensen tot stand ?

Deelvragen:

- Wat is de aanzet geweest om actief te worden. Wat beweegt mensen om daadwerkelijk in actie te komen?
- Welke motieven spelen een rol bij vrijwilligers om zich in te zetten voor een particulier initiatief op het terrein van ontwikkelingssamenwerking?
- Speelt de eigen levensbeschouwing een rol bij de betrokkenheid bij het project?
- Hoe wordt de band die men voelt met mensen uit een heel ander land en een heel andere cultuur omschreven?
- Welke waarden staan bij de vrijwilligers centraal? Hoe denken zij over afhankelijkheid, kwetsbaarheid en hun verantwoordelijkheid in deze.?
- Ervaren de vrijwilligers verbondenheid/solidariteit en is er sprake van wederkerigheid? Gaan zelfontplooiingsmotieven samen met solidariteitsmotieven?
- Wat halen de vrijwilligers er zelf uit?
- Geeft geven van 'zorg' een extra dimensie aan het bestaan?
- Hoe ervaren vrijwilligers het verlenen van zorg en hoe zien zij die zorg?
- Wat is de concrete behoefte van de vrijwilligers en wat denken zij dat de behoefte is van de mensen in Kenia?

1.3 Opbouw van de scriptie

In het eerste hoofdstuk van deze scriptie onderzoek ik hoe zorgethiek zich verhoudt tot de zorg voor verre medemensen. Dit betekent dat ik heb gekeken naar de ideeën en visies van verschillende zorgethici op ontwikkelingssamenwerking. Vervolgens behandel ik in het tweede hoofdstuk vier eerdere onderzoeken naar motivatie van vrijwilligers van particuliere initiatieven op het gebied van ontwikkelingshulp. Het eerste onderzoek is een onderzoek getiteld: 'Geven in Nederland'. Het betreft een tweejaarlijks onderzoek naar het geefgedrag in Nederland. Het tweede onderzoek 'Particuliere initiatieven op het gebied van ontwikkelingssamenwerking' is uitgevoerd door Hinde Bazoubaa en Madelief Brok in opdracht van het Nationale Commissie voor internationale samenwerking en Duurzame Ontwikkeling (NCDO) in samenwerking met het Centre for International Development Issues Nijmegen (CIDIN). Doel van dit onderzoek is het in kaart brengen van de particuliere initiatieven op het gebied van ontwikkelingssamenwerking. Hiermee is getracht een (wetenschappelijke) bijdrage te leveren aan de kennis over het fenomeen particulier initiatief.²⁶ Het derde onderzoek is 'De anatomie van het Particulier Initiatief'. Dit onderzoek, uitgevoerd door Sara Kinsbergen en Lau Schulpen, geeft de resultaten van vijf jaar onderzoek, van 2005 tot 2010, naar particuliere initiatieven op het terrein van ontwikkelingssamenwerking weer. Het laatste en tevens voor mijn scriptie meest interessante onderzoek heeft als titel: 'Motivatie en geefgedrag, kleinschalige initiatieven in de goede doelenbranche' en is uitgevoerd door Ramses Man en Mark van Hemert. Zij hebben in opdracht van Delphi, een full-service fondsenwervingbureau dat werkt voor meer dan twintig maatschappelijke, charitatieve, educatieve en culturele non-profit organisaties, zestien diepte-interviews gehouden met donateurs en initiatiefnemers van particuliere initiatieven. Ik richt mij in de behandeling van hun onderzoek op het onderdeel dat gaat over de beweegredenen van initiatiefnemers om zelf een project op te zetten in ontwikkelingslanden. Het onderzoek naar hoe zorgethiek zich verhoudt tot ontwikkelingssamenwerking en de eerdere onderzoeken naar motieven voor vrijwillige inzet (op het terrein van ontwikkelingssamenwerking) vormen samen het theoretisch kader van deze scriptie.

In het tweede deel van deze scriptie wordt aan de hand van empirisch- kwalitatief onderzoek (interviews en observatie) gekeken naar de praktijk. Door vrijwilligers van stichting *Spirit of Faith* of van het aan deze stichting verbonden initiatief '*n Fryske dream* te

²⁶ Bouzoubaa, *Particuliere initiatieven*, 2.

interviewen heb ik geprobeerd een beeld te krijgen van de motieven om betrokken te zijn op of zich verbonden te voelen met mensen in een heel ander deel van de wereld en van hoe deze betrokkenheid tot stand komt. De respondenten zetten zich vrijwillig en onbetaald in zodat (op de een of andere manier) zorg verleend kan worden aan verre medemensen. Deze zorg verlenen zij niet altijd zelf. In feite verrichten de meeste vrijwilligers op dit moment in Nederland activiteiten om zorg in te kopen voor verre medemensen. Wat motiveert deze vrijwilligers in Nederland om zich te verbinden met het lot van de verre medemens?

De uitkomsten van mijn onderzoek naar motieven van vrijwilligers van 'n *Fryske dream* en *Spirit of Faith* om zich in te zetten voor mensen in Kenia wil ik vervolgens vergelijken met de uitkomsten van de andere genoemde onderzoeken.

In deze scriptie zal ik aantonen dat zorgethiek een goed analytisch kader kan bieden voor ontwikkelingssamenwerking.

1.4 Kanttekening bij de onderzoeksresultaten

In deze scriptie gaat het om een zorgethisch onderzoek. Tijdens dit onderzoek heb ik vanuit zorgethisch perspectief gekeken naar motieven voor de inzet en betrokkenheid van de respondenten. Het gebruiken van een perspectief houdt onder andere in dat bepaalde vragen belangrijker zijn dan andere en sommige antwoorden relevanter dan andere. Ook worden vragen geformuleerd vanuit dit perspectief. Zo heb ik respondenten bij voorbeeld gevraagd of zij zich herkennen in hoe Joan Tronto en Bernice Fisher zorg definiëren. Er bestaat echter discussie over de vraag of er vanuit een perspectief interpretatief wetenschappelijk onderzoek gedaan kan worden. Volgens dr. Ine Gremmen, docent en onderzoeker aan de Radboud Universiteit Nijmegen, is het inmiddels een open deur dat het onmogelijk is om op een waarde vrije of theorieloze wijze onderzoek te doen. Zij stelt dat ook interpretatief onderzoek plaats vindt vanuit een perspectief, hoe open dat misschien ook geformuleerd is.²⁷ De ervaringen en overwegingen van mensen die direct bij het initiatief betrokken zijn moeten dus uitgebreid en vanuit hun perspectief en context beschreven en geanalyseerd kunnen worden en tegelijkertijd ook vanuit een bepaald perspectief benaderd worden. Gremmen geeft aan dat dit van de onderzoekers vraagt dat zij hun theoretische kennis en normatieve veronderstellingen en intuïties opsporen, verklaren en erop reflecteren. Zij vindt dat een zorgethische benadering deze vereisten met elkaar verenigen kan. Bij een zorgethische benadering wordt veel waarde gehecht aan wat mensen vertellen en hoe ze

²⁷ I. Gremmen, 'Interpretatief zorgethisch onderzoek in de praktijk', *Medische antropologie* nr.13 (2), 2001, 323-338, aldaar 324 e.v.

over hun ervaring vertellen. Vanuit de concrete context worden eventuele problemen benaderd en dan van meerdere kanten bekeken. Daarbij hoeft niet één morele uitkomst de juiste te zijn. Ook is het belangrijk dat onderzoekers hun uitspraken verantwoorden. Een zorgethisch perspectief stelt andere vragen en heeft aandacht voor andere kwesties dan een perspectief wat autonomie centraal stelt. Gremmen vindt dat interpretatief onderzoek en onderzoek vanuit een zorgethisch perspectief samen kan gaan door zowel het interviewmateriaal als het zorgethisch perspectief serieus te nemen en door ze met elkaar in wisselwerking te brengen. Het perspectief vormt dan een leidraad bij het verzamelen van het interviewmateriaal en biedt een weg door het interviewmateriaal bij de analyse ervan.²⁸

²⁸ Gremmen, 'Interpretatief zorgethisch onderzoek', 332.

2 Zorgethiek

Zorgen is immers, zowel in het geven als in het krijgen, een activiteit waarbij iemand deelneemt aan het bestaan van de ander.²⁹

Zorgen kan kortom een van de manieren zijn waarop mensen –een stukje van- hun leven en van zichzelf delen.³⁰

2.1 Solidariteit als levenshouding

Zorgethiek wordt wel gezien als een levenshouding of morele oriëntatie waarin verantwoordelijkheid, betrokkenheid en aandacht centraal staan. In deze ethiek wordt ervan uitgegaan dat mensen gehoor geven aan zorg- en hulpvragen op basis van onderlinge verbondenheid. Een synoniem voor verbondenheid, een centraal begrip binnen zorgethiek en de rode draad in deze scriptie, is zoals eerder gezegd, solidariteit. Solidariteit komt tot uiting in emotionele ondersteuning maar ook in een grote verscheidenheid aan praktische handelingen. Dit kunnen bij voorbeeld helpende en zorgende activiteiten zijn maar ook organiserende en politiek beïnvloede acties. Solidariteit begint met emotionele betrokkenheid ten opzichte van degenen op wie de solidariteit gericht is.³¹ De filosoof Jan Vorstenbosch ziet kwetsbaarheid als een belangrijk aspect in een zorgrelatie. Hij vindt dat zorg verbonden is met en wordt uitgelokt door de kwetsbaarheid van dingen, levende wezens en handelingen. Tegelijkertijd is zorg zelf ook kwetsbaar omdat zij niet alles controleren kan.³² Wat juist is om te doen en te zeggen ligt niet van tevoren vast. Gehoor geven is een ethische competentie, een wenselijke en aan te leren capaciteit. Gehoor geven laat zich zien in compassie, het menselijk vermogen om zich in elkaars gevoelens in te leven vanuit een diep besef van gelijkheid. Hulp of zorg van een ander kan houvast geven op momenten dat iemand dat zichzelf niet geven kan. In de praktijk betekent dit bij voorbeeld een arm om de schouder slaan of opbeurende en troostende woorden spreken of alleen maar

²⁹ http://www.ethische-perspectieven.be/page.php?LAN=N&FILE=ep_book&SID=189&ID=0, *Ethische Perspectieven, het driemaandelijks tijdschrift voor het overlegcentrum voor Ethiek*, M. Verkerk (red.), Denken over zorg, concepten en praktijken, 6 november 2009.

³⁰ Van Heijst, *Menslievende zorg*, 354.

³¹ J Duyndam, 'Gehoor geven, het potentieel lichaam van solidariteit' in T. de Wit en H. Manschot (red.), *Solidariteit. Filosofische kritiek, ethiek en politiek*, Boom, Amsterdam, 1999, 131-147, aldaar 146.

³² J. Vorstenbosch, *Zorg, een filosofische analyse*, Nieuwezijds, Amsterdam, 2005.

zwijgend bij iemand aanwezig zijn. Hoe de compassie het best gegeven kan worden is een kwestie van wat Aristoteles 'phronesis', praktische wijsheid, noemt.³³ De 'phronesis' is het inzicht dat zorgt voor het kiezen van de goede handeling en het bepalen van het midden, tussen verstand en gevoel.

Zorgethiek gaat niet alleen over een zorghouding vanuit zorgwaarden maar ook over zorgzame verhoudingen tussen mensen privé en in professionele praktijken.³⁴

Bij solidariteit gaat het om een gebondenheid of verbondenheid. Solidair zijn met anderen betekent zich het lot en de belevenissen van anderen aantrekken en zich daar ook verantwoordelijk voor voelen. De begrippen verbondenheid en verantwoordelijkheid staan centraal binnen de zorgethiek.

2.2 Wat is zorgethiek

Zorgethiek heeft de afgelopen jaren een hoge vlucht genomen. In eerste instantie presenteerde zorgethiek zich als een tegenhanger van de gangbare medische ethiek. Maar de zorgethiek wilde een breder terrein dan de professionele medische zorg bestrijken, waaronder ook het terrein van ontwikkelingssamenwerking.³⁵ Annelies van Heijst constateert dat de zorgethiek binnen de gezondheidszorg en de hulpverlening enthousiast is onthaald. Dit verraadt volgens haar een hunkering naar een transformatie in de zorg. Velen verlangen naar een andere manier van optreden en met elkaar omgaan, de werkers zelf, maar ook zorgontvangers en hun naasten.³⁶

On the most general level, we suggest that caring be viewed as a species activity that includes everything that we do to maintain, continue, and repair our world so that we can live in it as well as possible. That includes our bodies, our selves, and our environment, all of which we seek to interweave in a complex, life-sustaining web.³⁷

Bovenstaande algemene definitie van zorg van Joan Tronto en Berenice Fisher geeft aan dat zij zorg als een activiteit zien die menseigen is. Zorg is alles wat de mens doet om zijn of haar wereld in stand te houden, te continueren en te herstellen zodat daarin zo goed mogelijk

³³ Duyndam, 'Gehoor geven, Het potentieel lichaam', 141,142.

³⁴ A. Van Heijst, 'Zorgethiek, een theoretisch overzicht', *Filosofie in praktijk, praktische problemen in filosofisch perspectief*, jaargang 29, nr.1, Damon, Budel, 2008, 7-18, aldaar 17.

³⁵ Verkerk, 'Zorgethiek naar een geografie', 177.

³⁶ A. Van Heijst, *Menslievende zorg*, Klement, Kampen, 2005, 40.

³⁷ J. C. Tronto, *Moral Boundaries, a Political Argument for an Ethic of Care*, Routledge, New York, London, 1993, 103.

geleefd kan worden. Het is een brede definitie want zorg wordt niet beperkt tot interactie tussen mensen maar omvat ook zorg voor onszelf, voor het milieu en voor onze omgeving. Deze definitie moet dan ook concreet gemaakt worden om in bepaalde zorgpraktijken iets te kunnen zeggen over wat goede zorg is. Wat als goede zorg wordt ervaren is om te beginnen afhankelijk van gender, ras en klasse.³⁸ Ook moet hierbij aangetekend worden dat het Engelse begrip 'care' meer betekenissen heeft dan het Nederlandse begrip 'zorg'. Care verwijst niet alleen naar 'zorgen voor', en 'verzorgen van' maar ook naar 'zorgvuldigheid', naar 'verantwoordelijkheid', 'zich bekommeren om' of 'iets om iemand geven'.³⁹

Zorgethiek komt op in de jaren tachtig van de vorige eeuw. Zij neemt de zorgrelatie als model voor ethisch handelen. Binnen zorgethiek wordt de nadruk gelegd op de waarde van relaties tussen mensen, het zorgen voor elkaar en voor zichzelf, op vertrouwen, kwetsbaarheid en verantwoordelijkheid. Er wordt aandacht gevraagd voor de concrete behoeften van mensen. De wortels van de zorgethiek liggen in de Verenigde Staten. Conceptueel ontstond zorgethiek toen Carol Gilligan in 1982 'In a Different Voice' publiceerde.⁴⁰ Deze ethiek is vanaf het begin sterk verbonden geweest met een feministische invalshoek en met het denken over een vrouwelijke moraal. Ze werd wel gezien als een feministisch alternatief voor de mannelijke principe-ethiek waarin alles om rechten en plichten draait.⁴¹ In de jaren zeventig en tachtig is veel gediscussieerd over de vraag of vrouwen moreel anders redeneren dan mannen. Er ontstond binnen het feministisch denken een discussie welk begrip - zorg of rechtvaardigheid- als leidraad genomen moest worden.⁴² Aanleiding voor deze discussie was het werk van de Amerikaanse psycholoog Lawrence Kohlberg. De morele ontwikkeling verloopt volgens Kohlberg in fasen. Hij gaat daarbij uit van een aangeboren gevoel van rechtvaardigheid. De principes van moraal ziet hij als universeel maar de exacte inhoud is cultuurafhankelijk. Volgens de ontwikkelingspsychologe Carol Gilligan die in de jaren zeventig als assistent van Kohlberg werkte, is dit beeld eenzijdig omdat Kohlberg voor zijn onderzoek alleen met mannelijke onderzoekspersonen werkte. Zij stelt dat als ook vrouwen bij het onderzoek betrokken worden de resultaten van het onderzoek veranderen. Het gaat dan niet om rechten en

³⁸ L. de Droogh en T. Maesele, 'Zorg en ethiek', *Alert*, jaargang 34, nr. 3, 2008, 76-83, aldaar 78.

³⁹ <http://www.zorgeconomie.org/downloads/De-uitdaging-voor-de-21e-eeuw-Zorgzaamheid-verankeren.pdf>, T. van Osch, 'De uitdaging voor de 21ste eeuw: Zorgzaamheid verankeren in het economisch systeem', 18 april 2011.

⁴⁰ Van Heijst, 'Zorgethiek, een theoretisch overzicht', 10.

⁴¹ J. Keulartz, 'Heidegger en de zorgethiek, een discussiestuk', in *Filosofie en praktijk, praktische problemen in filosofisch perspectief*, jaargang 24, nr. 5, Damon, Budel, 2003, 4-16, aldaar 4.

⁴² Van Heijst, 'Zorgethiek, een theoretisch overzicht', 10.

rechtvaardigheid maar om zorg, verantwoordelijkheid en het onderhouden van relaties. Waarden als afhankelijkheid en verbondenheid zijn daarbij belangrijk.⁴³ Door Gilligans 'andere geluid' vindt een verschuiving plaats in de morele vraagstelling van 'Wat is rechtvaardig?' naar 'Hoe reageer ik?'⁴⁴ Virginia Held⁴⁵ vertaalde deze ontwikkelingspsychologische ideeën naar wijsgerige ethiek. Als model voor zorgethiek beschouwt zij de relatie tussen moeder en kind. De moederfiguur is in dit geval een metafoor. Met behulp van dit model bekritiseert Held de ethiek van rechten en rechtvaardigheid. Haar voornaamste bezwaar tegen deze ethiek is dat deze uitgaat van het mensbeeld van een op zichzelf staand onafhankelijk of atomistisch individu, dat in eerste instantie zijn eigenbelang najaagt.⁴⁶

De Amerikaanse Joan Tronto doorbrak in 1993 deze discussie met het boek 'Moral Boundaries: A Political Argument for an Ethic of Care'. Zij wees een rechtstreekse koppeling tussen vrouwen en zorgen af en verenigde zorg en rechtvaardigheid door te stellen dat zorgverhoudingen altijd meteen ook rechtvaardigheidsverhoudingen zijn.⁴⁷ 'Care' en 'Justice' kunnen in praktijken van elkaar onderscheiden worden maar kunnen nooit van elkaar gescheiden worden. Tronto ziet rechtvaardigheid als 'the continued care for the common good'.⁴⁸ Zij ontwikkelde de ideeën over zorg verder omdat zij vindt dat zorg in veel opzichten ondergewaardeerd wordt in de westerse samenlevingen. Tronto wil voorkomen dat moraal als rechtendiscussie de overhand krijgt. Dit kan door zorg meer centraal te stellen in het morele redeneren. Ze beschouwt zorg als een essentieel element van het menselijk leven en samenleven. Zorg en zorgen is geen eenmalige op zichzelf staande activiteit maar een dynamisch proces dat zich continu afspeelt tussen mensen op alle niveaus van het bestaan. Zorg is een met anderen gedeelde praktijk, geen principe of emotie.⁴⁹ Het is een gezamenlijk bezig zijn maar ook een zaak van sociale tradities.⁵⁰ Het is dus niet zo dat zorg een karaktereigenschap is die sommige mensen van nature hebben. Bij zorg gaat het om een

⁴³ Keulartz, 'Heidegger', 5.

⁴⁴ K. Gardiner, *Why Care, On motivation in Care Ethics*, BOX Press, Oisterwijk, 2008, 189.

⁴⁵ Keulartz, 'Heidegger', 5.

⁴⁶ Keulartz, 'Heidegger', 6.

⁴⁷ Van Heijst, 'Zorgethiek een theoretisch overzicht', 12.

⁴⁸ W. Wolf-Diedrich, R. Burggraefe en C. Gastmas, 'Toward a Levinasian Care Ethic, A dialogue between the thoughts of Joan Tronto en Emmanuel Levinas', *Ethical Perspectives, Journal of the European Ethics network*, 13 no 1(2003), European Centre for Ethics, Katholieke Universiteit Leuven, 2006, 33-66, aldaar 39.

⁴⁹ Tronto, *Moral Boundaries*, 108.

⁵⁰ Van Heijst, *Menslievende zorg*, 73.

met anderen gedeelde praktijk vanuit een bepaalde houding.⁵¹ Het omvat meer dan alleen hulpverlening, zorg moet in het publieke en politieke domein een belangrijke factor zijn. Tronto's indeling van zorg in fasen biedt een kader om het zorgproces te beschrijven.

Zorg als proces kent vier verschillende dimensies:⁵²

1. 'caring about' *zorg hebben voor* (zich zorgen maken): Aandachtige betrokkenheid van de zorgverlener vormt de basis van het zorgproces. Door aandachtig te zijn op wat nu eigenlijk de zorgbehoefte is, wordt voorkomen dat zogenaamde vanzelfsprekendheden en veronderstellingen ongemerkt het proces bepalen. Aandachtigheid betekent recht doen aan de ervaringen van een zorgontvanger en recht doen aan ervaringen van zijn of haar bestaan. Door aandachtigheid krijgen zorgverleners meer oog voor de routine die zo vaak in zorg sluipt.⁵³ Kortom: het signaleren dat iemand zorg nodig heeft en dat er iets moet gebeuren. Dit is het beginpunt van zorg.
2. 'taking care of' *zorg dragen voor* (zorg op zich nemen): Dit betekent oog hebben voor situaties waarin zorg nodig is. 'Zorg dragen voor' is het resultaat van gezamenlijk handelen waarin verschillende betrokkenen een verantwoordelijkheid. Dit betekent zorg op zich nemen, de zorgverlener neemt verantwoordelijkheid om in te grijpen.
3. 'care giving' *het concreet zorg verlenen*: Het voorzien in de behoefte aan zorg. De zorgverlener voert praktische zorg uit.
4. 'care receiving' *het ontvangen van zorg (feedback ontvangen)*: Zorg veronderstelt wederkerigheid en het vermogen van de hulpverlener om zich te verplaatsen in de positie van de ander. Zorg is een gezamenlijke activiteit, zorg is relationeel. De zorgontvanger moet daarbij aangeven welke hulp hij nodig heeft. Dit kan ook in dialoog met de zorggever gebeuren.

Alle vier dimensies kunnen niet van elkaar gescheiden worden, ze zijn met elkaar verbonden. Wanneer er een dimensie ontbreekt is het zorgproces niet compleet. De dimensies sluiten aan op specifieke morele vaardigheden en houdingen.⁵⁴ Goede zorg is zorg die op aandachtige, verantwoordelijke, competente en responsieve wijze gegeven en ontvangen wordt.⁵⁵ Er kan van goede zorg worden gesproken als alle dimensies met elkaar in evenwicht zijn.

⁵¹ Aldus Van Heijst in *Menslievende zorg*, 73.

⁵² Tronto, *Moral Boundaries*, 106 e.v.

⁵³ edit.nhl.nl, E. Maeckelberghe, 'Tegenstrijdige belangen in de zorg', lezing NHL, 18 april 2010.

⁵⁴ Maeckelberghe, 'Tegenstrijdige belangen'.

⁵⁵ Tronto, *Moral Boundaries*, 127-137.

De centrale gegevens van zorgethiek zijn afhankelijkheid, kwetsbaarheid en interdependentie. Het menselijk bestaan wordt door deze gegevens gekenmerkt daarom zorgethiek wil zich richten op het bieden van een moreel antwoord hierop.⁵⁶ De nadruk ligt daarbij op relationaliteit. De centrale vraag daarbij is dan welke verantwoordelijkheid mensen voor elkaar en voor zichzelf hebben.

Zorgethiek is dus een familie van verwante ethische perspectieven met een aantal gemeenschappelijke eigenschappen. Ze legt de nadruk op drie kenmerken van zorg: context, relationaliteit en (volgens een deel van de zorgethici) gevoel. Daarnaast is zorgethiek particularistisch. Dit betekent dat elk geval als het nodig is op zijn eigen waarde beoordeeld wordt want wat goed is voor het welzijn van de een hoeft dat niet te zijn voor de ander.⁵⁷

Binnen zorgethiek vindt een verbreding van het concept zorg plaats.⁵⁸ Zorg is een complexe praktijk waarbij velen betrokken zijn, hun respectievelijke overwegingen meegerekend. Maar waar komt onze verantwoordelijkheid voor anderen vandaan? Wie is verantwoordelijk en waarvoor? En wanneer wordt verantwoordelijkheid een verplichting? Marian Verkerk beschouwt in navolging van de Amerikaanse filosofe Margaret Urban Walker de zorgpraktijk als een verantwoordelijkheidspraktijk waarin de verschillende betrokkenen verantwoordelijkheid ten opzichte van elkaar en zichzelf dragen in een proces van reageren op kwetsbaarheid. Zij besteedt aandacht aan de institutionele bemiddeling van verantwoordelijkheid zoals deze binnen de gezondheidszorg en hulpverlening tot stand komt.⁵⁹ Verkerk betreft de betekenis van een geografie van verantwoordelijkheden op de professionele zorg- en hulpverlening.⁶⁰ Iedere praktijk kent als het ware een morele landkaart of geografie van verantwoordelijkheden. De landkaart beschrijft wie voor wat en voor wie en waarom als verantwoordelijk wordt beschouwd. Bij het verdelen en toeschrijven van verantwoordelijkheden gaat het om wat we van elkaar en van onszelf verwachten. Deze verwachtingen komen voor een deel naar voren in het handelen maar ze kunnen op een gegeven moment ook ter discussie gesteld worden. Deze normatieve verwachtingen laten zien wat iemand van waarde vindt, welke rol of taak iemand zich in de zorg toebedeelt en ten aanzien van wie hij verantwoordelijkheid heeft. Waar iemand verantwoordelijk voor is, hoe groot deze verantwoordelijkheid is en hoe aan deze verantwoordelijkheid inhoudelijk vorm gegeven wordt is niet van tevoren vastgelegd in een regel of norm, maar moet in de

⁵⁶ Zie Verkerk, 'Zorgethiek: naar een geografie', 177.

⁵⁷ Gardiner, *Why Care*, 189.

⁵⁸ Verkerk, 'In gesprek over goede zorg', 182 e.v.

⁵⁹ Van Heijst, *Menslievende zorg*, 307.

⁶⁰ Van Heijst, *Menslievende zorg*, 307.

context of setting waarin die vraag opkomt worden beantwoord. Verkerk vindt dat een moreel beraad nodig is om de landkaart of geografie van verantwoordelijkheden in een concrete zorgsituatie te laten zien en hier kritische vragen over te stellen.⁶¹ Zij beschrijft verantwoordelijkheden door middel van een indeling in morele narratieven van identiteit, relatie en waarden. Ik vermeld hier deze narratieven, ook wel verhaalvormen genoemd, omdat Walker en Verkerk hiermee willen aangeven dat ieder mens gesitueerd is en ingebed is in een drievoudig verhaal, een verhaal van de geschiedenis, van de cultuur en een eigen familieverhaal. De morele mens handelt vanuit deze verhalen en bepaalt dus ook zijn verantwoordelijkheden vanuit deze verhalen. Morele oordelen komen naar voren in vertellingen, deze vertellingen zijn volgens Verkerk tegelijkertijd levensverhaal en moreel oordeel.⁶²

- Het narratief van morele identiteit zegt iets over de persoonlijke waarden en overtuigingen van de hulpverlener. Hoe ziet de hulpverlener zichzelf, wat is zijn zelfbeeld, hoe ziet hij zijn eigen identiteit? Houdt hij rekening met de sociale en culturele context van de hulpontvanger? Verhalen van identiteit laten zien waar mensen zorg voor dragen en hoe ze daarin prioriteiten stellen en keuzes maken.
- Het narratief van waarden onderzoekt wat de betekenis is van waarden als (zelf)respect, rechtvaardigheid, loyaliteit, vertrouwen in een bepaalde zorgrelatie. Waarden kunnen verschillend beleefd worden en ook het belang van waarden kan verschillend ingevuld worden. De relatieve waardering en de afweging van die verschillende waarden worden in dit narratief onderzocht.
- In het narratief van relaties wordt aangegeven wie met wie te maken heeft en wie wat doet voor wie. Hierbij gaat het om de taakverdeling en om de aard van de relatie. In relationele verhalen wordt duidelijk hoe een relatie tot stand gekomen is en hoe deze zich verhoudt tot andere relaties.

Wat iemand tot zijn morele verantwoordelijkheid rekent kan uiteindelijk in een van deze narratieven onderzocht en geplaatst worden. Hulpverleners verschillen natuurlijk in hun narratieven, ook hulpontvangers maken onderdeel uit van het zorgproces en hebben hun eigen morele narratieven van verantwoordelijkheid.⁶³ Zorgethiek als ethische reflectie op zorg houdt zich daarom in de eerste plaats bezig met het bestuderen van de narratieven waar in een bepaalde zorgpraktijk van uitgegaan wordt. Het gaat om het in kaart brengen

⁶¹Verkerk, 'Naar een geografie', 178.

⁶²Verkerk, 'Naar een geografie', 183.

⁶³Verkerk, 'Naar een geografie', 184.

van de verschillende opvattingen van verantwoordelijkheid en hun onderliggende narratieven van waarde, identiteit en relaties. Naast dit in kaart brengen van verantwoordelijkheden is het ook nodig de gegeven ver- en toedeling van verantwoordelijkheden te beoordelen en dit kritisch te reflecteren. Belangrijk daarbij is dat iedere betrokkene zich herkent in de toedeling van verantwoordelijkheid en dat het handelen van iedere betrokkene ook overeenkomstig die toedeling. Ook is het goed om te kijken of iedereen hetzelfde normatieve verwachtingspatroon heeft rond de te geven zorg. Daarnaast is van belang om te kijken of er machtsrelaties in het spel zijn die tot gevolg hebben dat een bepaald narratief dominant is?⁶⁴

Bovenstaande narratieven, omschreven door Marian Verkerk in 'In gesprek over goede zorg' kunnen een leidraad zijn voor zorgethische reflectie van de zorgpraktijk van professionals. Maar zorg omvat professionele en niet-professionele activiteiten. Bij ontwikkelingssamenwerking in de vorm van particuliere initiatieven gaat het vooral om vrijwilligerswerk. Deze zorg is niet beroepsmatig en valt naast zelfzorg, mantelzorg, lotgenotenzorg onder de term informele zorg.⁶⁵ Kan de geografie van verantwoordelijkheid, deze morele landkaart ook hier een leidraad zijn? Vrijwilligers voelen zich uit vrije wil verantwoordelijk voor de zorg voor een verre naaste. De motivatie daartoe kan een verplichtend karakter hebben, intrinsiek of extrinsiek. Bij deze vorm van zorg gaat het dus niet om professionele en medische zorg maar om de gewone alledaagse zorg.⁶⁶

Annelies van Heijst voegt nog iets aan de toepassing van 'de geografie' van Verkerk toe. Zij ontleent aan de geografie van Walker de morele betekenis van gevoelens en de morele betekenis van de mate van nabijheid. De nabijheid zegt iets over de intensiviteit van verbondenheid. Aan deze nabijheid is een bepaalde bereidheid gekoppeld om wel of niet zorgverantwoordelijkheid te nemen. Iemands verantwoordelijkheidsgevoel zal sterker zijn en gevoelsmatig meer geladen voor iemand die hem of haar meer na staat. Dit geldt volgens Van Heijst voor persoonlijke maar ook voor professionele relaties.⁶⁷

De grondslag van Walkers morele theorie is hoe mensen zich gedragen en waar ze daadwerkelijk (gaan) staan. Zij gaat daarbij niet uit van beginselen, intenties of idealen. Verantwoordelijkheid laat zich heel verschillend zien, een eenduidig concept waarbij

⁶⁴ Verkerk, 'Naar een geografie', 184.

⁶⁵ L. Linders, *De betekenis van nabijheid, Een onderzoek naar informele zorg in een volksbuurt*, Sdu uitgevers, Den Haag, 2009, 32.

⁶⁶ Verkerk, 'Naar een geografie', 184.

⁶⁷ Van Heijst, *Menslievende zorg*, 309.

uitgegaan wordt van algemene normen, wijst Walker dan ook af.⁶⁸ Om verantwoordelijkheid te kunnen dragen en er inhoud aan te geven, moet er volgens haar een feitelijke afhankelijkheidsrelatie bestaan. Naar mate iemand dichterbij gelokaliseerd is mag aan een persoon meer verantwoordelijkheid worden toegekend.⁶⁹ Uit Walkers denken volgt dat er een verband is tussen de verantwoordelijkheid die mensen nemen en waar ze zich ten opzichte van elkaar verhouden, of plaatsen, in hun netwerken van betrekkingen.

⁶⁸ Van Heijst, *Menslievende zorg*, 302.

⁶⁹ Van Heijst, *Menslievende zorg*, 303.

2.3 De antropologie van de zorgethiek

*In zorg erken ik de ander als deelgenoot
in dat kwetsbare bestaan.⁷⁰*

De zorgethiek gaat uit van een relationeel mensbeeld, mensen zijn onderling verbonden en afhankelijk van elkaar. Daarnaast zijn mensen verantwoordelijk voor elkaar, deze verantwoordelijkheid is de ethische basis voor zorg. Zorg wordt daarbij gezien als niet gendergebonden maar als menseigen want er is geen mens waar nooit voor gezorgd is.⁷¹ Binnen een liberale individualistische mensvisie lijken zorg en autonomie tegenover elkaar te staan, maar dat hoeft niet zo te zijn. Verkerk stelt dat autonomie juist het hart vormt van de zorg en dat autonomie verbondenheid met de ander niet uit sluit. Het erkennen van de ander maakt onderdeel uit van de zelfbevestiging als mens.⁷² Betrokkenheid op de ander is dus een zijswijze. Autonomie wordt in deze ethiek gezien als een relationeel begrip. Verkerk omschrijft autonomie als 'noodzakelijk voor het menselijk zijn en menselijke groei en niet iets wat een individu bezitten kan'.⁷³ Het is een begrip dat dus niet op zichzelf staand gedacht kan worden. Dit betekent voor de zorgsituatie dat het er niet om gaat hoe autonoom of competent iemand is maar hoe zorgverleners het de zorgontvanger mogelijk kunnen maken autonomie te verkrijgen en hoe de competentie in het beoefenen van autonomie bevorderd kan worden.⁷⁴ Verkerk vindt dat zorgethiek tegenover een abstracte morele persoon een 'embedded' persoon stelt. Met de term 'embedded' wordt bedoeld dat iemand niet op zichzelf staat maar in relatie staat met andere mensen en ingebed is in zijn omgeving. Mensen worden niet beschouwd als identiek aan elkaar maar als unieke individuen met een eigen levensgeschiedenis. Een mens is gesitueerd en wordt gevormd door historische connecties en relaties. Maar ook is de mens uniek, een concrete ander. Verkerk spreekt naast 'embedded' over een 'encumbered' zelf, daarmee geeft ze aan dat de mens ook gebonden is door relaties. Relaties met anderen zijn vormend en bepalend voor de identiteit van het morele subject.⁷⁵ Eén van de universele aspecten van het menselijke bestaan is het ontvangen

⁷⁰ Verkerk, 'Een ethiek van kwetsbaarheid', samenvatting van J.L.C. Marechal.

⁷¹ Tjong Tjin Tai, T.F.E., *Zorgplichten en zorgethiek*, Kluwer, Deventer, 2006, 13.

⁷² M. Verkerk, 'Mijnheer, heb ik met u een zorgrelatie? Over een ethiek van de zorg', Uitgave Stichting Socrates, Utrecht, 1996, 2.

⁷³ Verkerk, 'Mijnheer, heb ik met u een zorgrelatie?', 2.

⁷⁴ E. Maeckelberghe, 'Feminist Ethic of Care', *Health Care Analysis*, Vol.12, nr. 4, 2004, 317-327, aldaar 323.

⁷⁵ Verkerk, 'Een ethiek van kwetsbaarheid', samenvatting van J.L.C. Marechal.

van zorg. Zorgethiek vindt dat het wezenlijk is voor de mens om zorg te dragen en dat zorg zich niet beperkt tot zorgrelaties alleen. De mens is in deze visie niet alleen onafhankelijk en rationeel maar ook kwetsbaar en afhankelijk.

Joan Tronto vindt dat we de aannames die we hebben over de aard van de mens moeten herzien en dat er een shift nodig is om van het denken in termen van autonomie en afhankelijkheid te komen tot de notie van de mens als wederzijds afhankelijk wezen.⁷⁶ Zij spreekt in deze context over 'human interdependence':⁷⁷

An ethic of care is an approach to personal, social, moral, and political life that starts from the reality that all human beings need and receive care and give care to others. The care relationships among humans are part of what mark us as human beings. We are always interdependent beings.⁷⁸

De wederzijdse afhankelijkheid wordt benadrukt door Annelies Van Heijst. Zij betoogt in 'Menslievende Zorg' dat niet autonomie centraal staat in zorgverhoudingen maar een dubbelstructuur van behoefteigheid.⁷⁹ Met een dubbelstructuur van behoefteigheid bedoelt Van Heijst dat de gever en de ontvanger van zorg elkaar nodig hebben om een echt menselijk leven te kunnen leiden. Zowel Tronto als Van Heijst willen duidelijk stellen dat in de zorgethiek uitgegaan wordt van een zorgrelatie als wezenlijke reciprociteit: de relatie is niet gelijk maar wel gelijkwaardig.⁸⁰

Zorg is een continu proces waarin mensen voortdurend gestalte geven aan hun verantwoordelijkheden voor elkaar. Het leven is veelzijdigheid, zorgethiek vraagt van mensen dit mee te nemen in het morele denken door aandacht te vragen voor relaties en concrete context. Zij legt daarbij de nadruk op waarden als betrokkenheid, zorgzaamheid en persoonlijke relaties. Dit geeft een ander mensbeeld dan de klassieke ethische theorieën en daarmee een ander maatschappijbeeld. De maatschappij bestaat volgens dit perspectief niet uit een aantal onafhankelijke vrije individuen die met elkaar een samenlevingscontract hebben afgesloten, maar uit personen die op allerlei manieren met elkaar verbonden en van elkaar afhankelijk zijn.

⁷⁶ Tronto, *Moral Boundaries*, 102.

⁷⁷ Tronto, *Moral Boundaries*, 101.

⁷⁸ <http://www.zorgethiek.nu/Internationaal/Internationale%20Zorgethici/Serie%20internationale%20zorgethici:%20Joan%20Tronto/>, Serie internationale zorgethici 1, Joan Tronto, 2 april 2011.

⁷⁹ Van Heijst, *Menslievende zorg*, 40.

⁸⁰ M. Verkerk, 'Heideggers redding van de zorgethiek', *Filosofie en Praktijk, praktische problemen in filosofisch perspectief*, jaargang 24, nr.5, Damon, Budel, 2003, 20-22, aldaar 21.

Zorgethiek is dus een relationele ethiek gericht op betrokkenheid. Zorg wordt volgens deze ethiek in de concrete relatie tussen mensen gevormd. Zorg en zorgvragen worden bekeken vanuit individuele kenmerken van alle betrokkenen in een bepaalde situatie. Een rechtvaardigheidsethiek gaat uit van universele rechten en verdedigt autonomie. Teveel inmenging kan dan als ongewenst ervaren worden. Maar zorg is gebaseerd op behoeften, is individueel en heeft aandacht voor kwetsbaarheid en kwetsbare groepen. Niet iedereen kan even zelfstandig en onafhankelijk zijn en is even goed in staat zijn rechten op te eisen. Zorgethiek heeft de gezondheidszorg veel te bieden maar is daarnaast ook een sociale en politieke ethiek en kan een kader bieden voor samenlevingsvraagstukken. Voor het persoonlijk leven kan zorgethiek van betekenis kan zijn voor bestaansvragen die mensen stellen over zichzelf en hun onderlinge relaties.⁸¹ Het is altijd de bedoeling van zorgethiek geweest om de hele samenleving vanuit een andere hoek te bekijken. Zorg is menseigen en is een continu proces waarin mensen voortdurend gestalte geven aan hun verantwoordelijkheden voor elkaar.

Zorgethiek spreekt zich uit over zorghandelingen en over een gewenste zorghouding. Het gaat dus zowel om wat onder goede zorg kan worden verstaan als om een bestaanswijze en een zorghouding. Voordat ik motieven voor een morele zorghouding van vrijwilligers van 'n *Fryske dream* en *Spirit of Faith* ga onderzoeken wil ik eerst kijken naar de betekenis van de zorgethische visie voor het terrein van ontwikkelingssamenwerking. Hoe kan vanuit zorgethisch perspectief een bijdrage geleverd worden aan de zorg voor de verre medemens? Als zorgethiek de hele sociale werkelijkheid van het menselijk leven en samenleven omvat betreft dit dan ook de verre medemens die door alle media steeds dichterbij komt. Is er sprake van 'zorgplicht' en zo ja ,kan er voldaan worden aan en zorgdrang door de noodzakelijke zorg te organiseren via derden? Is er dan nog sprake van zorgethische 'care'?

2.4 Zorgethiek en de verre naaste

*Who cares?*⁸²

De term zorg wordt veel gebruikt in campagnes van hulporganisaties. Het Rode Kruis heeft als slogan lange tijd 'Who cares?' gebruikt. Ook netwerken gebruiken zorg of care in hun

⁸¹ Van Heijst, *Menslievende zorg*, 37.

⁸² Slogan Rode Kruis.

naam en/of slogan. Een voorbeeld hiervan is het Better Care Network, een netwerk van organisaties in binnen- en buitenland die hulp bieden aan kinderen zonder adequate ouderlijke zorg. Er wordt door deze organisaties een beroep gedaan op het verantwoordelijkheidsgevoel van de kijker en lezer. De vraag wordt gesteld: 'Hoe reageer jij?', 'Voel jij je verantwoordelijk voor de gestelde hulpvraag en wat doe je dan?' Dezelfde vragen worden gesteld in de zorgethiek. Gilligan stelt heel nadrukkelijk de vraag: 'Hoe reageer ik?' en 'Hoe kan ik bijdragen aan de voorspoed en het welzijn van anderen?' Het verschil met de klassieke ethische stromingen is dat de vraag gesteld wordt 'Wie voelt zich verantwoordelijk?' om een zorgtaak op zich te nemen in plaats van 'Wat moet er gebeuren?' Zoals eerder aangegeven is zorgethiek geen eenheid maar een verzameling van perspectieven met gemeenschappelijke eigenschappen.

In de volgende paragraaf kijk ik naar hoe vanuit de visie van Marian Verkerk, Joan Tronto, Nel Noddings. Then Foek Eric Tjong Tjin Tai en Katherine Gardiner gekeken kan worden naar de verhouding tussen zorgethiek en de zorg voor naasten ver weg zien en of deze zorg vanuit zorgethische optiek als verplichtend beschouwd kan worden. Ook kijk ik daarbij naar eventuele beperkingen van de zorgethiek ten aanzien van de zorg voor verre vreemden. Tot slot is het natuurlijk interessant hoe en op welke manier vanuit zorgethisch perspectief tegemoet gekomen kan worden aan de hulpvraag van de verre medemens.

2.5 Een ontmoraliserend zorgconcept

Marian Verkerk

Ik kan niet altijd antwoord geven, dat is de tragiek van het bestaan.⁸³

Marian Verkerk vindt dat lijden op afstand om onze zorg vraagt. Door reclamecampagnes komen mensen die je niet persoonlijk kent dichterbij, ze doen een beroep op je. Ze vragen via de media om je hulp. Met hulp wordt vaak geen concrete hulp bedoeld maar hulp in de vorm van geld. Door het overmaken van geld en via instanties wordt aan de zorg voor de (verre) medemens gevolg gegeven.⁸⁴ Zij geeft aan dat het eigene van het mens-zijn ligt in het besef dat mensen op elkaars hulp kunnen vertrouwen wanneer de nood aan de man is, humanitaire solidariteit is geworteld in een motief van medemenselijkheid.⁸⁵ Zij richt zich

⁸³ Verkerk, 'Een ethiek van kwetsbaarheid', samenvatting J.L.C. Marechal.

⁸⁴ Verkerk, 'Mijnheer heb ik met u een zorgrelatie?', 1.

⁸⁵ Verkerk, 'Mijnheer heb ik met u een zorgrelatie?', 2.

binnen de zorgethiek op het aspect menselijkheid, wat vervolgens omschreven wordt in termen van kwetsbaarheid en feilbaarheid.⁸⁶

Het feit dat wij allen mensen zijn met zelfbesef, met gevoelens van verdriet, angst en wanhoop, in staat zijn tot het ervaren van vreugde en tederheid en tot deelneming aan het bestaan van anderen, is voldoende reden dat een ieder erop kan rekenen niet alleen te staan in een noodsituatie.⁸⁷

Ondanks alle verschillen tussen mensen is er sprake van een gelijke identiteit want we delen met zijn allen het aspect menselijkheid. Maar deze natuurlijke gemeenschappelijke identiteit van mensen zorgt er niet automatisch voor dat er zorg wordt verleend, het leidt slechts tot een onbepaalde voorwaarde tot zorg voor elkaar.⁸⁸ Een deel van de feministische 'ethics of care' vindt dat zorg als morele betrokkenheid niet alleen de eigen groepsleden betreft. Dit is een abstract probleem want voor wie draag ik dan verantwoordelijkheid? Als het uitgangspunt is dat relationele betrokkenheid de reden voor zorg is dan betekent dit dat ik voor iedereen met wie ik een relatie heb een zorgverplichting draag. Mensen kunnen zo overspoeld worden met zorgverplichtingen vindt Verkerk.⁸⁹ In de rede 'Mijnheer heb ik met u een zorgrelatie?' geeft zij aan wat ze onder een ethiek van de zorg zou willen verstaan en hoe deze ethiek op deze manier ruimte geeft voor de zorg voor verre naasten. Zij vindt dat een ethiek van de zorg moet vertrekken vanuit een ontmoraliserend zorgconcept. Zorg is geen morele verplichting maar een van de waarden naast andere waarden die bepalend zijn voor de vormgeving van ons bestaan. Het erkennen van de ander maakt onderdeel uit van de zelfbevestiging als mens. De ander en de relatie tot die ander zijn onlosmakelijk verbonden met het eigen bestaan. De ander geeft betekenis en bestemming aan het zelf. Zorg is niet alleen een antwoord op een eindig bestaan maar is zelf ook eindig. Als een ontmoraliserend zorgconcept betrokken wordt op de hulpvraag van een verre naaste via de media is er ruimte voor respons, al is het antwoord ontoereikend. Zorgethiek als bestaansethiek moet ruimte geven aan de waarde van het antwoorden op het appèl van de ander. Niet als morele verplichting maar als een van de waarden waarmee een mens vorm en zin geeft aan zijn bestaan. Betrokkenheid op anderen is niet zozeer een morele relatie maar een zijswijze van ons mensen. Zorg voor de ander is maar een van de waarden die

⁸⁶ Gardiner, *Why Care?*, 190.

⁸⁷ Verkerk, 'Mijnheer, heb ik met u een zorgrelatie?', 2.

⁸⁸ Verkerk, 'Mijnheer, heb ik met u een zorgrelatie?', 2.

⁸⁹ Verkerk, 'Mijnheer, heb ik met u een zorgrelatie?', 7.

bepalend zijn voor het proces van het mens worden. Niet elk appèl, niet elke zorgvraag kan beantwoord worden want ik kan niet voor een iedereen zorgen. Voor wie ik zorg is altijd een resultaat van een keuze.⁹⁰

Verkerk ziet zorg als een proces waarin meerdere betrokkenen op verschillende niveaus een rol spelen. Ethische reflectie moet zich niet alleen richten op het proces van zorgverlening tussen hulpverlener en hulpontvanger. Het omvat ook de organisatorische, sociale en culturele context waarin het zorgproces zich afspeelt. Voorop zal de vraag moeten staan: 'Wie en wat is ons een zorg?' Vervolgens: 'Wie is er verantwoordelijk voor dat die zorg ook gegeven wordt?' En wel zo dat die zorg ook zo bekwaam mogelijk gegeven wordt en recht doet aan waar het bij zorg om gaat: het verantwoordelijk voelen voor elkaar in een reageren op kwetsbaarheid?⁹¹

2.6 Zorg als praktijk, zorg als morele betrokkenheid

Joan Tronto

An important issue for the ethics of care in the future is that it needs to understand itself locally as well as globally, from the standpoint of the most vulnerable and most privileged receivers of care.⁹²

Joan Tronto vindt dat zorg een praktijk is met een concrete context en een locatie. Een compleet zorgproces kent de eerder genoemde vier dimensies. Als een van de dimensies ontbreekt is het zorgproces niet compleet. Zorg is gebaseerd op behoeften, is particulier en heeft aandacht voor kwetsbaarheid en kwetsbare groepen. Tronto geeft een aantal aandachtspunten aan bij een zorgpraktijk. Zorg houdt volgens haar het risico van parochialisme, het alleen gevoelig zijn voor problemen in onze onmiddellijke nabijheid, in en neigt naar paternalisme.⁹³ Om daadwerkelijk zorg te verlenen is het noodzakelijk dat er een relatie tussen zorggever en zorgontvanger bestaat.

It almost always requires that care-givers come in contact with objects of care.
Delivering food to a camp in Somalia, volunteers arriving with culturally appropriate

⁹⁰ Verkerk, 'Mijnheer heb ik met u een zorgrelatie?', 11.

⁹¹ M. Verkerk, 'Zorg is geen product dat je op de markt kan verhandelen', in I. Palm (red.), *De zorg is geen markt, een kritische analyse van de marktwerking in de zorg vanuit verschillende perspectieven*, Wetenschappelijk bureau SP, 2005, 44.

⁹² <http://www.zorgethiek.nu/Internationaal/Internationale%20Zorgethici/Serie%20internationale%20zorgethici:%20Joan%20Tronto/>, internationale zorgethici, 2 april 2010.

⁹³ de Droogh, 'Zorg en ethiek', 80.

meals for AIDS patients are examples of care-giving. It would be possible to conceive of giving money as form of care-giving, though what this form of giving usually does is to enable someone else to do the necessary care work. Providing money is more a form of taking care of than it is a form of care-giving. Money does not solve human needs though it provides the resources by which human needs can be satisfied.⁹⁴

Een zorghethisch probleem voor ontwikkelingssamenwerking is de ontbrekende tweede fase van het concreet zorg verlenen als noodzakelijk onderdeel van het zorgproces. Ook de laatste fase van het zorgproces 'care receiving' blijft bij het geven en genereren van geld aan zorgontvangers onderbelicht. *'The needy are conceived as a passive element in the process'*, aldus Tronto.⁹⁵ Wel geeft zij aan dat het standpunt van zorghethiek in de toekomst zowel lokaal als wereldwijd voor de meest kwetsbare en de meest bevoorrechte zorgontvangers duidelijk moet zijn.

Als zorg gezien wordt als een praktijk waarbinnen men uitreikt naar degenen in nood, dan kunnen de veroveringen van verschillende missionarissen ook als een vorm van zorg gezien worden. Deze kolonisten zagen het brengen van cultuur en religie (verlossing) aan de hulpeloze onwetenden als hun missie. Het meest nadelig voor het serieus nemen van zorghethiek is volgens Tronto dan ook 'privilliged irresponsibility'. Zij wijst hier op de vooringenomenheid in westerse samenlevingen dat belangrijke mensen geen minder belangrijke dingen hoeven te doen. Gewone zorgtaken worden gezien als diensten voor mensen die niets beters te doen hebben en die geen mogelijkheden hebben meer van hun leven te maken. Mensen die betrokken zijn bij het abstracte niveau van de samenleving worden als belangrijk gezien terwijl bij voorbeeld verpleegsters die steken legen in vergelijking onbelangrijk zijn. Dit zorgt ervoor dat mensen denken dat zorg geen waardevolle waarde is.⁹⁶

In een interview in 'Zin in Zorg', zegt Tronto structuren van macht belangrijker te vinden dan compassie. Zij richt zich op structuren van markt en politiek omdat deze bepalen wat mensen kunnen kiezen. Zij denkt dat motivatie wordt opgeroepen door de structuur, het raamwerk waarbinnen je werkt. Zorg loopt volgens haar dwars door het privé en het publieke domein heen en doorbreekt de scheiding tussen die twee. Daarom kiest ze ervoor zich te richten op praktijken. Compassie werkt als zwaartekracht, naarmate je dichterbij

⁹⁴ Tronto, *Moral boundaries*, 107.

⁹⁵ Tronto, *Moral Boundaries*, 139.

⁹⁶ Diedrich, 'Toward a Levinasian Care Ethic', 36.

iemand bent voel je meer medelijden. Dit kan een vertekening geven van de noden en behoeften. Christelijke liefde inspireert tot zorg omdat het universeel is, iedereen verdient liefde op grond van zijn of haar mens-zijn. Dit brengt het gevaar van paternalisme met zich mee, je luistert niet meer naar nood maar denkt het zelf wel te weten. Compassie zou volgens Tronto wel een stap kunnen zijn tussen 'zich zorgen maken' en 'zorg op zich nemen'. Het kan net die bewogenheid zijn waardoor mensen in beweging komen. Maar mensen kunnen ook door andere zaken in beweging komen, zoals goede argumenten of structuren die ze op een goed spoor zetten.⁹⁷ De grootste bedreiging van motivatie is 'burnout', een teveel aan wat je niet op kunt lossen. Door je te richten op structuren kun je voorkomen dat het teveel wordt. Een te grote zorgvraag demotiveert, we kunnen niet voor iedereen zorgen. Zorg roept automatisch morele dilemma's op want de behoefte aan zorg is oneindig. Tronto bakent met haar visie de zorgplicht af. Zorgethiek kan een samenleving helpen als de samenleving deze ethiek implementeert en alleen als zorgethiek gezien wordt als een aanvullende gids naast de anders werkende systemen van rechtvaardigheid. Het is niet de bedoeling van zorgethiek om het gehele paradigma te veranderen maar zorgethiek wil een aanvulling op het rechtvaardigheidsprincipe zijn en aantonen waar dit systeem niet compleet is. Ze wil zorg binnen het (politieke) systeem plaatsen zodat zorg als concept serieus genomen wordt.⁹⁸

2.7 From natural to ethical caring

Nel Noddings

*There are many beyond the reach of my caring.*⁹⁹

Nel Noddings geeft heel anders dan Tronto een ontologisch fundament aan haar zorgethiek. Zij wordt gezien als een van de grondleggers van personalistische zorgethiek. Noddings kernvraag is 'Hoe de ander moreel tegemoet te treden?' De motivatie om dit te doen is het zoeken naar de ideale zorgrelatie die we allemaal gekend hebben, de moeder-kind verhouding. Noddings omschrijft zorgen als het iemand helpen groeien en zich te ontplooien. Dit doe je door andermans werkelijkheid te omvatten. *I receive the other into*

⁹⁷ J. Tronto in *Zin in Zorg*, tijdschrift van Reliëf over zorg ethiek en levensbeschouwing, jaargang 9, nr. 2, Berne, Heeswijk, 2007, 9.

⁹⁸ Diedrich, 'Toward a Levinasian Care Ethic', 37.

⁹⁹ N. Noddings, *Caring, a feminine approach to ethics and moral education, second edition, with a new preface*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, London, 1984, 2003, 18.

*myself and I see and feel with the other. I become a duality.*¹⁰⁰ Ethische zorg komt volgens Noddings voort uit natuurlijke zorg. Bij indirecte zorg, de mogelijkheid van zorg door instituties, is het terugkerende probleem dat het zorgproces niet compleet is. Een aantal vragen kunnen dan niet worden beantwoord. Zo weten we niet hoe de zorg door de zorgontvanger ontvangen wordt en is het de vraag op welke manier de zorgontvanger en zorggever elkaar kunnen ontmoeten.¹⁰¹ Zorgen is menseigen maar zorgethiek geeft ook een grens aan onze verplichting. Noddings stelt in de eerste editie van 'Caring' dat onze zorgverplichting bepaald wordt door relatie. Het gaat bij zorg om situaties met een concrete relatie met een responsief wezen. Zorg wordt dus beperkt tot nabije anderen omdat we niet voor iedereen kunnen zorgen.

Our obligation is limited and delimited by relation. We are never free, in the human domain, to abandon our preparedness to care; but, practically, if we are meeting those in our inner circles adequately as ones caring and receiving, those linked to our inner circles by formal chains of relation, we shall limit the calls upon our obligation quite naturally. We are not obliged to summon 'I must' if there is no possibility of completion in the other. I am not obliged to care for starving children in Africa, because there is no way for this caring to be completed in the other unless I abandon the caring to which I am obliged.¹⁰²

Voor de tweede editie van 'Caring', schrijft Nel Noddings een nieuw voorwoord. Daarin geeft zij onder meer aan dat ze nog steeds gelooft dat je niet voor iedereen kunt zorgen maar dat er toch een manier is waarop we zorg kunnen hebben voor een veel grotere populatie dan de thuissituatie en de kleine gemeenschap. Ze ziet als mogelijkheid dat 'caring about' (zorg hebben voor) een motivatiegrond kan zijn voor rechtvaardigheid en dat we rechtvaardigheid nodig hebben wanneer het logistiek onmogelijk is zorg daadwerkelijk uit te voeren.¹⁰³ De instituties en maatschappelijke structuren die door 'caring about' ondersteund worden zijn noodzakelijk voor het 'caring for' (zorgen voor). Deze vorm van 'caring about' is daarom van belang maar dit belang is afgeleid van het primaire belang van 'caring for'.¹⁰⁴

¹⁰⁰ Noddings, *Caring*, 30.

¹⁰¹ Noddings, *Caring*, 11.

¹⁰² Noddings, *Caring*, 86.

¹⁰³ Noddings, *Caring*, XVI.

¹⁰⁴ Tjong, *Zorgplichten*, 29.

2.8 Nabije en verre vreemden¹⁰⁵

Then Foek Eric Tjong Tjin Tai

Het is wel mogelijk dat de zorgethiek aandringt op ontwikkelingshulp, een concrete ethische verplichting tot zodanige hulp kan alleen niet louter op zorgethische basis worden gefundeerd¹⁰⁶

Het zorgethische probleem van de zorg voor verre medemensen is het meest uitgebreid geanalyseerd door Then Foek Eric Tjong Tjin Tai. Hij gaat uitvoerig in op de betekenis van zorgethiek voor ontwikkelingssamenwerking. Hij heeft in het proefschrift 'Zorgplichten en zorgethiek' een hoofdstuk gewijd aan nabije en verre vreemden. Het onderscheid tussen zorg voor nabije en verre vreemden is typerend voor zorgethiek, vindt Tjong.¹⁰⁷ Omdat er bij de zorg voor verre vreemden een gebrek aan nabijheid is kan deze zorg in een zorgethisch kader niet als een plicht worden gezien. Zorgethiek beperkt zich primair tot concrete relaties. Dit betekent dat zorgethiek als ethiek voor concrete handelingen niet geldt voor alle menselijke verhoudingen. De concrete behoeften van individuen kunnen alleen maar in concrete interactie worden vastgesteld, gekend en verzorgd. De basisstructuur van zorgethisch handelen is een grond zoals bezorgdheid. Bezorgdheid wordt vervolgens door Tjong omschreven als een algemene positieve openheid tegenover het wel en wee van anderen.¹⁰⁸ Deze bezorgdheid geeft aan dat mensen de potentie horen te hebben zich het lot van vreemden aan te trekken. Een zorgethische zorg- of hulpverlener is gevoelig voor onmiddellijk waarneembaar lijden.¹⁰⁹ Als een noodsituatie zich voordoet behoren mensen daar gevoelig voor te zijn. Een goede zorgverlener zal in dergelijke gevallen ook bij vreemden een impuls tot handelen hebben. Deze bezorgdheid is verplicht en Tjong spreekt daarom van een (zwakke) zorgplicht. Een zwakke plicht omdat bezorgdheid niet steeds tot daden hoeft te leiden. De bezorgdheid is alleen maar de basis voor eventueel positief handelen. Deze houding berust volgens Tjong op een algehele openheid voor vreemden op basis van (al aanwezige) verbondenheid.¹¹⁰ De bezorgdheid leidt in concrete situaties tot een concrete zorgverplichting tot handelen, of verplichting tot het aangaan van een zorgrelatie die tot daden moet leiden. De normale situatie van zorg is dat de zorggever concreet is

¹⁰⁵ De paragraaf 9.3.1. zorgethiek en verre vreemden, in T.F.E. Tjong, Tjin Tai, *Zorgplichten en zorgethiek*, Kluwer, Deventer, 2006, 289-294 heb ik hier geprobeerd samen te vatten en verkort weergegeven.

¹⁰⁶ Tjong, *Zorgplichten*, 340.

¹⁰⁷ Tjong, *Zorgplichten*, 340

¹⁰⁸ Tjong, *Zorgplichten*, 278.

¹⁰⁹ Tjong, *Zorgplichten*, 279.

¹¹⁰ Tjong, *Zorgplichten*, 280.

aangesproken, *uitgepikt*, voor het verrichten van zorg of hulp.¹¹¹ De zorg voor vreemden ontstaat uit het contact, de nabijheid van de vreemde. Door deze nabijheid wordt de zorgverlener *uitgepikt*. De persoon die het meest nabij is behoort dan zorg te verlenen. De vreemde is daarbij afhankelijk van de zorgverlener. Ten aanzien van vreemden is er minder snel sprake van een volmaakte verplichting tot handelen dan bij normale zorgplichten binnen zorgrelaties. Tjong vindt een zekere terughoudendheid ten aanzien van vreemden gerechtvaardigd omdat in moderne liberale samenlevingen voortdurende bemoeienis met elkaars zaken als onwenselijk wordt gezien.¹¹²

Vervolgens onderscheidt Tjong Samaritaanse hulp en hulp voor verre vreemden. Bij Samaritaanse hulp en liefdadigheid geeft de situatie van nood of behoefte een impuls tot handelen. De zorgverlener is hier alleen maar verplicht om een gepaste reactie te geven. De reactie hangt af van de concrete omstandigheden. Het is niet eenvoudig wat in dergelijke situaties gedaan moet worden. Een noodsituatie komt gelukkig niet elke dag voor. Zorgethiek gaat voor het vaststellen van handelen uit van het bestaan van gangbare bekende praktijken en kan hierdoor geen steun bieden om te bepalen wat er gedaan moet worden. De zorgverlener moet een gepaste reactie geven, dat wil zeggen de zorg of hulp verlenen die in de concrete situatie op zijn plaats is. Voorop staat bij een zorgethische zorgverlener de impuls tot het voorzien in de behoefte van de noodlijdende nabije vreemde. De manier waarop dat gebeurt kan zijn in de vorm van daadwerkelijke individuele zorg of het overlaten aan het collectief.¹¹³

Zorg voor verre vreemden zou volgens Tjong de basisvorm van zorgethisch handelen moeten kunnen volgen. Dit betekent dat een dat een beginsel als bezorgdheid leidt tot een eenmalige zorgdaad. Deze zorg komt voort zowel uit plichtbesef als uit een zorghouding. Omdat de eerste aanleiding tot zorg ontbreekt is er ten opzichte van verre vreemden geen concrete zorgrelatie. Ook is er geen sprake van een nabijheid waardoor je niet kunt weten welke zorg de vreemde vraagt of nodig heeft. Mensen kunnen via de media bekend raken met een mens ver weg die zorg nodig heeft. Dit kan aanleiding zijn voor een impuls tot handelen, een zekere betrokkenheid, ingeschakeld op basis van de steeds aanwezige bezorgdheid. Omdat nabijheid ontbreekt kan de zorggever niet zelf een concrete zorgdaad verrichten. Dit betekent dat de verplichting niet voltooid kan worden. Op zeer bijzondere situaties na is het niet mogelijk deze specifieke noodsituatie op te heffen door zelf zorg te

¹¹¹ Tjong, *Zorgplichten*, 280.

¹¹² Tjong, *Zorgplichten*, 284.

¹¹³ Tjong, *Zorgplichten*, 288.

geven. Een voedselpakket naar Afrika sturen zal niet het gewenste effect hebben als het om een noodsituatie gaat, want het komt te laat. Als er wel voldoende tijd is, is het geen noodsituatie meer maar een situatie van ernstige behoefte. Er zijn jammer genoeg heel veel vreemden die zich in een vergelijkbare situatie bevinden en er zijn meestal ook velen die in principe in staat zijn om aan de behoefte te voldoen. Wat dan ontbreekt is de bijzondere band van afhankelijkheid die de zorggever tot zorg moet verplichten. De zorggever is niet uitgepikt hij is een onder velen.¹¹⁴ Als er zorg verleend wordt is dat meestal door een ander, zoals een lokale hulpverlener. Het is dan dus niet de thuiszittende mens die zorg verleent. Deze kan alleen bijdragen aan die zorg door de lokale hulpverlener met geld of andere middelen te ondersteunen. Maar geld geven is niet hetzelfde als een zorgrelatie hebben. Er kan immers geen controle uitgeoefend worden op de zorg die gegeven wordt. Daarom is de gever van geld of goederen ook niet verantwoordelijk als die zorg tekort blijkt te schieten. Bovendien ontbreekt de terugkoppeling want het is niet bekend of het handelen als juist ervaren is en effect heeft gehad. Deze thuiszittende mens is dus wel betrokken maar kan geen zorg bieden.¹¹⁵ De noden van vreemden raken ons maar zijn meestal abstract en niet tastbaar. Omdat kennis van de concrete behoefte van verre medemensen ontbreekt is het niet voldoende duidelijk wat moet gebeuren. De moderne vorm van hulpverlening wordt gedaan door middel van instanties die geen concrete zorg verlenen. Mensen dragen bij door het geven van donaties. Zulke donaties zijn geen zorgdaden. Zij zijn niet gericht op concrete personen en zijn niet gefundeerd op concrete afwegingen. Dit is de zorgethische vorm van het bezwaar van 'overdemandingness'.¹¹⁶ Het is in feite onmogelijk om als individu voor grote groepen mensen te zorgen omdat mensen beperkt zijn in hun handelen. Het verschil met een concrete noodsituatie is dat het appèl van verre vreemden niet ophoudt. Er komt geen einde aan het kan niet voltooid worden. Een individu kan onmogelijk zelf de hulpvraag van zo vele vreemden beantwoorden. Door 'overdemandingness' zou degene die zorgt niet meer in staat zijn om een eigen leven te leiden.

Dit is dus een probleem: mensen zijn aan de ene kant bereid om iets te doen voor verre vreemden maar aan de andere kant voelen zij zich machteloosheid omdat zij niet op de normale manier zorg kunnen bieden. De personen die zij op televisie zien kunnen zij niet

¹¹⁴ Tjong, *Zorgplichten*, 289.

¹¹⁵ Tjong, *Zorgplichten*, 289, 290.

¹¹⁶ Tjong, *Zorgplichten*, 290.

direct helpen. Er ontbreekt een praktijk die de daden kan normeren.¹¹⁷ Toch vindt Tjong dat de zorgethiek niet onverschillig zou moeten staan tegenover verre vreemden. Hij vindt dat mensen eigenlijk moeten helpen door donaties te geven (of andere vormen van ondersteuning te bieden) aan organisaties die daadwerkelijke zorg kunnen verlenen. Vrijwilligers of werknemers kunnen dan onbetaald of op (deels) betaalde basis deze zorgtaken uitvoeren. Door institutionalisering kan de collectieve verantwoordelijkheid voor zorg gestalte krijgen in de vorm van bijvoorbeeld ontwikkelingssamenwerking.¹¹⁸ Donatie is geen zorg, want wat met de donatie gebeurt

- heb ik niet in de hand
- ik weet niet of daadwerkelijk aan de behoefte van bepaalde mensen zal worden voldaan
- ik kan geen afweging maken van de meest effectieve manier om aan de behoefte van zorg te voldoen
- ik kan geen afweging maken met concurrerende zorgverplichtingen.

Het gaat hier dus om een afgeleide zorgverplichting. Deze zorgverplichting komt voort uit een betrokkenheid bij abstracte belangen van vreemden.

Hier wordt volgens Tjong de grens van de zorgethiek bereikt: de hulp aan verre vreemden voldoet niet aan de kenmerken van zorg. Wel kan door een actieve intensievere bijdrage aan de instituties die de zorg op zich nemen, een meer inhoudelijke invulling aan de impuls tot zorgen kan worden gegeven. In dat geval kan er wel sprake zijn van zorg. Zij het dat die zorg dan vaak primair de instituties betreft. Dat deze zorg voortkomt uit betrokkenheid bij verre vreemden maakt dit nog geen zorg *voor* verre vreemden. Alleen bij concrete hulpverlening (zoals bij ontwikkelingswerkers) is er sprake van daadwerkelijke zorgdaden.

Een groot deel van de zorgethische literatuur is nogal wantrouwend ten opzichte van instituties en organisaties. De kritiek is dat er vaak veel aandacht aan de structuren besteedt wordt en dat dit dan ten koste gaat van de zorg die nodig is. Ook kunnen organisaties beperkende regels ten aanzien van zorg opstellen. Tjong vindt dat zorgethiek moet beseffen dat een organisatie niet op dezelfde wijze handelt als een grote zorggever. Als deze instituties passende zorg kunnen verlenen aan verre vreemden vindt Tjong dat er sprake kan zijn van een volmaakte plicht om bij te dragen aan ondersteuning van die instituties. Dat is dan geen zorgplicht, maar een plicht die alleen maar gericht is op een bijdrage aan de

¹¹⁷ Tjong, *Zorgplichten*, 290.

¹¹⁸ Tjong, *Zorgplichten*, 292, 293.

institutie. Verder vindt hij dat zorgethiek een bijdrage kan leveren aan bestaande instituties maar ook actie kan ondernemen om nieuwe en betere instituties in het leven te roepen.¹¹⁹

2.9 Why Care?

Katherine Gardiner

*Hen die het een zorg zal zijn bewegen tot zorg.*¹²⁰

De filosofe Katherine Gardiner, richt zich in haar onderzoek 'Why Care?' op de gewone alledaagse zorg, de zorg die we elkaar als mensen geven en die gebaseerd is op de moeder-kind relatie. Een hulpvraag brengt ons onvermijdelijk in beweging, zelfs als we ervoor kiezen het te negeren.¹²¹ Hulpvragen dichtbij en ver weg doen iets met ons. Zij kiest ervoor zich niet te richten op zorg als concept maar op de morele mens, degene die zorg verleent.

I have chosen to seek the source of normativity in the moral agent who does the caring rather than in the value of caring itself. This means that I shall be looking at subjectivity rather than objectivity, I shall be looking at how a caring act is normative because of why it is done rather than at the value of the caring deed itself. The motivation of caring must be sought in the subjectivity of the one caring.¹²²

Gardiner vindt dat het bij zorgen gaat om een combinatie van gedwongen worden en het toch vrijwillig doen, omdat het is wat we moeten doen.¹²³ Zij vindt dat het probleem voor zorgethiek is dat sommige zorgen en anderen niet. Ze vraagt zich dan ook af hoe degenen die niet zorgen overgehaald en gemotiveerd kunnen worden om zorg te bieden. En hoe op de behoefte van verre naasten gereageerd wordt, voelen mensen zich verantwoordelijk voor hun welzijn?

Zorgen als motivatie heeft volgens Gardiner een interne en een externe bron. Extern wordt het opgeroepen door situaties en omstandigheden buiten onszelf: we kunnen tot zorgen gedwongen worden doordat we iemand zien lijden of de kwetsbaarheid van iemand ervaren. Ook schattigheid of aantrekkelijkheid kan tot zorg uitnodigen. Maar het kan ook

¹¹⁹ Tjong, *Zorgplichten*, 293,294.

¹²⁰ Gardiner, *Why Care?*, 191.

¹²¹ Gardiner, *Why Care?*, 188.

¹²² Gardiner, *Why Care?*, 149.

¹²³ K. Gardiner, 'Waarom zou het iemands zorg zijn', *Filosofie en Praktijk, praktische problemen in filosofisch perspectief*, jaargang 29, nr.1, 19-30, aldaar 21.

iets zijn wat we ondanks onszelf doen of vanwege intrinsieke eigenschappen van de persoon waarvoor we zorgen; het kan vrijwillig, onvrijwillig of zelfs uit plichtsgevoel.¹²⁴ *'Zorgen doet iets met ons, het beweegt ons, het zet ons aan tot handelen, het raakt ons en trekt aan ons'*, vindt Gardiner.¹²⁵ Maar tegelijkertijd gaat het bij zorgen ook om of de zorg voldoende of passend zijn is. Zorg geven vraagt dus ook om een zorgvuldige analyse hoe en onder welke voorwaarden we zorg bieden en of wat we doen wel het beste is, of onder de gegeven omstandigheden het best mogelijke. *'Bij de uitvoering van zorg moeten we van ons praktisch verstand gebruiken en onze ervaring en oordeelsvermogen inzetten'*.¹²⁶

Zorgethiek voegt volgens Gardiner aan ethiek een nieuw type motivatie toe. De morele zorggever streeft niet meer alleen naar een eerlijke of rechtvaardige uitkomst van een moreel dilemma maar ook naar een zorgende: een uitkomst die bijdraagt aan de voorspoed of het welzijn van anderen; een uitkomst die is afgestemd op de individuele noden van de verzorgde(n).¹²⁷ Zo vindt er een verschuiving plaats in de morele vraagstelling van 'Wat is rechtvaardig?' naar 'Hoe reageer ik?' Gardiner concludeert in haar onderzoek dat wij voor anderen zorgen omdat we dat van binnenuit moeten, omdat we niet anders kunnen.

2.10 Samenvatting

Marian Verkerk ziet zorg als een morele houding die er op gericht is antwoord te geven op de hulpvraag van een ander. Zij richt zich op de zorggever die zorg verricht vanuit een morele levenshouding. Zorg is dan geen morele verplichting maar een van de waarden naast andere waarden die bepalend zijn voor de vormgeving van ons bestaan. We delen met elkaar het mens-zijn en dat maakt dat we er vanuit mogen gaan dat we niet alleen staan in een noodsituatie. Wat betreft een hulpvraag van een verre naaste via de media is er ruimte voor respons, al is het antwoord ontoereikend. Niet elk appèl kan beantwoord worden want ik kan niet voor een ieder zorg dragen. Voor wie ik zorg is altijd een resultaat van een keuze. De morele levenshouding komt volgens Nel Noddings voort uit het ethisch ideaal dat door opvoeding, morele dialoog en oefening gevormd wordt. Door opvoeding en oefening worden we zorgzame mensen. Zij verwoordt het als volgt: 'from natural to ethical caring'. Het gaat om het ontwikkelen van een morele sensibeleit waarin inzicht en aanvoelen samengaan. Zorg is een activiteit waarin de behoeften van anderen het uitgangspunt vormen

¹²⁴ Gardiner, *Why Care*, 188.

¹²⁵ Gardiner, *Why Care*, 188.

¹²⁶ Gardiner, *Why Care*, 189.

¹²⁷ Gardiner, 'Waarom zou het iemands zorg zijn?', 20.

van wat er gedaan moet worden. Joan Tronto vindt dat zorg zich wel moet hoeden voor parochialisme en paternalisme. Dit kan namelijk een vertekening geven van de noden en behoeften. Alle vier dimensies van zorg moeten dan ook in elk zorgproces aanwezig zijn zodat goede zorg gegeven kan worden. De invulling van wat goede zorg is niet op voorhand gegeven maar afhankelijk van context en relatie. Ook worden zorgontvangers, in de context van ontwikkelingssamenwerking, vaak als passief gezien. Eric Tjong Tjin Tai constateert dat we bij de zorg voor verre vreemden tegen een probleem aanlopen. Aan de ene kant is er de gedachte dat bij de hulpvraag van verre vreemden iets gedaan moet worden, aan de andere kant is er binnen zorgethiek weerstand tegen het aannemen van een volmaakte zorgplicht. Zorgethisch gezien bestaat er wel een 'zwakke' plicht tot bezorgdheid. Dit betekent dat een noodsituatie snaren behoort te raken maar niet dat er een (zorg)handeling op deze bezorgdheid moet volgen. Wie er zorg gaat verlenen heeft te maken met wie nabij is en wie in feite 'uitgepikt' is om gepaste zorg te verlenen. Zorg voor verre vreemden zou in principe de basisstructuur voor zorgethisch handelen moeten kunnen volgen. Een aanleiding zoals bezorgdheid leidt tot een eenmalige zorgdaad. Deze zorgdaad komt voort uit plichtsbesef en een zorghouding die naar elkaar verwijzen. Een probleem is dat de eerste aanleiding tot zorg ontbreekt, er is namelijk ten aanzien van verre vreemden geen concrete zorgrelatie. Ook is er geen sprake van een nabijheid waardoor concrete belangen van zulke vreemden bekend zijn. Er ontbreekt een praktijk die de daden kan normeren. Het is onmogelijk om als individu voor grote groepen mensen te zorgen vanwege de beperktheid van menselijk handelen. Anders dan bij een concrete noodsituatie houdt het appèl van verre vreemden niet op. Er komt geen einde aan en het kan niet voltooid worden. Tjong vindt overigens wel dat zorgethiek niet onverschillig moet staan tegenover verre vreemden. Alhoewel een groot deel van de zorgethici zich terughoudend opstelt ten aanzien van medierende instanties vindt Tjong dat door institutionalisering de collectieve verantwoordelijkheid voor zorg gestalte zou kunnen krijgen. Als deze instituties hun werk goed doen kan er een volmaakte plicht bestaan tot donatie aan deze organisaties. Zorgethiek kan een bijdrage leveren aan bestaande instituties maar ook actie ondernemen om nieuwe en betere instituties in het leven te roepen. Een bijdrage, een donatie van geld of energie, leveren aan instituties zou een verplichtend karakter kunnen hebben. Gardiner geeft aan dat het probleem van zorgethiek juist is dat sommigen mensen zorgen en anderen niet. Hoe kunnen degenen die niet zorgen overgehaald worden om zorg te bieden? Zij concludeert dat wij voor anderen zorgen omdat dat van binnenuit moet, omdat we niet anders kunnen.

De zorgethische theorievorming voor ontwikkelingssamenwerking wil ik in deze scriptie voortzetten door te kijken naar wat er in de praktijk gebeurt. In het kwalitatief onderzoek kijk ik daarom met een zorgethisch kader naar de ervaringen en motieven van vrijwilligers van *'n Fryske dream* en *Spirit of Faith*.

3 Motieven

3.1 Solidariteit als motief

Waarom doen mensen wat ze doen en in het geval van mijn onderzoek waarom 'zorgen' mensen voor (verre) medemensen. Waarom kiezen mensen dit specifieke vrijwilligerswerk en welke betekenis heeft het voor hen? Welke drijfveren spelen een rol bij de inzet voor 'verre' naasten? En dan vooral: wat maakt dat er een transitie plaatsvindt in betrokkenheid bij een confrontatie met een directe hulpvraag naar een hulpvraag op afstand? De laatste vraag is van belang omdat dit onderzoek geplaatst wordt in een zorgethisch kader. Met zorg als ethisch concept wordt de waarde van zorg als activiteit benadrukt maar het gaat er tegelijkertijd om dat die handeling vanuit een bepaalde houding of motivatie gedaan wordt.¹²⁸ Over deze houding en de motieven die mensen hebben om deze zorghouding vrijwillig aan te nemen ook ten aanzien van verre mede mensen gaat dit onderzoek.

Er is eerder onderzoek naar motieven van vrijwilligers van een particulier initiatief gedaan. Solidariteitsgevoel komt daarin naar voren als een van de sterkste drijfveren om in actie te komen. In dit hoofdstuk kijk ik naar de uitkomsten van een viertal onderzoeken om deze vervolgens in hoofdstuk 4 te vergelijken met mijn eigen onderzoek onder vrijwilligers van *'n Fryske dream* en de stichting *Spirit of Faith*.

3.2 Onderzoeken

3.2.1 *Geven in Nederland*

Wat beweegt helpers c.q. zorgverleners: waarom zetten mensen zich in om andere mensen in nood te helpen? Deze vraag wordt volgens prof. dr. Theo Schuyt Hoogleraar Filantropische studies aan de Vrije Universiteit Amsterdam in de literatuur veel gesteld. Vaak worden er vraagtekens gezet bij motieven om te helpen. Eigenbelang en sociale controle worden in deze context vaak genoemd. Om de twee jaar wordt door de werkgroep Filantropische studies van de Vrije Universiteit van Amsterdam onderzoek gedaan naar het geefgedrag van huishoudens, individuen, fondsen, bedrijven en goede doelenloterijen. In het rapport 'Geven in Nederland' worden sinds 1993 de resultaten van dit onderzoek weergegeven. Bij het onderzoek gaat het niet alleen om het geven van geld en goederen maar ook het geven van

¹²⁸ Verkerk, 'Zorgethiek naar een geografie', 180.

tijd en inzet in de vorm van vrijwilligerswerk op vele maatschappelijke terreinen. De Nederlandse verzorgingsstaat is gebouwd op het particulier initiatief. De burger, maatschappelijke en kerkelijke organisaties, fondsen en bedrijfsleven maken zich meer kenbaar op het maatschappelijk terrein. Het onderzoek 'Geven in Nederland' probeert deze ontwikkeling zichtbaar te maken.¹²⁹

Uit het rapport 'Geven in Nederland 2007' blijkt dat Nederlanders meer blij geven van hun maatschappelijke betrokkenheid door zich actief in te zetten. Dit uit zich onder meer in de toename van vrijwilligerswerk onder huishoudens sinds 2006. Populaire motieven om vrijwilligerswerk te doen zijn leren en vaardigheden opdoen, een goed gevoel en het uitdrukken van maatschappelijke waarden. Vrijwilligers zeggen minder vaak gemotiveerd te worden door zelfbescherming en carrière.¹³⁰ De genoemde motieven voor vrijwilligers om zich in te zetten op velerlei terrein lijken een bevestiging van de vraag die dr. Rene Bekkers Universitair docent aan de Vrije Universiteit Amsterdam al in 2002 stelt in het artikel 'Secularisering en veranderende motieven voor vrijwilligerswerk'. Door de secularisering zijn veranderingen in de motieven van vrijwilligers te bemerken.¹³¹ Bekkers vraagt zich af of er een nieuw type vrijwilliger in opkomst is dat alleen nog maar leuke dingen wil doen. Hij baseert deze vraagstelling op de uitkomsten van het onderzoek 'Geven in Nederland 2000'. Deze laten zien dat het gevoel van persoonlijke effectiviteit een grotere rol speelt dan voorheen (in 1996) in de motivatie van vrijwilligers. Vrijwilligers vinden het belangrijk dat hun werk ook iets oplevert en dat het aansluit bij hun talenten. Bijna alle andere motieven zoals sociale erkenning, vrienden maken en toegang tot een groot netwerk, ook al laten ze een daling zien, zijn egocentrische of egoïstische motieven. Het enige niet egocentrische motief namelijk de morele, religieuze en politieke principes wordt steeds minder vaak genoemd. Er is dus zeker iets aan het veranderen in de betrokkenheid en motivatie van vrijwilligers. De bereidheid om iets voor niets te doen neemt niet zozeer af maar de belangstelling is wel aan het verschuiven. Vrijwilligers worden steeds minder via sociale netwerken van leden gerekruteerd en melden zich vaker uit eigen initiatief. Als de motieven van de groep vrijwilligers die zelf het initiatief namen gezien worden als een indicatie voor de toekomst, dan blijkt dat vrijwilligers vaker bereid zijn om hun eigen belang op te offeren voor het collectief en hun vrijwilligerswerk steeds vaker zien als een verbreding van hun

¹²⁹ Th. Schuyt e.a., *Geven in Nederland 2007, giften, legaten, sponsoring en vrijwilligerswerk*, Reed Business b.v., Amsterdam, 2007.

¹³⁰ *Geven in Nederland 2007*, samenvatting van de belangrijkste bevindingen, 13.

¹³¹ <http://www.fss.uu.nl/soc/homes/bekkers/motieven.pdf>, R. Bekkers, 'Secularisering en veranderde motieven voor vrijwilligerswerk', 2002, 14 april 2010.

levenservaring, aldus Bekkers.¹³² In de meest recente editie van 'Geven in Nederland' de editie van 2009 constateren Rene Bekkers en Edwin Boezeman een toename van het percentage vrijwilligers. Op basis van het onderzoek wordt geschat dat 44,6% van de Nederlanders jaarlijks actief is als onbetaald vrijwilliger voor minstens een maatschappelijke organisatie. In 2006 was dat nog 42,1%.¹³³ Nederlanders zijn het vaakst actief in de sectoren sport, religie/levensbeschouwing, in de restcategorie 'overig', in de sector gezondheid en in recreatieve vereniging of hobbyclub. Deze sectoren laten een stijging zien in het aantal vrijwilligers dat zich inzet. Opvallend is de daling in de sector vluchtelingenwerk, mensenrechten en ontwikkelingshulp. Deze trend lijkt in tegenspraak met de toegenomen aandacht in de media voor het particulier initiatief in de ontwikkelingshulp. Het is echter mogelijk aldus Bekkers en Boezeman dat de daling met name zit in de subsector vluchtelingenwerk en mensenrechten en niet zozeer in ontwikkelingswerk.¹³⁴ In laatstgenoemde editie is nader aandacht besteedt aan de motieven die Nederlanders noemen om vrijwilligerswerk te doen. Deze motieven zijn zeer uiteenlopend. Wat vrijwilligerswerk in de sector vluchtelingenwerk, ontwikkelingssamenwerking en mensenrechten betreft valt op dat zij bovengemiddeld scoren bij het motief leren en benedengemiddeld in het motief carrière. Bij de motieven sociaal, waarden, zelfbevestiging en zelfbescherming scoren de vrijwilligers in deze categorie gemiddeld.¹³⁵

De werkgroep filantropie houdt zich ook bezig met verklarend onderzoek naar geefgedrag. Bij onderzoek naar geefgedrag (met geven wordt hier ook het geven van tijd bedoeld) wordt gedrag van individuen in schalen ingedeeld. Voorbeelden hiervan zijn de altruïsmeschaal, de empathieschaal, of de sociale waardeoriëntatieschaal. Veel van deze schalen meten houdingen in inter-persoonlijke contacten en relaties en behoren als zodanig tot het domein van de sociale psychologie. Schuyt vraagt zich af of deze schalen geschikt zijn om filantropisch gedrag te onderzoeken. *'Philantropy defined as private action for the public good covers a behaviour more far-reaching than interpersonal relationships'*, aldus Schuyt e.a. ¹³⁶ Filantropie staat voor het bijdragen in de vorm van geld, goederen en of tijd (expertise), vrijwillig ter beschikking gesteld door individuen en organisaties (fondsen, bedrijven,

¹³² Bekkers, 'Secularisering', 14.

¹³³ R. Bekkers en E. Boezeman, 'Geven van tijd, vrijwilligerswerk', in Th.N.M. Schuyt, B. M. Gouwenberg en R. Bekkers, *Geven in Nederland 2009, Giften, sponsoring, legaten en vrijwilligerswerk*, Reed Business b.v., Amsterdam, 88.

¹³⁴ Bekkers, 'Geven van tijd, vrijwilligerswerk', 90.

¹³⁵ Schuyt e.a., *Geven in Nederland 2009*, tabel 6.5, 98.

¹³⁶ <http://irs.ub.rug.nl/dbi/45c07126b854f>, R. Bekkers-PDF-File, Th. Schuyt, J Smit en R. Bekkers, 'Constructing a Philantropy-scale: Social responsibility and Philantrophy', University of Groningen, 2, 20 april 2011.

kerken) waarmee primair algemeen nut doelen worden gesteund.¹³⁷ Het filantropiebegrip is volgens Schuyt meer sociologisch dan sociaal- psychologisch van aard. Hij introduceert een nieuwe schaal: de filantropieschaal. Met deze schaal hoopt hij betrokkenheid van individuen bij de maatschappij te meten. Geefgedrag is verklaarbaar als genetisch- biologisch mechanisme dat in de loop der tijden in mensen is geprogrammeerd. Maar dit mechanisme verklaart niet het geefgedrag aan een collectief dat niet nabij is en waarmee de gevers geen genetisch of biologisch verwantschap hebben.¹³⁸ Mensen komen op voor de eigen familie, voor de eigen groep of voor anderen die men niet kent of die niet in de buurt zijn. Van interactie tussen de gever en ontvanger is geen sprake bij geven aan mensen die niet in de buurt zijn. Deze interactie wordt in veel schalen als basis verondersteld. Deze overwegingen vormen naast de groeiende maatschappelijk belang van de filantropische sector de aanleiding voor het construeren en testen van een nieuwe schaal, de filantropieschaal.¹³⁹

In de verhandeling 'Constructing a Philanthropy-scale: Social responsibility and Philanthropy' die onderdeel is van 'Geven in Nederland 2003', beargumenteren Theo Schuyt, Jan Smit en Rene Bekkers dat gevoelens van burgerlijke plicht en sociale verantwoordelijkheid, het rentmeesterschap in de christelijke traditie, belangrijke motieven zijn voor filantropie die meer centraal staan bij de definitie van filantropie en dat deze motieven daarom aandacht verdienen. Om dit te onderbouwen gebruiken zij gegevens uit de eerste twee edities van 'Geven in Nederland' (2001, 2003). Zij constateren een verband tussen sociale verantwoordelijkheid en andere pro- sociale motieven voor filantropie (interne geldigheid). Verder constateren zij dat uit sociale verantwoordelijkheid naar alle waarschijnlijkheid filantropisch gedrag voortkomt (externe geldigheid). De filantropieschaal is meer verbonden met filantropie dan andere schalen omdat deze schaal pro-sociale motieven meet zoals altruïsme, vertrouwen en sociale waardeoriëntatie.¹⁴⁰ In navolging van de Franse socioloog Emile Durkheim vinden Schuyt, Smit en Bekkers dat sociale banden in bemiddelende groepen zoals familie, het dorp, religie, en politiek mensen het gevoel geven ergens bij te horen. Later bestudeerden de Amerikaanse sociologen George C. Homans en Alvin W. Gouldner de reciprociteit in sociale interacties op microniveau. Veel sociale relaties kunnen als een vorm van directe of indirecte uitwisseling worden gezien. Hoewel Gouldner

¹³⁷ <http://www.geveninnederland.nl/>, 11 januari 2011.

¹³⁸ <http://www.fsw.vu.nl/nl/over-de-faculteit/facultaire-uitgaven/oraties/schuyt/index.asp>, Th. Schuyt, 'Het ontwikkelen van een filantropieschaal', 2006, 11 januari 2011.

¹³⁹ <http://www.geveninnederland.nl/RES-3.4.8-filantropieschaal.html>, Th. Schuyt, 'De constructie van een filantropieschaal' in *The Golden Age of Philanthropy*, 16 april 2011.

¹⁴⁰ Schuyt, 'Constructing a Philanthropy-scale', 1.

en Homans bekend staan om het feit dat zij uitgaan van de principes van eigenbelang, spreken zij ook over 'iets voor niets doen' en sociale verantwoordelijkheid. Soms dragen mensen bij aan het welzijn van anderen zonder dat ze zeker weten dat zij er iets voor terug krijgen.¹⁴¹ Schuyt e.a. redeneren dat deze bijdragen aan het welzijn van de samenleving in het algemeen voortkomen uit sociale banden in specifieke bemiddelende groepen. Deze groepen omschrijven bijdragen aan de eigen groep als prijzenswaardig. Hoe groter de cohesie in deze groepen hoe meer de norm bevestigd wordt. De meeste sociale groepen omschrijven ook solidariteit met niet-groepsleden als prijzenswaardig. De christelijke parabel van de barmhartige Samaritaan is een voorbeeld hiervan. In Nederland kan gesteld worden dat door sociale integratie in een religieuze groepering de bijdragen aan niet-religieuze charitatieve doeleinden toenemen. Durkheim heeft opgemerkt dat als de cohesie binnen een groep afneemt tegelijkertijd het abstracte gevoel van verbondenheid met anderen toeneemt. In de moderne samenleving krijgen de burgers met veel verschillende groepen te maken waarmee ze zich niet allemaal kunnen identificeren, maar dit geeft wel een toename in de betrokkenheid op de samenleving in het algemeen. Schuyt e.a. zien filantropie als de moderne expressie van deze gevoelens.¹⁴²

3.2.2 *Particuliere initiatieven op het gebied van ontwikkelingssamenwerking.*

Het tweede onderzoek dat ik hier wil behandelen is het onderzoek van Hinde Bouzoubaa en Madelief Brok. Zij brachten in opdracht van de Nationale Commissie voor Internationale Samenwerking en Duurzame Ontwikkeling (NCDO) in samenwerking met het Center for International Development Issues Nijmegen (CIDIN) particuliere initiatieven op het gebied van ontwikkelingssamenwerking in kaart. Zij hebben daarmee getracht een (wetenschappelijke) bijdrage te leveren aan de kennis over het fenomeen particulier initiatief. Het onderzoek heeft plaatsgevonden van november 2004 tot en met juli 2005. Voor dit onderzoek zijn een aantal deelvragen opgesteld.¹⁴³ Deze betreffen de organisatiekenmerken van de particuliere initiatieven, de motieven van de particuliere initiatieven om zelf iets op te starten, de visie van de particuliere initiatieven op ontwikkeling, de houding van de particuliere initiatieven ten aanzien van subsidiekanalen, de bijdrage van de particuliere initiatieven aan het vergroeten en versterken van het draagvlak voor

¹⁴¹ Schuyt, 'Constructing a Philanthropy-scale', 2.

¹⁴² Schuyt, 'Constructing a Philanthropy-scale', 2.

¹⁴³ H. Bazoubaa en M. Brok, *Particuliere initiatieven op het gebied van ontwikkelingssamenwerking*, Cidin, Radboud Universiteit Nijmegen, 2005, 8.

ontwikkelingssamenwerking en de bijdrage aan duurzame armoedebestrijding in ontwikkelingslanden. Voor het beantwoorden van de vragen zijn verschillende onderzoeksmethoden toegepast. Brok en Bazoubaa hebben een enquête verstuurd naar 600 organisaties uit het bestand van de NCDO. Dit bestand omvat alle organisaties die in 2001, 2002, 2003, en 2004 een aanvraag hebben ingediend binnen het Kleinschalig Plaatselijke Activiteiten (het KPA programma) en alle organisaties die in 2003 en 2004 een aanvraag hebben ingediend binnen het Front Office subsidiekanaal van het NCDO. Uit dit laatste bestand van 1200 organisaties is een aselechte steekproef getrokken van 600 organisaties. Naar deze organisaties is een enquête verstuurd. De enquête diende ter beantwoording van alle deelvragen van het onderzoek. In de enquête is gebruik gemaakt van verschillende soorten vragen te weten meerkeuzevragen, open vragen, meerkeuzevragen met een open antwoordelement en stellingen. Er zijn 296 enquêtes geretourneerd, een respons van bijna 50 procent.¹⁴⁴ Daarnaast zijn met 40 geselecteerde organisaties diepte-interviews gehouden. De selectie van deze organisaties is gebeurt op basis van de frequentie van voorkomen van particuliere initiatieven in de landen uit het bestand en praktische overwegingen. Deze interviews dienden onder andere om meer inzicht te krijgen in onder andere de persoonlijke motieven van particuliere initiatieven om iets op zelf iets op te starten.¹⁴⁵

Bazoubaa en Brok constateren dat er de afgelopen 55 jaar veel is veranderd op het gebied van ontwikkelingssamenwerking. Zij plaatsen de opkomst van particuliere initiatieven in het kader van vermaatschappelijking. Daarmee bedoelen zij dat net als in andere sectoren ook binnen de ontwikkelingssamenwerking sprake is van een vergroting van maatschappelijke participatie. Vermaatschappelijking duidt op een verbreding en verdieping van actieve betrokkenheid van mensen en groepen bij een bepaald beleidsterrein.¹⁴⁶ Deze verbreding en verdieping kan plaatsvinden doordat de gevestigde orde daarvoor ruimte biedt. De staat stoot, gedwongen door financiële tekorten, taken af. Ook de opkomst begin jaren tachtig van het neoliberale denken heeft hier invloed op gehad. Deze ideologie gaat ervan uit dat de vrije markt efficiënter is dan de overheid. Binnen het neoliberalisme schuift de overheid verantwoordelijkheden van zich af ten gunste van de markt. Daarnaast is er sprake van een steeds verdergaande individualisering. Burgers trekken taken naar zich toe. Mensen willen inhoud geven aan het leven op basis van eigen keuzes, los van gewoonten en traditie maar in overeenstemming met eigen persoonlijkheid

¹⁴⁴ Bazoubaa, *Particuliere initiatieven*, 10.

¹⁴⁵ Bazoubaa, *Particuliere initiatieven*, 9.

¹⁴⁶ Bazoubaa, *Particuliere initiatieven*, 3.

en voorkeuren. Hiermee worden verantwoordelijkheden naar zich toetrokken. Individualisering en solidariteit worden vaak gezien als onverenigbare tegengestelden maar dit hoeft volgens de onderzoekers niet altijd het geval te zijn. Hoewel er binnen het individualisme een sterke nadruk ligt op zelfontplooiing, wordt dit alleen mogelijk geacht als ook de ander zich kan ontplooien. Door de sterke secularisering is de nadruk komen te liggen op zelfontplooiing en het zoeken naar nieuwe vormen van zingeving. Dit zou ook kunnen leiden tot een vorm van egoïstisch altruïsme. Het helpen van anderen is dan in eerste instantie een middel om individuele doelen te bereiken. Vormen van solidariteit kunnen ook een reactie zijn op het gebrek aan inbedding in sociale verbanden zijn en zo individuele gevoelens van eenzaamheid compenseren. Vanaf de jaren negentig zet het proces van mondialisering verder in. Mensen komen hierdoor steeds vaker ook direct in aanraking met de problematiek van ontwikkelingslanden. De mondialisering brengt een nieuwe mondiale bewustwording met zich mee waardoor solidariteit zich niet langer tot de landsgrenzen hoeft te beperken.¹⁴⁷ Ook binnen ontwikkelingssamenwerking is te zien dat aan de ene kant de overheid zich terug lijkt te trekken en aan de andere kant er sprake is van een groeiende actieve betrokkenheid van burgers. Een vermaatschappelijking van ontwikkelingssamenwerking blijkt uit de opkomst van particuliere initiatieven.¹⁴⁸ Het maatschappelijk middenveld is opgebouwd uit door burgers opgerichte organisaties en instellingen die het individuele belang overstijgen.¹⁴⁹ De onderzoekers geven aan dat particuliere initiatieven worden gerekend tot het maatschappelijk middenveld van ontwikkelingssamenwerking. Op basis van de onderzoeksresultaten komen Bazoubaa en Brok tot de volgende kenschets van particuliere initiatieven:

- Het zijn kleinschalige organisaties zowel qua medewerkers als qua inkomsten
- Ze werken voornamelijk op basis van vrijwilligers
- Mensen die zich inzetten voor particuliere initiatieven zijn voor een groot gedeelte ouder dan 50 jaar
- Met betrekking tot het thematische en geografische werkveld lijken particuliere initiatieven zich niet te onderscheiden van de overheid, beide zijn op hetzelfde terrein werkzaam.¹⁵⁰

¹⁴⁷ Bazoubaa, *Particuliere initiatieven*, 4.

¹⁴⁸ Bazoubaa, *Particuliere initiatieven*, 7.

¹⁴⁹ Bazoubaa, *Particuliere initiatieven*, 6.

¹⁵⁰ Bazoubaa, *Particuliere initiatieven*, 17.

Om nu te weten waarom particuliere initiatieven ervoor kiezen om zelf actief te worden op het gebied van ontwikkelingssamenwerking vinden Bazoubaa en Brok dat er op microniveau gekeken moet worden naar de beweegredenen en persoonlijke motieven die aan deze activiteit ten grondslag liggen. Het onderzoek naar motieven van initiatiefnemers van particuliere initiatieven is onderdeel van een breder onderzoek naar de organisatiekenmerken van particuliere initiatieven, de visie van deze initiatieven op ontwikkelingssamenwerking, hun houding ten aanzien van subsidiekanalen, de bijdrage aan het vergroten en versterken van het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking en de bijdrage aan duurzame armoedebestrijding in ontwikkelingslanden. Ik beperk me tot de weergave van de bevindingen van hun onderzoek naar de organisatie van het particulier initiatief en de motieven van vrijwilligers om een particulier initiatief op te starten of zich in te zetten voor een particulier initiatief omdat dit deel van belang is voor mijn onderzoek.

Bazoubaa en Brok constateren dat er vanaf de jaren zestig een groei is waar te nemen in particuliere initiatieven. Ruim een derde van de organisaties betrokken in het onderzoek is opgericht tussen 2000 en 2005. Dit duidt erop dat het bestaan van een particulier initiatief een betrekkelijk jong verschijnsel is. Bijna een derde is gestart na een reis naar een ontwikkelingsland. De nood van mensen in ontwikkelingslanden, de armoede die er heerst lijken de reden te zijn dat mensen hier vanuit een bepaalde betrokkenheid hulp willen bieden. Bazoubaa en Brok geven de aanleiding weer in onderstaande tabel.¹⁵¹

Aanleiding Percentage organisaties (282 respondenten hebben deze vraag beantwoord)

Reis (direct contact met armoede)	29,8 %
Situatie in ontwikkelingslanden (armoede/nood)	16,7 %
Hulp bieden	15,2 %
Betrokkenheid (iets willen doen)	13,8 %
Verzoek om steun vanuit ontwikkelingsland	9,9 %

Tabel 3.2: door respondenten geformuleerde aanleiding

Daarnaast geeft 7,4 procent van de respondenten aan dat zij om praktische redenen overgegaan zijn tot de oprichting van een organisatie. Deze kunnen zijn fondsenwerving en het gemakkelijker verkrijgen van subsidies. Ook zijn door formalisering van de werkzaamheden donaties aan deze organisaties belastingaftrekbaar.

¹⁵¹ Bazoubaa, *Particuliere initiatieven*, 13.

Zoals eerder gezegd is vermaatschappelijking een tweeledig proces. De overheid schuift taken af en het individu trekt meer verantwoordelijkheid naar zich toe. Bazoubaa en Brok zoeken in hun onderzoek naar redenen voor de vermaatschappelijking van ontwikkelingssamenwerking. De reden om zelf een initiatief op te zetten en het werk niet over te laten aan traditionele actoren ligt volgens de onderzoekers voor een aanzienlijk deel in het negatieve beeld dat organisaties hebben ten aanzien van de traditionele actoren. Veel organisaties hebben het idee dat er bij de grotere Non Governmental Organisations (NGO's) sprake is van een strijkstok en veel overheadkosten. In bijna alle gevallen spelen ook andere motieven een rol. Veel respondenten hebben door werk, studie verblijf of reizen banden opgebouwd met een ontwikkelingsland en de bewoners. De mensen en de plek waarmee ze in aanraking kwamen kregen veelal weinig tot geen hulp van andere organisaties. Om aan de hulpvraag te kunnen voldoen is dan een organisatie in het leven geroepen. Ook bestond bij veel mensen al affiniteit met ontwikkelingssamenwerking of was het opzetten van een eigen organisatie de enige mogelijkheid om de eigen expertise in te zetten ten behoeve van mensen in ontwikkelingslanden.¹⁵²

Bazoubaa en Brok benoemen dat er al jaren onderzoek wordt gedaan naar het fenomeen vrijwilligerswerk. De onderzoeken zijn echter niet eenduidig over de ontwikkelingen die er de afgelopen jaren plaatsvinden. Het idee bestaat dat een steeds sterker individualisme zich manifesterend in waarden als autonomie, zelfontplooiing en persoonlijke vrijheid ten koste zou gaan van sociaal gedrag in het algemeen en de bereidheid zich in te zetten voor anderen en vrijwilligerswerk in het bijzonder. Het verdwijnen van traditionele kerkelijke banden zou tot gevolg hebben dat men zich minder belangeloos inzet. Maar het afnemen van traditioneel plichtsbesef hoeft niet te betekenen dat het persoonlijk engagement verdwijnt. Individualisme kan ook een stimulans zijn voor het vrijwillig op zich nemen van individuele verantwoordelijkheden.¹⁵³ Bazoubaa en Brok vinden vervolgens dat er ook veel onderzoek is gedaan naar motieven van mensen voor het doen van vrijwilligerswerk.¹⁵⁴ In de literatuur zijn er grofweg twee soorten motieven te onderscheiden voor het doen van vrijwilligerswerk. Ten eerste motieven die zijn terug te voeren op een bepaalde mate van eigenbelang en persoonlijke voldoening. Ten tweede de motieven die zijn terug te voeren op een bepaalde mate van solidariteit. Hun eigen onderzoek bevestigt dat zowel motieven die zijn terug te voeren op een bepaalde mate van eigenbelang en

¹⁵² Bazoubaa, *Particuliere initiatieven*, 26.

¹⁵³ Bazoubaa, *Particuliere initiatieven*, 24.

¹⁵⁴ Bazoubaa, *Particuliere initiatieven*, 24.

persoonlijke voldoening als motieven die zijn terug te voeren op een bepaalde mate van solidariteit een rol blijken te spelen bij het doen van werk voor particuliere initiatieven. Een grote groep mensen geeft aan dat zelfontplooiingdoeleinden voor hen belangrijk zijn. Wanneer er wordt gekeken naar de persoonlijke motieven van de medewerkers van de particuliere initiatieven scoort het sociale motief (de sociale omgeving) het laagst.(38,6%) Plichtsbesef en schuldgevoel spelen duidelijk een veel grotere rol (80,3%) evenals het intrinsieke motief zelfontplooiing(84,3%). Solidariteitsgevoel, de zogenaamde waarde-expressieve functie is duidelijk het sterkst aanwezig (97,3%). Mensen hebben een sterke behoefte iets te betekenen voor anderen, een bijdrage te leveren aan anderen en anderen te laten delen in hun welvaart. Ongeveer een derde van de respondenten doet het werk vanuit een geloofsovertuiging. Hieruit concluderen de onderzoekers dat in veel gevallen traditionele banden geen rol (meer) spelen. Daarnaast gaan zelfontplooiing- en solidariteitsmotieven vaak samen. Voorzichtig kan gesteld worden dat traditioneel altruïsme en modern individualisme niet tegenover elkaar geplaatst hoeven worden. Beide kunnen zij zorgen voor betrokken burgers die zich vrijwillig inzetten voor het algemeen belang.¹⁵⁵

3.2.3 *De anatomie van het particulier initiatief*

Het hierboven beschreven onderzoek van Bazoubaa en Brok stamt uit 2005. In de vijf jaar daarna is veel onderzoek gedaan naar particuliere initiatieven. Het rapport 'De anatomie van het PI' laat de resultaten van deze vijf jaar onderzoek (vanaf 2005) naar particuliere initiatieven op het terrein van ontwikkelingssamenwerking zien. Het onderzoek is uitgevoerd door Sara Kinsbergen en Lau Schulpen in opdracht van de Radboud Universiteit Nijmegen en het Centre for International Development Issues Nijmegen (CIDIN) en is gepubliceerd in januari 2010. Kinsbergen en Schulpen beginnen het onderzoek met het positioneren van het particulier initiatief (PI) in het veld van ontwikkelingssamenwerking. In dat veld worden drie soorten kanalen onderscheiden waarlangs ontwikkelingshulp loopt. Allereerst het multilaterale terrein, de hulp via organisaties als de Verenigde Naties en de Wereldbank. Ten tweede het bilaterale kanaal, de hulp via overheden zoals Nederland, België en Duitsland, en ten slotte het civilaterale kanaal, de hulp via NGO's als Oxfam Novib, Warchild en Word en Daad. Ondanks de grote diversiteit hebben de kanalen een aantal dingen gemeen. Alle drie kanalen omvatten officieel erkende ontwikkelingsorganisaties die door anderen en door zichzelf als professioneel worden

¹⁵⁵ Bazoubaa, *Particuliere initiatieven*, 27.

gezien. Zij zijn dan ook ontstaan met het doel om aan ontwikkelingssamenwerking te werken – met andere woorden een bijdrage te leveren aan armoedebestrijding en het verkleinen van de kloof tussen en binnen landen. Dit betekent dat deze organisaties gedreven wordt door een drang naar zelfbepaling. Deze klassieke ontwikkelingsorganisaties staan wantrouwend tegenover nieuwe actoren in het veld. Nieuwe actoren dienen zich vooral aan vanuit een proces van vermaatschappelijking. Kinsbergen en Schulpen zien, in overeenstemming met Delvetere en Stessen en Schulpen, in het feit dat deze nieuwe actoren niet altijd bij voorbaat deskundig zijn een belangrijke reden hen te onderscheiden van de traditionele actoren in het bilaterale, multilaterale en civilaterale kanaal. Daarnaast is de diversiteit binnen het civilaterale kanaal al erg groot, nieuwe actoren toevoegen aan dit kanaal zou het geheel nog onoverzichtelijker maken.¹⁵⁶ Zij onderscheiden daarom het filanterale kanaal. Dit kanaal wordt gekenmerkt door het vrijwillige karakter. De term filanteraal verwijst ook naar de definitie van filantropie als bijdragen in de vorm van geld, goederen, en/of tijd, vrijwillig ter beschikking gesteld door individuen en organisaties waarmee primair algemene nut doelen worden gesteund. In navolging van Brok en Bazoubaa maken de onderzoekers wat het filantropisch kanaal betreft onderscheid tussen organisaties waarvoor ontwikkelingssamenwerking niet het hoofddoel is en degene waarvoor het wel zo is.

Het particulier initiatief onderscheidt zich van de andere actoren die ontwikkelingssamenwerking als hoofddoel hebben door een combinatie van kenmerken.

- Het particulier initiatief wordt gevormd door een groep mensen die op directe wijze ondersteuning bieden in een of meer ontwikkelingslanden.. Ze zijn dus per definitie niet alleen in Nederland actief en verlenen de ondersteuning niet via een andere organisatie.
- Het gaat bij een particulier initiatief om structurele steun aan organisaties en dus niet om eenmalige individuele ondersteuning.
- Een particulier initiatief ontvangt geen directe financiering van het Ministerie van Buitenlandse zaken.
- Een particulier initiatief heeft een kleinschalig en vrijwillig karakter(20 %of minder aan betaalde krachten).¹⁵⁷

Van het onderzoek van Schulpen en Kinsbergen gebruik ik vervolgens alleen het onderdeel over motivatie van vrijwilligers van een particulier initiatief. Wat betreft de aanleiding en

¹⁵⁶ S. Kinsbergen en L. Schulpen, *De anatomie van het particulier initiatief*, CIDIN, Radboud Universiteit Nijmegen, 2010, 13.

¹⁵⁷ Kinsbergen, *De anatomie*, 16.

drijfveren stellen de onderzoekers vast dat voor 21% het verzoek van een bekende de aanleiding geweest is om zich actief in te zetten binnen een particulier initiatief. Belangrijker zijn de reizen naar ontwikkelingslanden. Voor ruim 35% was een kort of langer verblijf in een ontwikkelingsland de belangrijkste directe aanleiding. De invloed van een reis wordt ook duidelijk uit het feit dat 16% actief werd op het gebied van ontwikkelingssamenwerking in hetzelfde jaar dat men voor het eerst een bezoek bracht aan een ontwikkelingsland. Ruim 60% werd in de jaren daarop actief, waarvan 20% in de vijf daarop volgende jaren. Slechts een vierde van de mensen besloot eerst actief te worden en bezocht pas daarna een ontwikkelingsland. Meer dan 70% van de mensen die tijdens of direct na een eerste bezoek aan een ontwikkelingsland actief werden is actief in ditzelfde land. Mensen worden in hun werk voor een particulier initiatief voornamelijk gemotiveerd doordat:

- Ze een beter begrip opdoen over de wereld en doordat men een aantal vaardigheden kan oefenen.
- Daarnaast vinden ze het belangrijk dat ze via hun inzet in een particulier initiatief een aantal voor hen betekenisvolle waarden, zoals solidariteit, in de praktijk kunnen brengen.
- Op een derde plaats volgt de sociale motivering: via het particulier initiatief breidt men zijn of haar sociale netwerk uit.

Men ziet de inzet in het particulier initiatief minder als een manier om carrièremogelijkheden uit te bouwen. Bij jongere mensen spelen motieven als 'C.V. building' en persoonlijke ontwikkeling een belangrijkere rol dan bij ouderen.¹⁵⁸

3.2.4 *Motivatie en geefgedrag*

Als vierde en laatste onderzoek beschrijf ik het onderzoek 'Motivatie en geefgedrag'. In opdracht van Donateurvereniging Nederland, een onafhankelijke wegwijzer in de goede doelen wereld, hebben Mark van Hemert en Ramses Man van Delphi fondsen- en ledenwerving in 2005 onderzoek gedaan naar donatiemotieven en geefgedrag van donateurs van particuliere initiatieven. Aanleiding voor het onderzoek was het idee dat er een verschuiving lijkt plaats te vinden in het geefgedrag van donateurs aan goede doelen. Steeds meer mensen lijken geld te geven aan goede doelen voor ontwikkelingssamenwerking die zijn opgezet door mensen uit de eigen omgeving. Ook lijkt het zo te zijn dat er steeds meer particuliere initiatieven worden opgezet door mensen die zelf projecten uitvoeren in het

¹⁵⁸ Kinsbergen, *De anatomie*, 23.

buitenland. Deze hypothesen hebben de onderzoekers getoetst door middel van diepte-interviews aan de hand van onderstaande onderzoeksvragen.¹⁵⁹

1. Wat zijn de donatiemotieven van mensen die aan particuliere initiatieven op het vlak van ontwikkelingswerk in hun omgeving geven (vanaf nu particuliere initiatieven genoemd)?
 - a. Wat denken deze mensen met hun donatie wel en niet bij te dragen aan structurele ontwikkeling van een land of gebied?
 - b. Wat zijn de motivaties om wel en niet aan landelijke ontwikkelingsorganisaties te geven?
2. Wat zijn de motieven van Nederlanders om zelf als initiatiefnemer een project op te zetten (met een partner) in het buitenland?
 - a. Wanneer is het voor mensen niet meer voldoende om geld te geven aan een goed doel, wanneer willen ze zelf iets doen?
 - b. Wat is de aanleiding hiervoor?
3. Hoe communiceren de particuliere initiatiefnemers met hun achterban?
4. Hoe ervaart de achterban deze communicatie? Wat spreekt wel en niet aan?
5. Waar ligt het omslagpunt tussen een kleine en een grote organisatie? Wanneer is de charme van het kleinschalige weg? Heeft dit omslagpunt te maken met communicatie of bijvoorbeeld met het in dienst nemen van een betaalde kracht (een toename aan overheadkosten)?

Voor het beantwoorden van de onderzoeksvragen is gekozen voor kwalitatief exploratief onderzoek. Door middel van kwalitatief exploratief onderzoek kunnen de dieper liggende lagen van geef- (en niet geef)gedrag worden geïnventariseerd. Om de onderzoeksvragen te beantwoorden zijn diepte-interviews gehouden. De onderzoekers hebben zich gericht op initiatiefnemers van particuliere initiatieven die zelf, of met behulp van een partner in het buitenland, projecten opzetten voor ontwikkelingssamenwerking. Verder zijn ook donateurs van deze en andere particuliere initiatieven benaderd, evenals donateurs van 'traditionele', grotere goede doelen, vaak de landelijk bekende. De donateurs zijn thuis geïnterviewd. Er zijn 12 donateurs en 4 initiatiefnemers geïnterviewd. De selectie van de respondenten heeft plaatsgevonden via een selectiebureau. Door het bureau zijn drie groepen benaderd. Een

¹⁵⁹ R. Man en M. van Hemert, *Motivatie en geefgedrag, kleinschalige particuliere initiatieven in de goede doelen branche*, in opdracht van de Donateurvereniging, uitgevoerd door Delphi Fondsen en ledenwerving, 2006, 8.

groep met actieve donateurs, die in ieder geval dit jaar een gift aan een grotere ontwikkelingsorganisatie hebben gegeven. Deze donateurs geven minimaal € 50 per jaar aan minimaal 2 organisaties en minimaal 1 van de organisaties is werkzaam op het gebied van ontwikkelingssamenwerking. De tweede groep is een groep met actieve donateurs die het afgelopen jaar een gift aan een particulier initiatief hebben gegeven. De derde groep is een groep van oprichters/ initiatiefnemers.¹⁶⁰

Man en van Hemert gebruiken een indeling van typen donateur, ontleend aan de donateurvereniging, in 'Tell me', 'Trust me' en 'Involve me'.¹⁶¹ De relatie tussen gevers en goede doelen werd eeuwenlang gekenmerkt door 'Trust me'. De goede doelen zeiden geef ons uw geld en wij zorgen dat het goed terecht komt. Vertrouw ons maar, laat het maar aan ons over. Traditiegetrouw was dit de enige vorm van communicatie. Toen kwamen er gevers die zeiden 'Tell me': vertel ons dan op zijn minst wat jullie met ons geld doen. Organisaties als NOVIB kwamen toen met het gezegde: we geven ze geen vis, maar een hengel en leren ze vissen. Voor sommige gevers was dat voldoende uitleg. Nu is de boodschap 'Show me': laat ons maar zien wat je doet en dan bepalen we zelf wel wat we ervan vinden. Enkelen gaan nog verder en zeggen 'Involve me'. Die mensen willen zelf de handen uit de mouwen steken en echt fysiek wat doen voor goede doelen. De grootste groep is nog steeds 'Trust me', maar de 'Tell me', 'Show me' en 'Involve me' gevers winnen terrein.

Man en van Hemert constateren dat de respondenten vrijwel allemaal de kenmerken van donateurs hebben, die vertrouwen hebben in de wijze van besteding van het goede doel, de 'Trust me' donateur. Daarnaast zijn er een aantal respondenten die daarover willen kunnen lezen in communicatie van goede doelen, of die hun mening baseren op het oordeel van anderen; de 'Tell me' donateur. Onder de 'Show me' donateur valt één respondent. Zij ging actief op onderzoek uit of het geld wat ze doneerde wel goed besteed werd. Dat deed ze door in jaarverslagen te speuren.

Wat mijn onderzoek betreft zijn vooral de uitkomsten van de volgende twee vragen interessant. De eerste onderzoeksvraag betreft donatiemotieven van mensen die aan particuliere initiatieven op het vlak van ontwikkelingswerk in hun omgeving geven. Uit de antwoorden van de respondenten van het onderzoek van Man en van Hemert blijkt dat het steunen van een particulier initiatief gebaseerd is op een persoonlijke band met een oprichter of donateur van het initiatief. De directe aanleiding tot geven, is vaak een persoonlijke vraag

¹⁶⁰ Zowel de tweede als de derde groep zijn afkomstig uit een door Donateurvereniging aangeleverd bestand via initiatieven uit www.geefwijzer.nl.

¹⁶¹ Man, *Motivatie en geefgedrag*, 14.

van de oprichter of een andere donateur. Uit de antwoorden van de respondenten die een particulier initiatief steunen, blijkt dus dat de keuze voor het steunen van een particulier initiatief gebaseerd is op een persoonlijke band met een oprichter of donateur van het initiatief. Men geeft, omdat men gevraagd is. De combinatie van het feit dat men gevraagd is en het positief staan ten opzichte van de doelstelling van het initiatief, bepaalt dat men het initiatief steunt. Dat zijn de belangrijkste motivaties. Het steunen van een particulier initiatief is dus niet te beschouwen als een protestactie tegen de landelijk bekende goede doelen.¹⁶² De donateurs van deze initiatieven zijn vaak ook donateur van landelijk bekende goede doelen. De donateurs noemen bovendien zowel voordelen als nadelen van landelijk bekende ontwikkelingsorganisaties en particuliere initiatieven. Men gaat ervan uit, dat van de gedoneerde gelden goed werk wordt verricht, of het nu door een particulier initiatief of door een landelijk bekende ontwikkelingsorganisatie wordt uitgevoerd.¹⁶³ De tweede onderzoeksvraag betreft de motieven van Nederlanders om zelf als initiatiefnemer een project op te zetten (met een partner) in het buitenland. De initiatiefnemers zijn op directe wijze of via de media tegen een specifieke hulpbehoefte aangelopen en willen daar iets aan doen. Men voelt een verplichting, 'commitment' aan een toezegging die ze daar gedaan hebben.¹⁶⁴ Uit de antwoorden blijkt dat de 'commitment' om een initiatief te starten altijd op een persoonlijk vlak ligt. Men is door een reis, persoonlijke ervaring of door familie, vrienden of door mensen die min of meer van de hulp afhankelijk zijn, geïnspireerd om in actie te komen. 'Ik wilde daar wat doen' en 'Ik wil erbij betrokken worden' zijn zinnen die in de antwoorden van respondenten voorkomen. Derhalve kan geconcludeerd worden dat het besluit om zelf actie te ondernemen voortkomt uit het signaleren van een hulpbehoefte, gecommiteerd te zijn om daar iets aan te doen, en het niet (kunnen) vinden van meewerking van traditionele landelijk bekende goede doelen.¹⁶⁵ Het geefplezier lijkt wel groter te zijn bij een particulier initiatief. De particuliere initiatieven blijken heel goed te zijn in het bouwen aan de betrokkenheid. Man en van Hemert valt het op dat donateurs meer betrokken zijn als ze de initiator kennen.¹⁶⁶

Verder blijkt uit de antwoorden van de respondenten dat de 'particuliere ontwikkelingswerkers' op verschillende manieren in aanraking komen met de hulpbehoefte. Dit kan via persoonlijk contact (bijvoorbeeld op vakantie), maar ook via de media gebeuren.

¹⁶² Man, *Motivatie en geefgedrag*, 21.

¹⁶³ Man, *Motivatie en geefgedrag*, 22.

¹⁶⁴ Man, *Motivatie en geefgedrag*, 22.

¹⁶⁵ Man, *Motivatie en geefgedrag*, 24.

¹⁶⁶ Man, *Motivatie en geefgedrag*, 29.

De initiatiefnemers zijn in aanraking gekomen met een specifieke hulpbehoefte. Ze wenden zich daarmee tot landelijke ontwikkelingsorganisaties. Daar wordt hun idee niet gehonoreerd. Ze laten het daar niet bij zitten en beginnen zelf een organisatie. Het oplossen van de hulpbehoefte is hierbij leidend en niet het opbouwen van een nieuwe organisatie. De projecten hebben voor de initiatiefnemers veel waarde gekregen. Het speelt een zeer belangrijke rol in hun leven en vaak ontlenen de initiatiefnemers er een deel van hun identiteit aan. De initiatiefnemers hebben als gemeenschappelijk kenmerk hun drijvende kracht. Hun persoonlijke betrokkenheid en motivatie inspireert ook anderen om te helpen of te geven.

Man en van Hemert hebben voor hun onderzoek een aantal hypothesen opgesteld waarvan de vijfde van belang is voor mijn onderzoek. Ik geef deze hypothese hieronder weer met de daarbij door de respondenten gegeven antwoorden.

Hypothese¹⁶⁷: Voor de trend dat er steeds meer lokale particuliere initiatieven bijkomen kunnen wellicht de volgende redenen worden genoemd:

1. Mensen reizen meer, zien en ontdekken meer via de media en via internet. De wereld is hierdoor kleiner geworden en de ellende is daarmee dichterbij gekomen. Door ontmoetingen heeft deze ellende een gezicht gekregen, en men wil de ander helpen. Het is makkelijker geworden om te reizen en dus ook om een project te adopteren en te monitoren in het buitenland

Deze reden wordt door een initiatiefnemer genoemd onder de noemer verbondenheid.

2. Zelf een project opzetten (met een partner) in het buitenland leidt ertoe dat je weet wat er met de donorgelden gebeurt. Er is een directe relatie tussen investeringen en resultaten. Deze directe relatie is voor landelijk bekende ontwikkelingsorganisaties minder aantoonbaar

Deze reden wordt ook door een initiatiefnemer genoemd als regie over donorgelden.

3. Zelf een project opzetten geeft voldoening, diepgang, en een nieuwe uitdaging. Je bent met iets belangrijks, iets wezenlijks bezig, je bent betrokken

Deze reden bleek bij een aantal initiatiefnemers een rol te spelen. Niet als reden om te starten maar wel om te continueren. Het project speelt een belangrijke rol in hun leven en vormt soms een deel van hun identiteit.

4. Zelf een project opzetten kan status geven in je omgeving

Deze reden werd niet genoemd.

¹⁶⁷ Man, *Motivatie en geefgedrag*, 30.

3.3 Samenvatting onderzoeken

De Nederlandse verzorgingsstaat is gebouwd op het particulier initiatief. De burger, maatschappelijke en kerkelijke organisaties, fondsen en bedrijfsleven maken zich meer en meer kenbaar op het maatschappelijk terrein. Nederlanders geven de afgelopen jaren meer blijk van hun maatschappelijke betrokkenheid door zich actief in te zetten. Dit uit zich onder meer in de toename van vrijwilligerswerk. Wel zijn door de secularisering veranderingen in de motieven van vrijwilligers te bemerken. Traditionele verenigingen uit het verzuilde maatschappelijk middenveld worden minder populair, terwijl seculiere organisaties in de recreatieve sector of organisaties die zich richten op een maatschappelijk thema zoals milieu of mensenrechten, sterk groeien. Het is teveel gezegd dat er een nieuw type vrijwilliger ontstaat want veranderingen voltrekken zich langzaam. Wel speelt het gevoel van persoonlijke effectiviteit een grotere rol dan voorheen in de motivatie van vrijwilligers. De bereidheid om iets voor niets te doen neemt niet zozeer af maar de belangstelling is wel aan het verschuiven. Vrijwilligers worden steeds minder via sociale netwerken van leden gerekruteerd en melden zich vaker uit eigen initiatief.

Ook op het gebied van ontwikkelingssamenwerking is er de afgelopen 55 jaar veel veranderd. Net als in andere sectoren is ook binnen de ontwikkelingssamenwerking sprake is van een vergroting van maatschappelijke participatie. De opkomst van particuliere initiatieven valt te plaatsen in dit kader. Door de mondialisering komen mensen steeds vaker ook direct in aanraking met de problematiek van ontwikkelingslanden. Aanleiding om zelf een particulier initiatief op te zetten is vaak een reis naar het buitenland. Door werk, studie verblijf of reizen worden banden opgebouwd met een ontwikkelingsland en de bewoners. Daarnaast is het verzoek van een bekende aanleiding om zich actief in te zetten binnen een particulier initiatief. Een persoonlijke band met een oprichter of donateur van het initiatief en het positief staan ten opzichte van de doelstelling blijkt een belangrijke motivatie te zijn. Het besluit om zelf actie te ondernemen komt voortuit het signaleren van een hulpbehoefte, geëncmitteerd te zijn om daar iets aan te doen, en het niet (kunnen) vinden van meewerking van traditionele landelijk bekende goede doelen. Slechts een klein deel wordt eerst actief en bezoekt pas daarna een ontwikkelingsland.

Mensen worden in hun werk voor een particulier voornamelijk gemotiveerd doordat ze een beter begrip opdoen over de wereld en doordat men een aantal vaardigheden kan oefenen. Daarnaast vinden ze het belangrijk dat ze via hun inzet in een particulier initiatief een aantal voor hen betekenisvolle waarden, zoals solidariteit, in de praktijk kunnen

brengen. Sociale motivering speelt ook een grote rol omdat men via het particuliere initiatief het sociale netwerk uitbreidt.

Men ziet de inzet voor het particulier initiatief minder als een manier om carrièremogelijkheden uit te bouwen. Bij jongere mensen spelen motieven als C.V. building en persoonlijke ontwikkeling een belangrijkere rol dan bij ouderen. Solidariteitsgevoel, de zogenaamde waarde-expressieve functie is duidelijk het sterkst aanwezig. Mensen hebben een sterke behoefte iets te betekenen voor anderen, een bijdrage te leveren aan anderen en anderen te laten delen in hun welvaart. In veel gevallen spelen traditionele banden geen rol (meer). Daarnaast gaan zelfontplooiing- en solidariteitsmotieven vaak samen. Voorzichtig kan gesteld worden dat traditioneel altruïsme en modern individualisme niet tegenover elkaar geplaatst hoeven worden. Beide kunnen zij zorgen voor betrokken burgers die zich vrijwillig inzetten voor het algemeen belang. In veel gevallen spelen traditionele banden geen rol (meer).

De nieuwe mondiale bewustwording die mondialisering met zich meebrengt maakt dat solidariteit zich niet langer tot de landsgrenzen hoeft te beperken.

3.3.1 Hypothesen uit de onderzoeken

Mensen geven door middel van vrijwilligerswerk meer uiting aan hun maatschappelijke betrokkenheid. Het gevoel van persoonlijke effectiviteit speelt een grotere rol dan voorheen in de motivatie van vrijwilligers. Vrijwilligers worden steeds minder via sociale netwerken van leden gerekruteerd en melden zich vaker uit eigen initiatief. Daarnaast is het verzoek van een bekende aanleiding om zich actief in te zetten. Een persoonlijke band met een oprichter of donateur van het initiatief en het positief staan ten opzichte van de doelstelling blijkt een belangrijke motivatie te zijn. Door de mondialisering komen mensen steeds vaker ook direct in aanraking met de problematiek van ontwikkelingslanden. Aanleiding om zelf een particulier initiatief op te zetten is vaak een reis naar het buitenland. Door werk, studie verblijf of reizen worden banden opgebouwd met een ontwikkelingsland en de bewoners. Mensen worden in hun werk voor particuliere initiatieven voornamelijk gemotiveerd doordat:

1. Ze een beter begrip opdoen over de wereld en doordat men een aantal vaardigheden kan oefenen.

2. Daarnaast vinden ze het belangrijk dat ze via hun inzet in een particulier initiatief een aantal voor hen betekenisvolle waarden, zoals solidariteit, in de praktijk kunnen brengen.
3. Via het particulier initiatief breidt men zijn/haar sociale netwerk uit. Men ziet de inzet in het particulier initiatief minder als een manier om carrièremogelijkheden uit te bouwen. Bij jongere mensen spelen motieven als *C.V. building* en persoonlijke ontwikkeling een belangrijkere rol dan bij ouderen.

Voorzichtig kan gesteld worden dat traditioneel altruïsme en modern individualisme niet tegenover elkaar geplaatst hoeven worden. Beide kunnen zij zorgen voor betrokken burgers die zich vrijwillig inzetten voor het algemeen belang. De nieuwe mondiale bewustwording die mondialisering met zich meebrengt maakt dat solidariteit zich niet langer tot de landsgrenzen hoeft te beperken.

4 Analyse van het kwalitatieve onderzoek

In het kwalitatieve onderzoek gaat het om de morele zorghouding van vrijwilligers van 'n *Fryske dream* en *Spirit of Faith* en om hun motieven om deze houding aan te nemen. De vermaatschappelijking en institutionalisering van de zorg vraagt om nieuwe attitudes en motiveringen voor zorg, sympathie en solidariteit. Het vinden van maatschappelijke vormen waarin de spanning tussen concrete relaties, bepaald door nabijheid, aanwezigheid en duurzaamheid, en abstracte maatschappelijke structuren die juist uitnodigen tot 'afstandelijkheid' is een uitdaging waarvoor we gesteld worden.¹⁶⁸ Deze uitdaging geldt zorgethiek maar ook de samenleving en het individu. De vermaatschappelijking van de zorg en de Wet Maatschappelijke Ondersteuning (WMO) doen een appèl op burgers om nog meer voor elkaar te zorgen. Door de globalisering en de explosief gestegen mobiliteit zijn mensen bovendien minder aangewezen op de nabije omgeving voor relaties en contacten. Sociale relaties kunnen zich op lokaal niveau afspelen maar ook op fysieke afstand kunnen mensen hechte relaties onderhouden.¹⁶⁹ MOVISIE¹⁷⁰, kennisinstituut en adviesbureau voor maatschappelijke ontwikkeling, legt een direct verband tussen sociale cohesie en zorg voor elkaar. In de sociologische literatuur wordt gemeenschap vaak gekoppeld aan informele zorg, hoe meer gemeenschap, hoe meer informele zorg. Als we het over gemeenschap hebben, gaat het over het geheel aan sociale banden tussen mensen, het wij-gevoel dat ze delen.¹⁷¹ Voor praktische hulp is nabijheid een voordeel, maar is nabijheid tegenwoordig nog een voorwaarde voor hulp?

In dit hoofdstuk wil ik een beschrijving geven van de opzet en de uitvoering van het onderzoek onder vrijwilligers van 'n *Fryske dream* en *Spirit of Faith* en de keuzes die ik daarbij gemaakt heb. In het kwalitatieve onderzoek kijk ik naar hoe de nieuwe westerse wereldburger zich tot de zorg voor de verre naaste verhoudt.

¹⁶⁸ Vorstenbosch, *Zorg*, 52.

¹⁶⁹ Linders, *De betekenis van nabijheid*, 69.

¹⁷⁰ Linders, *De betekenis van nabijheid*, 21.

¹⁷¹ Linders, *De betekenis van nabijheid*, 69.

4.1 De keuze voor kwalitatief onderzoek

Om aan informatie voor mijn onderzoek te komen heb ik vijf vrijwilligers van *'n Fryske dream* en/of de stichting *Spirit of Faith* geïnterviewd. Deze vorm van onderzoek behoort tot het kwalitatieve onderzoek. Ik heb hiervoor gekozen omdat het bij het kwalitatieve onderzoek niet zozeer gaat om cijfers en hoeveelheden, maar om kwaliteiten, perspectieven, ervaringen, beleving en betekenisgeving.¹⁷² Bij mijn onderzoek gaat het om het proberen helder te krijgen welke motieven deze vrijwilligers hebben om zich in te zetten voor de verre medemens.

Omdat ik maar een beperkt aantal gesprekken heb gevoerd met vrijwilligers van *'n Fryske dream* en *Spirit of Faith* is het onderzoek niet representatief. De uitkomsten kunnen wel indicatief zijn voor verder onderzoek. Bij een kwalitatief onderzoek is de context erg belangrijk. Daarom heb een organogram gemaakt van de stichting *Spirit of Faith* en de historische context van deze stichting en de NGO *Blessed Generation* in Kenia beschreven.

4.2 Vrijwilligers van *'n Fryske dream* en stichting *Spirit of Faith*

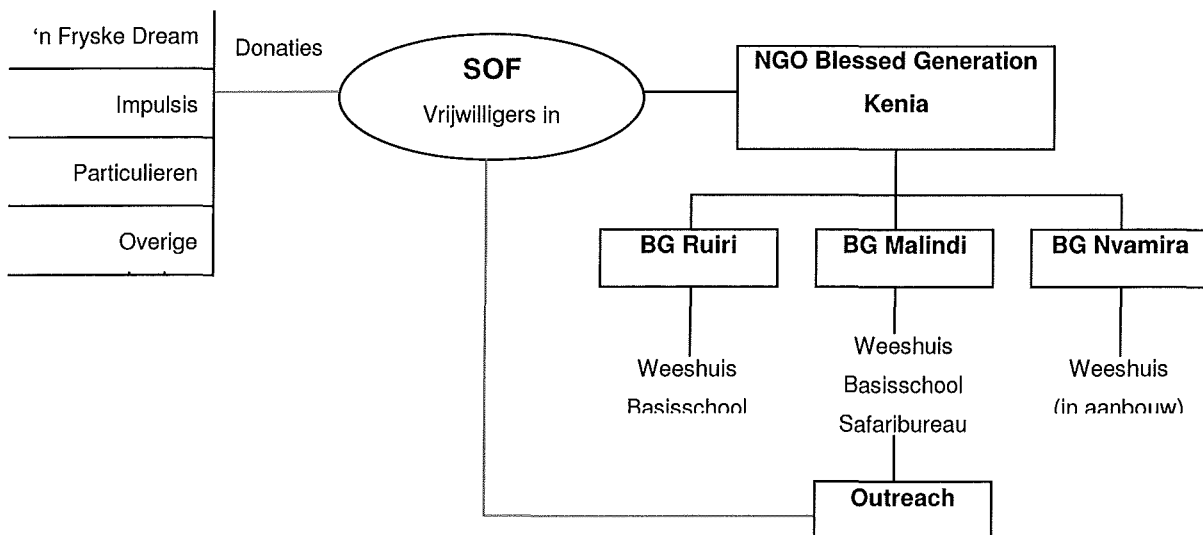
In 2005 hebben Wieke van Woudenberg en ik het initiatief *'n Fryske dream* in het leven geroepen. Dit initiatief is vanaf het begin verbonden geweest met de stichting *Spirit of Faith* en om deze verbinding inhoud te geven en naar buiten toe zichtbaar te maken heb ik namens *'n Fryske dream* zitting in het bestuur van *Spirit of Faith* genomen. Vijf jaar lang van 2005 tot 2010 hebben wij in de Friese samenleving fundraising activiteiten en voorlichting- en bewustwordingsbijeenkomsten georganiseerd. We hebben met vele gelederen van de Friese samenleving samengewerkt en hebben op deze wijze het outreachprogramma van NGO *Blessed Generation* ondersteund en onder de aandacht gebracht. *'n Fryske dream* en *Spirit of Faith* waren drie jaar lang partner van *Impulsis*¹⁷³, een loket voor Nederlandse particuliere initiatieven in ontwikkelingssamenwerking. *Impulsis* is een gezamenlijk initiatief van Edukans, ICCO (Interkerkelijke Organisatie voor Ontwikkelingssamenwerking) en Kerk in Actie. Bij *Impulsis* kunnen stichtingen, scholen, ondernemers en bedrijven, verenigingen, kerkelijke gemeenten etcetera terecht voor ondersteuning van hun ontwikkelingsproject. Naast advies en financiële steun bieden zij expertise, toegang tot een breed netwerk en trainingen. Zij investeren in de versterking van organisaties en in de duurzaamheid van

¹⁷² D.B. Baarda, M.P.M. de Goede en J. Teunissen, *Basisboek Kwalitatief Onderzoek, handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek*, tweede geheel herziene druk, Wolters-Noordhoff, Groningen, 2005, voorwoord.

¹⁷³ www.impulsis.nl, 11 april 2011.

projecten. Door particuliere initiatieven worden niet alleen mensen in ontwikkelingslanden bereikt maar door deze initiatieven wordt ook het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking in onze samenleving versterkt. Impulsis wordt gefinancierd door gelden van het ministerie van ontwikkelingssamenwerking en is mede verantwoordelijk voor het versterken van draagvlak in de samenleving voor internationale samenwerking. De activiteiten van 'n Fryske dream worden uitgevoerd met ondersteuning van vrijwilligers, wisselend per activiteit. Zo hebben bij voorbeeld scholieren in het kader van een maatschappelijke stage aan activiteiten deelgenomen en mensen gesponsord meegedaan aan de Elfstedentocht op de fiets. Bij 'n Fryske dream en Spirit of Faith zijn veel vrijwilligers betrokken. Deze vrijwilligers zijn te verdelen in twee categorieën, namelijk de vrijwilligers die vanuit Nederland in Kenia actief zijn en vrijwilligers die activiteiten in Nederland uitvoeren ten behoeve van het project in Kenia.

In Kenia kunnen vrijwilligers zich inzetten bij de drie weeshuizen en in het outreachprogramma. Er zijn diverse soorten werkzaamheden die door vrijwilligers gedaan worden. Daarbij kan gedacht worden aan bij voorbeeld het organiseren van creatieve en sportieve activiteiten voor de kinderen, het bijles geven op scholen, remedial teaching en ondersteuning van docenten, technische en operationele hulp bij verbouwingen en verpleegkundig werk. De kinderen worden verzorgd door de lokale staf, dit om te voorkomen dat de kinderen zich gaan hechten aan vrijwilligers. In het organogram wordt de organisatie in Kenia en de verhouding tot Spirit of Faith weergegeven

4.3 Non Governmental Organisation *Blessed Generation*

Het eerste *Spirit of Faith* weeshuis is in 1984 opgericht door de Californische dominee Dick West. Deze dominee ging naar Kenia om ontwikkelingswerk te doen en kreeg al snel de verantwoordelijkheid over zeven weeskinderen, waarvan de moeder overleed bij de geboorte van haar achtste kind. Hij stichtte het weeshuis *Spirit of Faith* in Ruiru ongeveer 30 kilometer van Nairobi. Inmiddels heeft dit weeshuis een nieuwe naam gekregen: *Blessed Generation Ruiru*. In 2001 droeg Dick West de verantwoordelijkheid voor het weeshuis en de daarbij behorende school over aan de Friese lerares Ria Fennema. Momenteel wonen er zo'n 100 kinderen in het weeshuis en werken er 8 verzorgsters (mama's genoemd) die belast zijn met de dagelijkse zorg voor de kinderen. Er werken alleen lokale mensen in het weeshuis, zo draagt het weeshuis bij aan werkgelegenheid. In Ruiru zijn diverse projecten opgezet in en om het weeshuis met het doel inkomsten te genereren: lagere school, soapstone- producten, safari's en vee- en groetenprojecten. In de toekomst hoopt *Blessed Generation Ruiru* hierdoor steeds minder afhankelijk te worden van donaties. In 2004 heeft het management onderzoek gedaan naar hulpvragen in Kenia. In Malindi werd door de kinderbescherming aldaar aangegeven dat er 15.000 kinderen zijn die direct hulp nodig hebben. Dit heeft de NGO doen besluiten in Malindi een tweede weeshuis op te richten. Dankzij sponsoring kon er al in datzelfde jaar land worden aangekocht en in januari 2005 is gestart met de bouw. In augustus 2006 zijn de deuren opengegaan voor de eerste weeskinderen. Nu wonen er meer dan 100 kinderen in het weeshuis zelf. Omdat de hulpvraag in Malindi erg groot is, is vanuit het weeshuis een outreachprogramma opgezet. Dit outreachprogramma ondersteunt (wees)kinderen en hun ouders/verzorgers door het verstrekken van voeding en medicatie. Ook kunnen de kinderen die in het programma zijn opgenomen naar school en worden ouders/verzorgers ondersteund bij het vinden van een baan of het opstarten van een bedrijfje. Het Training Centre op het terrein van het weeshuis geeft jong volwassenen uit het outreachprogramma de kans om een alfabetiseringscursus te volgen en een beroep te leren. Daarnaast openden in januari 2007 de deuren van de primary school. Sinds kort bestaat de mogelijkheid om een training te volgen en door middel van microkrediet-groepen een krediet aan te vragen. In december 2007 zijn er in Kenia verkiezingen geweest. De op dat moment zittende president behoort tot de Kikuyu-stam en de presidentskandidaat tot de Luo stam. Toen bekend werd dat de zittende president gewonnen had, werd de uitslag als corrupt gezien en er ontstonden onlusten die gepaard gingen met erg veel geweld; huizen werden verbrand (vaak met de vrouwen en kinderen nog in huis) en mensen werden

opgejaagd, vermoord en velen vluchten. Twee van de werknemers van *Blessed Generation* waren in de positie om in hun omgeving (West Kenia) de vluchtelingen op te vangen. Het geweld heeft zo'n twee maanden aangehouden. Gelukkig is inmiddels de rust teruggekeerd, maar de schade was en is enorm. Veel kinderen hebben hun ouders tot op dit moment niet teruggevonden, anderen hebben te horen gekregen dat een van hun ouders of beide ouders niet meer leven. Diverse hulporganisaties, waaronder het Rode Kruis hebben *Blessed Generation* gevraagd om deze kinderen op te vangen. In maart 2008 is een (tijdelijk) *Blessed Generation* huis opengegaan voor de eerste kinderen. Inmiddels is gestart met de bouw van een nieuw weeshuis in Nyamira.¹⁷⁴

De kinderen in de drie weeshuizen worden opgevoed in de traditie van het land. Zo leren de kinderen Swahili en Engels. De weeshuizen hebben een christelijke signatuur. Godsdienstonderwijs en kerkgang behoren tot de wekelijkse routines van *Blessed Generation*. De visie van deze NGO is dat dit de kinderen steun en perspectief biedt in een door armoede, criminaliteit en ziektes geteisterde natie.¹⁷⁵ Een belangrijk deel van de financiële en materiële steun komt uit Nederland.

4.4 Beschrijving respondenten

Voor mijn onderzoek heb ik vijf vrijwilligers benaderd. De selectie heeft plaatsgevonden op basis van beschikbaarheid en bereikbaarheid van de vrijwilligers. Ik ben me ervan bewust dat de keuze van respondentenwerving invloed heeft op de uitkomsten van het onderzoek. Een andere benaderingswijze of keuze levert wellicht andere resultaten op. Het is onmogelijk door het houden van vijf interviews een compleet beeld te geven van de motieven van de vrijwilligers van 'n *Fryske dream of Spirit of Faith*. Dat wordt met dit onderzoek dan ook niet nagestreefd. Wel kan de analyse van de interviews een indicatie geven welke motieven ten grondslag liggen aan inzet voor verre medemensen en hoe betrokkenheid met verre naasten tot stand komt. Met mijn onderzoek wil ik een aanzet geven tot toetsing van een zorgethisch kader op dit terrein. De groep respondenten is een gemengde groep, dit is niet specifiek zo gekozen maar door de keuze van

¹⁷⁴ Zie hiervoor ook <http://www.spiritoffaith.nl/pages/blessed-generation-nyamira.aspx>, 11 april 2011.

¹⁷⁵ Zie ook de website van *Blessed Generation* <http://www.riafennema.nl/04overons/overons.htm> 11 januari 2011.

respondentenwerving zo ontstaan. Hieronder volgt een korte omschrijving van de respondenten:

Vrijwilliger 1 is een vrouw van rond de 60. Zij heeft een opleiding gevolgd op administratief, financieel terrein en heeft gewerkt op een accountantskantoor. Op het moment doet ze veel vrijwilligerswerk bij een hospice en bij de stichting *Spirit of Faith*. Ze heeft een Rooms Katholieke achtergrond. Deze vrijwilliger is nooit in Kenia geweest. Zij is door een bestuurslid van *Spirit of Faith* gevraagd voor een bestuursfunctie.

Vrijwilliger 2 is een vrouw van 29. Zij studeert medicijnen en werkt momenteel als arts-onderzoeker. Zij heeft een christelijke achtergrond. Ze is een aantal maanden in Malindi geweest en is daarna betrokken gebleven. Zij is een regiocoördinator van het vrijwilligersnetwerk van *Spirit of Faith*.

Vrijwilliger 3 is een vrouw van 56. Zij heeft de kweekschool doorlopen en later een opleidingen tot psychosociaal werker en yoga docent gevolgd. Haar levensbeschouwelijke achtergrond is Nederlands Hervormd. Zij heeft zich 5 jaar ingezet in de Friese samenleving voor het outreachprogramma.

Vrijwilliger 4 is een man van 24. Hij heeft bedrijfskunde gestudeerd en werkt momenteel als IT-consultant. Hij heeft een christelijke opvoeding gehad. Hij is twee keer in Kenia geweest en heeft zijn afstudeerscriptie geschreven over een project in Kenia.

Vrijwilliger 5 is een vrouw van rond de 30. Zij heeft HBO verpleegkunde gedaan en werkt nu als Intensive Care verpleegkundige. Ze heeft naar eigen zeggen geen levensbeschouwelijke achtergrond. Zij is een half jaar in Kenia geweest waar ze haar medische kennis goed heeft kunnen inzetten. Ook terug in Nederland is ze actief gebleven voor Malindi door het organiseren van fundraising activiteiten. Ook zij is een regiocoördinator van het vrijwilligersnetwerk van *Spirit of Faith*.

4.5 Verwerking en beschrijving van de gegevens

De interviews zijn door mij afgenomen bij de vrijwilligers thuis. De gesprekken zijn met toestemming van de respondenten opgenomen met een digitale voicerecorder, waarna de

gesprekken woordelijk zijn uitgeschreven. De interviews zijn geanonimiseerd, de namen van de respondenten komen niet terug in het verslag. Voor de analyse heb ik onder meer gebruik gemaakt van de reductie en abstractie methode van Baarda zoals omschreven in het 'Basisboek Interviewen'.¹⁷⁶ Bij reductie wordt het verkregen materiaal tot de essentie teruggebracht en wordt de kern eruit gehaald. Op basis van het gereduceerde materiaal kan tot abstractie gekomen worden. Bij abstractie wordt de concrete situatie ontstegen. Ook voor anderen dan de geïnterviewden moet de informatie relevant zijn. Bij de analyse is de aanvangsvraag voortdurend het uitgangspunt. Per vraag heb ik de antwoorden van de vijf respondenten gelabeld en onder elkaar gezet. Ik heb de antwoorden teruggebracht tot enkele woorden. Daarna heb ik het abstract gemaakt door in enkele zinnen de algemene lijnen weer te geven (bijlage 2). Aan alle respondenten zijn dezelfde vragen gesteld maar ze hebben bij verschillende vragen over overlappende onderwerpen gesproken. Ik heb daarom nog een analyse uitgevoerd, diagonaal door de gesprekken heen, zodat een beter beeld verkregen kan worden van de zorghouding en mensvisie van respondenten. Voor de vragen over zorg en zorgethiek heb ik de respondenten twee schema's voorgelegd. In het eerste schema zijn een aantal waarden en normen naast elkaar gezet.¹⁷⁷ Aan respondenten heb ik gevraagd drie daarvan te kiezen die voor hen belangrijk zijn en waarvan zij denken dat deze belangrijk zijn voor hun inzet voor het particulier initiatief en deze in een top 3 te zetten. Daarna is hen gevraagd hun keuze toe te lichten. Vervolgens heb ik hen het tweede schema voorgelegd met daarin kwaliteiten. Daarvan hebben respondenten 5 aangegeven in volgorde belangrijkheid. Ook wat de kwaliteiten betreft heb ik hen gevraagd hun keuze toe te lichten.

4.6 Resultaten

De centrale vraag bij het kwalitatief onderzoek is hoe betrokkenheid en verbondenheid van vrijwilligers van *'n Fryske dream* en *Spirit of Faith* met verre medemensen tot stand komt en welke motieven een rol spelen bij deze vrijwilligers om zich in te zetten voor een particulier initiatief op het terrein van ontwikkelingssamenwerking.

In deze paragraaf geef ik een beschrijving van de onderzoeksresultaten. Dit doe ik niet alleen in volgorde van de vragenlijst (bijlage 1) maar ook aan de hand van de in de inleiding

¹⁷⁶ D. B. Baarda e.a., *Basisboek interviewen*, Wolters Noordhof b.v., Groningen/Houten, 2007, 121.

¹⁷⁷ De waarden en kwaliteiten zijn ontleend aan de website

http://www.universelebeschaving.nl/Waarden_en_normen_/body_waarden_en_normen_.html, 11 januari 2011.

gestelde vraagstelling en deelvragen. Ook heb ik de hypothesen uit hoofdstuk drie meegenomen in de analyse.

4.6.1 *Mondialisering en nabijheid: De relatie van de respondenten tot de stichting Spirit of Faith/ 'n Fryske dream*

Deelvraag: Wat is de aanzet geweest om actief te worden. Wat beweegt mensen om daadwerkelijk in actie te komen voor verre medemensen?

Door de mondialisering komen mensen steeds vaker ook direct in aanraking met de problematiek van ontwikkelingslanden. Door een verblijf in het buitenland voor werk, studie of vakantie voelt men zich geroepen om iets te doen voor de mensen daar en start een particulier initiatief. De directe confrontatie met medemensen die zorg nodig hebben, de nabijheid vraagt om activiteit en is vaak de aanzet om actief te worden.

"Het reizen zat niet echt in de familie, ik ben degene die daarmee is begonnen...naar Zuid-Afrika. Mijn ouders vonden het helemaal niks, die vonden het doodeng. Ja dat was een vakantiereis, dat trok me gewoon ontzettend en dan zie je dingen en dan ja..."

Aan de oprichting van de stichting *Spirit of Faith* ligt vrijwilligerswerk van Ria Fennema in het weeshuis in Ruiru ten grondslag. Haar reis en verblijf in Kenia zo'n tien jaar geleden staan aan de basis van dit particulier initiatief. Drie van de door mij geïnterviewde vrijwilligers zijn aan de stichting verbonden doordat ze vrijwilligerswerk bij een van de weeshuizen van *Blessed Generation* in Kenia hebben gedaan en daardoor naar eigen zeggen een band hebben opgebouwd met de mensen aldaar.

"Het motiveert je wel meer denk ik, je weet gewoon wel meer waar je mee bezig bent. En je kunt het ook beter aan anderen uitleggen wat je daar ziet, wat daar is. Ik denk dat die verbondenheid wel mee kan spelen dat je er gewoon geweest bent."

In het algemeen kan gesteld worden dat de respondenten via via in aanraking zijn gekomen met *Spirit of Faith*. Genoemd wordt via een bestuurslid, enthousiaste vrijwilligers van *Spirit of Faith* en via de site. Een vrijwilliger geeft aan direct door een bekende te zijn gevraagd. Opvallend is dat door vier respondenten aangegeven wordt dat ze zelf ook op zoek waren naar een project voor studie of mogelijkheden, iets wat raakvlak heeft met werk of interesse. Erik

van 't Wout¹⁷⁸ maakt in zijn onderzoek naar vrijwilligersgedrag onderscheid tussen personen die zichzelf voor vrijwilligerswerk aanmelden en personen die hiervoor worden gevraagd. Dit doet hij omdat dit wezenlijk verschil maakt in de motivatie. Als iemand zich aanmeldt voor vrijwilligerswerk zal hij daar een bepaalde motivatie voor hebben. Hij wil een bepaald persoonlijk doel bereiken. Als iemand door een groep of persoon gevraagd is dan zal dit zijn om de doelen van de groep veilig te stellen of te verwezenlijken.

4.6.2 Altruïsme en individualisme

Deelvraag: Wat is de concrete behoefte van de vrijwilligers en wat denken zij dat de behoefte is van de mensen in Kenia.

Respondenten bevestigen de constatering uit het onderzoek van Van 't Wout dat vrijwilligerswerk vaak gedaan wordt om een bepaald persoonlijk doel te realiseren, ook bevestigen ze de constatering van Bazoubaa en Brok dat traditioneel altruïsme en modern individualisme niet tegenover elkaar geplaatst hoeven worden. Zowel altruïsme als individualisme kunnen zorgen voor betrokken burgers die zich vrijwillig inzetten voor het algemeen belang. Een beter begrip opdoen over de wereld doordat men een aantal vaardigheden kan oefenen en betekenisvolle waarden, zoals solidariteit, in de praktijk kan brengen kan samengaan met zorg voor medemensen.

"Het is ook een bepaalde behoefte in jezelf dat je vrijwilligerswerk bijvoorbeeld doet. Dat doe je niet alleen maar, ik doe iets voor een ander, omdat je zo begaan bent met die ander. Je doet het ook omdat je zelf de behoefte hebt om zo iets te doen. Dus het geeft jezelf ook wel een goed gevoel, vind ik tenminste."

"Ik ben er ook heengegaan voor mezelf. Ik denk dat ik daar meer geleerd heb dan dat ik daar gebracht heb. Ik denk dat ik er meer voor mezelf aan heb gehad dan dat ik daar nu echt iets heb kunnen doen. De balans slaat wat mij betreft naar die kant door. De combinatie van een weeshuis en iets medisch en ontwikkelingsland. En om je horizon te verbreden."

"Ik keek eerst of er leuke samenwerkingsverbanden waren en of het tintelde. Gewoon heel eigenbelang. Daarna werd het belangrijk waarvoor je wierf aan wat voor soort programma je bijdroeg, dan is belangrijk selfsupporting, ondernemerschap, kredieten."

¹⁷⁸ E. Van 't Wout, *Wat beweegt vrijwilligers?*, Een literatuuronderzoek naar de intentie die uiteindelijk tot vrijwilligersgedrag leidt, Universiteit van Amsterdam, Amsterdam, 2004, 6.

"Het was de combinatie waar ik zelf naar zocht. Ik wou zelf wel de handen uit de mouwen steken. Hulp in combinatie met mijn scriptie. De combinatie van iets voor jezelf willen doen maar ook voor een ander."

"We hebben er de tijd van ons leven gehad. Het heeft ons veel mooie ervaringen opgeleverd."

Door de secularisering zijn er, zoals Rene Bekkers in hoofdstuk 3 constateert, veranderingen in de motieven van vrijwilligers te bemerken. Vrijwilligers worden steeds minder via sociale netwerken van leden gerekruteerd en melden zich vaker uit eigen initiatief. Het gevoel van persoonlijke effectiviteit speelt een grotere rol dan voorheen in de motivatie van vrijwilligers. Vrijwilligers vinden het belangrijk dat hun werk ook iets oplevert en dat het aansluit bij hun talenten. Dit betekent niet dat de bereidheid om iets voor niets te doen afneemt maar wel dat de belangstelling aan het verschuiven is.¹⁷⁹ De werkzaamheden die respondenten voor *Spirit of Faith* op dit moment verrichten variëren van secretariële werkzaamheden tot het staan op een braderie, het organiseren van activiteiten of het combineren van studie en vrijwilligerswerk. De respondenten zetten zich alle vijf al meer dan twee jaar in voor *Spirit of Faith*. Wel is er sprake van een afname van de inzet. Vier van de vijf respondenten geven aan dat ze op dit moment niet meer zo actief zijn. *'Het is een beetje op het tweede plan geraakt'*. Eerder waren deze vrijwilligers actief betrokken. Als reden voor afname van intensiviteit van het vrijwilligerswerk wordt genoemd het wegebben van motivatie, teleurstelling en niet genoeg ondersteuning van anderen. Het bestuurslid is op dit moment de enige vrijwilliger die op regelmatige basis vrijwilligerswerk verleend.

"Als je net terug bent dan ben je helmaal van oh nou en daar moet iedereen geld aan geven en het is goed. En dat je later wel iets meer eh... dat je toch merkt dat de afstand groter wordt."

Tijd blijkt een bepalende factor te zijn om vrijwilligerswerk te doen. Als grens voor dit werk noemen vier respondenten de tijd die er door hen aan besteed kan worden. Onderling verschilt de tijdinvestering behoorlijk, de een vindt 2-5 uur de grens, twee anderen geven aan dat als er iets gebeuren moest ze onbegrensd te werk gingen. Een van de respondenten constateert dat het vrijwilligerswerk dan vaak ten koste ging van andere dingen. Hierdoor blijft dan veel ander werk liggen en zij vindt dat haar inzet soms zelfs een beetje

¹⁷⁹ R. Bekkers, 'Secularisering en veranderde motieven voor vrijwilligerswerk', 2002, <http://www.fss.uu.nl/soc/homes/bekkers/motieven.pdf>, 14 april 2010.

onverantwoord was. Als oplossing en afbakening wordt door deze vrijwilliger aangegeven het werk voor een bepaalde tijd doen.

“Het heeft met bezieling te maken en die kalfde af, het stroomde niet meer, maatschappelijk vond het geen resonantie meer, het ging ten koste van andere dingen.”

Door drie respondenten wordt aangegeven dat het net zo goed een ander project had kunnen zijn als ze dat waren tegengekomen of ervoor waren gevraagd en dat er ook andere goede doelen zijn.

“Er zijn ook wel andere goede doelen en dingen waar je dan zelf niet actief in bent of zo...maar dat ik soms wel merk dat ehm, dat mensen ook wel kritische vragen hebben hierover, heb ik zelf soms ook wel en dat je dan ook wel snapt dat andere mensen zeggen van waarom is het niet onderdeel van een grotere organisatie, ik vind het juist wel mooi dat het zo klein maar soms snap ik inderdaad wel dat eh...”

“Het was geen speciale sympathie voor de mensen daar ten aanzien van een andere plek.”

“Was het iemand anders geweest dan had ik ook een ander project kunnen kiezen.”

4.6.3 Zorghouding

Alle vijf respondenten vinden in eerste instantie dat ze niet zozeer met vrijwilligerswerk zijn grootgebracht. Als we even doorpraten en opmerken dat ook collecteren en bijvoorbeeld het voorzitter zijn van een sportvereniging onder vrijwilligerswerk valt blijkt dat eigenlijk alle ouders dit gedaan hebben en noemen de respondenten steeds meer vormen van vrijwilligerswerk die hun ouders verricht hebben.

“Mijn ouders hadden het te druk, ik kom uit een groot gezin. Die hebben het niet gedaan. Wel van ...als je iemand kon helpen moest je het wel doen... met collectes lopen of dat soort dingen.”

“Het was niet vanzelfsprekend. Mijn ouders, maar ze hebben het wel allebei gedaan.”

“Het is gewoon dat ik dat van vroeger uit ook wel heb meegekregen. Mijn vader is naar Kameroen geweest, daar heeft hij twee jaar ontwikkelingswerk gedaan. Ja, die verhalen...dan heb je ook al wel van geh... En ik denk ook gewoon om, ja dat klinkt zo cliché, om je horizon te verbreden.”

Een interessante insteek gaf één van de respondenten. Geld staat voor energie en door geld te doneren wordt energie doorgegeven.

“Je zou je kunnen afvragen of donaties een vorm van vrijwilligerswerk is. Het is natuurlijk niet meteen arbeid wat je erin steekt. Je geeft geld van jezelf weg. Je hebt er waarschijnlijk zelf eerst voor moeten werken. Dit is interessant.”

Drie respondenten hebben zich eerder ingezet als vrijwilligers, voor twee was het werk voor *Spirit of Faith* het eerste vrijwilligerswerk.

Als motivatie voor hun inzet en keuze voor *Spirit of Faith* noemen maar liefst vier respondenten de aantrekkingskracht die Afrika en ontwikkelingswerk op hen heeft.

“In het algemeen...dat het gewoon ontwikkelingswerk is en dat vind ik gewoon...dat is iets wat mij echt trekt en op deze manier. Ik kan mijn doel bij het Rode Kruis gewoon niet behalen op dit moment en dan probeer je het gewoon via een andere weg te doen. Dit kwam gewoon op ons pad. Ik vond het outreach fantastisch om heen te gaan. Daar heb je echt contact met echte mensen, laten we het zo zeggen. Dat was toch wel... dat raakte me echt wel. Dat je daar iets doet, dat is deels je motivatie, dat je daar met je gevoel, dat het je een goed gevoel geeft.”

“Het kwam heel organisch op onze weg. De motivatie zat vooral gewoon aan mijn kant, het paste zo bij het ondernemen en bij het netwerken en ik geloof in een wereld die op deze manier verbindingen legt. Mijn motivatie zat in het wereldburgerschap.”

Maar wat wordt er door deze respondent verstaan onder wereldburgerschap?

“Dat je allemaal deze aarde bewoont en dat je even in het leven van iemand anders mag kijken. Als daar noden zijn, eh althans als je daarvoor wordt gevraagd, of zo is het nog verdeeld op aarde helaas, dan voel je toch automatisch, ik wel tenminste, de vreugde van het geven. Of eh je vermogen gebruiken wat je kan.”

4.6.4 De keuze voor *Spirit of Faith*

Respondenten bevestigen enerzijds de hypothese uit de onderzoeken dat een persoonlijke band met een oprichter of donateur van het initiatief en het positief staan ten opzichte van de doelstelling een belangrijke motivatie is.

“Het gevoel wat het doel is van het werk. Dat geeft me toch een beter gevoel als wanneer ik op een makelaarskantoor werkte vroeger.”

“Het ondernemerschap, dat sprak me erg aan omdat ik er zelf middenin zat en ik vond toen ik Ria had ontmoet, ik vond haar zo’n ondernemend mens. Ik had het gevoel dat zij vanuit het niets iets kon opbouwen en dat wij op dat moment daar ook precies bijpasten, bij wat zij nodig had op dat moment. Zo voelde het voor mij toen.”

“Ik denk dat mijn vriendin het zo enthousiast heeft verteld toentertijd. Dat het als een soort virus heeft toegeslagen.”

Maar aan de andere kant komt ook naar voren dat de connectie ‘toevallig’ is omdat mensen zelf op zoek waren naar een project.

“We hadden pauze en er was net een andere coassistent die was net naar Kenia geweest en die had de site doorgegeven en zij was daarnaar aan het kijken. En toen zei ik dat lijkt me ook erg leuk en uiteindelijk zijn we zo met z’n tweeën.... Wij hadden zoiets van op zich trok Afrika ons wel en we hebben ook wel gekeken naar andere projecten inderdaad maar die waren allemaal erg medisch en ons leek het ook erg leuk om nou ja, met een weeshuis en het outreachprogramma, iets minder medisch....”

“Het was gewoon makkelijk in Friesland, het was eh ja, omdat je dat wel gehoord had eigenlijk. Ja dus heb je contact gezocht en ging alles vanzelf. Was het iemand anders geweest dan had ik ook zo een ander project kunnen kiezen. Het kwam op onze weg.”

Drie respondenten geven aan dat ze specifiek kiezen voor een klein project. Als reden noemen ze de twijfels bij grotere organisaties, blijft er wel genoeg over voor het goede doel? Op een grotere organisatie heb je geen vat. Een klein project is volgens een respondent tastbaarder en heeft korte lijntjes. Het directe contact en het ontbreken van een strijkstok worden als voordeel van kleinschaligheid genoemd. Het geld gaat erheen en wordt daar ook besteed.

“Een hele grote organisatie, daar kies ik op dit moment niet voor.”

“Het mooie hiervan vond ik dat het kleinschalig is. Dat het van een project is waarvan je weet het geld gaat allemaal naar het goede doel en er blijft niet van alles aan de strijkstok hangen. Dat is eigenlijk de motivatie van hier wil ik wel voor werken. Gewoon dat iemand de moed heeft om eraan te beginnen dat je denkt nou die mag wel wat hulp gebruiken vanuit Nederland.”

Tegelijkertijd zien respondenten de grootte van de organisatie ook als een aandachtspunt. *Blessed Generation* breidt steeds meer uit en waar ligt de grens? Een van de vrijwilligers geeft aan dat het wel te behappen moet blijven. Er is door respondenten gekozen voor een kleine organisatie.

“In het project werd gefocust op vergroten, dus meer weeshuizen bij voorbeeld openen dan dat het in de filosofie in een weeshuis meer zou gaan kloppen hoe ik erover dacht.”

In de tijd dat vrijwilligerswerk verleend is kwamen ook ander inzichten naar boven. Kleinschaligheid kan ook ambivalentie oproepen. Een respondent vertelt dat juist de korte lijntjes en het directe contact wat ze eerst zo waardeerde iets was wat haar later tegen ging staan.

“Ik kreeg zulke andere ideeën over hoe naar mijn idee ontwikkelingssamenwerking zou kunnen dat ik later wel eens gedacht heb Warchild spreekt me toch meer aan. Wat komt vanuit de mensen zelf daar, wat zijn de wezenlijke vragen.”

De aanzet om actief te worden is bij drie van de vijf respondenten toch ‘het er geweest zijn’. In Nederland zijn de rellen na de verkiezingen in Kenia aanzet geweest om geld in te zamelen. Ook noemt een respondent als reden om actief te zijn in Nederland dat je mensen kunt ondersteunen om weer zelfstandig te worden.

Uit het onderzoek van Bazoubaa en Brok komt naar voren dat bij particuliere initiatieven op het terrein van ontwikkelingssamenwerking solidariteitsgevoel een grote rol speelt bij de inzet. Mensen hebben een sterke behoefte iets te betekenen voor anderen, een bijdrage te leveren aan anderen en anderen te laten delen in hun welvaart. Ongeveer een derde van de respondenten doet het werk vanuit een geloofsovertuiging. Hieruit concluderen deze onderzoekers dat in veel gevallen traditionele banden geen rol (meer) spelen.¹⁸⁰

4.6.5 *Levensbeschouwing, de achtergronden van motieven*

Deelvraag: Speelt de eigen levensbeschouwing een rol bij de betrokkenheid bij het project.

De vraag naar mogelijke invloed van hun levensbeschouwelijke achtergrond op betrokkenheid bij *Spirit of Faith* vinden respondenten lastig omdat je natuurlijk niet weet hoe

¹⁸⁰ Bazoubaa, *Particuliere initiatieven*, 27.

je erover denkt als je niet de achtergrond hebt die je hebt. Twee respondenten antwoorden resoluut met een 'nee'. Drie respondenten geven aan toch een verband te zien met hun levensbeschouwing.

"Vroeger dacht ik altijd dat ik missiezuster wou worden. Vroeger in de kerk hadden we van die inzamelacties en dan kwamen missionarissen langs. Al die verhalen en dan dacht ik altijd: O, geweldig als je dat kan doen! Nou dat was natuurlijk zo'n ideaalbeeld...dat je dan allemaal kindertjes kunt helpen in die arme landen...die hadden het zo hard nodig..."

"Ehm... mijn eigen ...ik denk wel dat je gewoon eh of gewoon maar dat klinkt wel: er zijn voor je naaste en gewoon de wereld is van iedereen."

"Dat draag je meer mee dan je weet ook soms..."

"Misschien onbewust, dat de opvoeding mij heeft gevormd zoals ik nu ben. Ik ben wel een sociale jongen. Ik denk dat die socialiteit jegens andere mensen dat dit meer een rol heeft gespeeld, niet zozeer mijn levensbeschouwelijke achtergrond."

"Je had vroeger in een kleine gemeenschap natuurlijk heel erg dat als er iets was dat je elkaar automatisch hielp en zo. Wij komen uit een groot gezin, dan gaat het heel automatisch dat je niet voor jezelf leeft maar dat je, ja dan moet je gewoon wel of dan doe je automatisch dingen voor elkaar. En dan met een gezin dat breidt zich uit."

Zoals de onderzoeken ook al aangaven spelen bij jongere mensen motieven als 'CV building' en persoonlijke ontwikkeling een belangrijker rol dan bij ouderen. Een van de respondenten verwoordt dit als volgt:

"De combinatie van iets voor jezelf willen doen maar ook voor een ander Je krijgt als student zijnde de kans om iets in het buitenland te doen. En dat is denk ik altijd goed, misschien zelfs voor je CV. En ja Kenia, Afrika, heeft een grote aantrekkingskracht op mij. En ik wou gewoon heel graag wat doen voor lokale ondernemers daar. Ik doe graag wat voor anderen."

De afgelopen 55 jaar is er veel veranderd op het gebied van ontwikkelingssamenwerking. De opkomst van particuliere initiatieven valt te plaatsen in het kader van vermaatschappelijking. Mensen willen inhoud geven aan het leven op basis van eigen keuzes, los van gewoonten en traditie maar in overeenstemming met eigen persoonlijkheid en voorkeuren. Hiermee worden verantwoordelijkheden naar zich toegetrokken. Aanleiding

om zelf een particulier initiatief op te zetten is vaak een reis naar het buitenland. Veel mensen hebben door werk, studie verblijf of reizen banden opgebouwd met een ontwikkelingsland en de bewoners. De mensen en de plek waarmee ze in aanraking kwamen kregen veelal weinig tot geen hulp van andere organisaties. Om aan de hulpvraag te kunnen voldoen is dan een organisatie in het leven geroepen. Kinsbergen en Schulpen constateren dat deze nieuwe actoren niet altijd bij voorbaat deskundig zijn en onderscheiden hen daarom van de traditionele kanalen voor ontwikkelingssamenwerking. Waar liggen de knelpunten wat een particulier initiatief betreft en signaleren vrijwilligers van een particulier initiatief problemen?

4.6.6 Begrenzing van de inzet voor 'n Fryske dream / Spirit of Faith

De respondenten is tijdens de interviews gevraagd naar de grenzen en problemen die zij hebben of zien voor vrijwilligerswerk bij een particulier initiatief. Een particulier initiatief in het geval van *Spirit of Faith* steunt volgens hen op twee personen en dat wordt als kwetsbaar gezien, dit punt wordt door vier van de vijf respondenten genoemd. De werkdruk bij de vrijwilligers in Kenia is hoog en een respondent geeft aan dat het hoofdzakelijk de ideeën van de initiatiefnemers aldaar zijn die gevolgd worden. Twee respondenten vinden dat bij dit particulier initiatief soms een goede organisatiestructuur ontbreekt en ook de taakverdeling vaak niet duidelijk is. Omdat het een particulier initiatief klein is en mensen het zelf van de grond gekregen hebben is verandering lastig, aldus een respondent. Daarnaast wordt de grootte van het initiatief als zorgelijk benoemd. Het breidt steeds uit, waar is de grens? Bij een kleinschalig project heb je meer vat en zicht op waar het geld naar toe gaat. Dat is een voordeel maar het kan ook zijn dat het je helemaal niet aanstaat. Een respondent geeft aan dat het dan moeilijker wordt om aan fundraising te doen. Andere respondenten noemen als nadeel van een particulier initiatief in het algemeen dat je minder naamsbekendheid hebt. Daardoor moet je meer moeite doen om geld bij elkaar te krijgen, je moet vertrouwen blijven creëren. De aandachtspunten van de respondenten heb ik hieronder proberen samen te vatten.

“Een particulier initiatief heeft voor- en nadelen: De voordelen zijn het directe contact en geen strijkstok. Ik weet zeker dat het geld wat er wordt besteed dat het allemaal goed terecht komt. Een nadeel is de afhankelijkheid van de personen die er zitten, als er iemand wegoalt is er een probleem. Je moet het geld investeren in iets waar de maatschappij daar zelf verder mee kan. Het is met de allerbeste bedoelingen en met een goed hart maar in hoeverre wordt de zelfredzaamheid op de goede manier

gestimuleerd? Grotere organisaties zijn daar meer op ingesteld om het in een groter perspectief te zien. Je hoeft niet allemaal het wiel uit te vinden, daar komt het op neer."

"Je zou als een probleem kunnen zien dat een particulier initiatief te kwetsbaar is. Bij een particulier initiatief worden mensen aangesproken op hun burgerschap, op vrijwilligheid. In vergelijking met grotere organisaties doe je hetzelfde werk maar dan onbetaald. Dat je chagrijn ontwikkelt over vrijwilligerswerk of de samenwerking met de NGO. Particuliere initiatieven blijven misschien wel een beetje in hun eigen bubbeltje zitten. Wij wilden congruent blijven aan waar we voor stonden aan ons bewustzijn, die taak was niet makkelijk omdat het een klein initiatief was. Mensen hebben het zelf van de grond gekregen, het is hun kind. Het particulier initiatief heeft het voordeel dat je ziet hoe alles terecht komt maar dat het je soms niet helemaal aanstaat. Ik heb het gevoel dat het een nadeel is geweest dat je zo nu en dan ook dingen ziet die niet stroken met jou ontwikkeling qua visie en dan ontbreekt soms een goede organisatiestructuur in mijn idee."

"Bij kleine initiatieven moet je veel meer moeite doen om je funds bij elkaar te krijgen. Ik denk dat het arbeidsintensiever is. Daarentegen kan een initiatief als 'n Fryske dream juist binnen een gemeenschap ook weer extra ondersteuning krijgen omdat het dichterbij staat. Ik denk als je een particulier initiatief hebt moet het wel, dan kunnen je ideeën nog zo goed zijn, maar het moet wel passen bij de hulpvraag van een organisatie waar je het voor wilt doen. Als er uiteindelijk niks met je ideeën wordt gedaan dan is het een beetje voor niets geweest. Een groot probleem binnen Blessed Generation is de wil tegen verandering. De organisatiestructuur, echt duidelijk was het niet en taakverdeling en dat soort dingen."

"Je hebt mensen die op vakantie denken van oh wat zielig ik ga een project opzetten en dat komt half van de grond en er gebeurt niets mee. Bij een kleinschalig project heb je meer vat op waar het geld naar toe gaat. Daar heb je iets meer grip op. Als je een groot bedrag doneert kun je ook meer aangeven bijvoorbeeld gebruik het daarvoor of laat maar zien waar je het voor gebruikt. Dat is een voordeel van kleinere organisaties. Een klein project heeft nog geen naam, je moet vertrouwen blijven creëren bij alle mensen waarvan je steun krijgt. Dan is met name communicatie erg belangrijk."

Een kenmerk van particuliere initiatieven is dat mensen die zich hiervoor inzetten zich betrokken voelen. Dit betekent dat ze mee willen denken. Goede communicatie over en weer is dan ook erg belangrijk. De vrijwilligers geven aan dat ze bewust voor een klein project gekozen hebben, juist omdat de betrokkenheid bij deze projecten groot is.

De hulpvraag vanuit Kenia is in principe oneindig. *Blessed Generation* probeert zoveel mogelijk kinderen en hun ouders c.q. verzorgers te ondersteunen. De vrijwilligers geven aan dat dit toch ook een lastig punt is. De organisatie wordt door uitbreiding van de weeshuizen en het outreachprogramma steeds groter, waardoor ook de organisatiestructuur veranderen moet. Het is een keuze om te groeien of om klein te blijven. Een grote organisatie heeft voor- en nadelen zoals respondenten aangeven. Particuliere initiatieven hebben voor- en nadelen. Belangrijk is volgens mij dat de grootte van het initiatief een bewuste keuze is en dat deze keuze breed gedragen wordt. Goede communicatie tussen de NGO in Kenia, met het bestuur van *Spirit of Faith*, met vrijwilligers die zich voor *Blessed Generation* en *Spirit of Faith* inzetten, is van wezenlijk belang om betrokkenheid in stand te houden.

Aan respondenten is vervolgens gevraagd waar hun eigen grens ligt bij het verlenen van vrijwilligerswerk. Waar ligt voor hen de grens, in tijd en zwaarte en wanneer houden ze ermee op.

"Qua grootte heb ik nu wel zo ongeveer mijn grens bereikt. Echt grenzen stellen dat is er tot nu toe nog niet echt bij, maar ik denk wel dat je dat op een bepaald moment moet doen. Natuurlijk is er altijd meer hulp nodig maar laat iemand anders dat dan maar doen. Je kan toch niet heel Afrika redden. Ik wil werken voor een te behappen organisatie. Ik kies op dit moment niet voor een hele grote organisatie."

"Bij voorbeeld als je zou merken, maar dat heb ik hier helemaal niet, dat het geld aan dingen besteed wordt wat niet echt nodig is. Maar dat heb ik hier niet. Alleen dan soms wel nou ja misschien wanneer doe je nu goed als je geld geeft en wanneer is het beter te stimuleren dat er wel...ehm nou bij voorbeeld het outreachproject: Ik denk dat het een mooi initiatief is dat ook werkt. Maar aan de andere kant zie je ook er wordt geld, ja ze zijn er mee bezig met microkredieten en zo... maar daar zijn natuurlijk al heel veel mensen die daar over nagedacht hebben en ervaring mee hebben. Soms kun je ook een beetje van anderen meenemen. Het is dan toch wel heel persoonlijk wat bepaalt waar het geld naar toe gaat. Dat heeft zijn voor- en nadelen."

"De grens is er gekomen, is ons overkomen. Nieuwe mensen en nieuwe fondsen dienden zich aan. Wij kregen alles niet meer zo in beweging. Het is van alle kanten tegelijk gestopt. Het had ook wel met mijn motivatie te maken. Bij mij is de maatstaf succes en ik vond het (respondent heeft het over haar inzet) niet zo succesvol meer. Een verzadiging ook maatschappelijk ook door versnippering, er zijn zoveel mensen...En ik had er ook geen energie meer voor."

“Dat je achteraf te horen krijgt dat je eigen initiatief niet zo goed past, dat het niet gaat lukken, het was heel moeilijk. Dat was voor mij de grens. Ik doe nu geen vrijwilligerswerk meer omdat met mijn eigen initiatief niks wordt gedaan. Teleurstelling is het goede woord.”

“Ik zou er niet zo snel mee stoppen. Maar als ik veel dingen alleen moet doen en geen ondersteuning krijg van de rest dan wordt je niet meer gemotiveerd. Dat is ook het probleem wat nu bij ons een beetje speelt, je hoort niets van de rest, van de andere regio's wat daar gebeurt en ook in ons eigen netwerk Met samen doen bereik je gewoon meer.”

4.6.7 Zorgethiek

Bezorgdheid wordt zorgethisch als een (zwakke) plicht beschouwd. Deze bezorgdheid vereist dat mensen de potentie horen te hebben door het lot van vreemden geraakt te worden. De zorgethische zorggever wordt namelijk daardoor gekenmerkt dat hij gevoelig is voor onmiddellijk waarneembaar lijden.¹⁸¹ Rene Bekkers en Mark Wilhelm hebben onderzoek gedaan naar wat de hulpvaardige mens denkt en voelt. Zij constateren dat emotionele betrokkenheid bij anderen –empathie- en het morele principe dat je anderen die hulp nodig hebben moet helpen –het zorgprincipe- twee nauw verwante motieven voor hulpvaardigheid zijn.¹⁸² Bekkers en Wilhelm¹⁸³ onderzochten vrijwillig geefgedrag op basis van 10 manieren waarop hulp gegeven kan worden. De resultaten laten zien dat voor het merendeel van geefgedrag de zogenaamde ‘care-helping relationship’ sterker is dan ‘the empathy-helping relationship’ en dat het grootste gedeelte van een hulprelatie gebaseerd op empathie wordt bemiddeld door het zorgprincipe. Sommige mensen hebben een neiging die aanzet tot empathie wanneer ze andermans ellende aanschouwen en soms leidt deze reactie van compassie tot hulpgedrag. Andere mensen reageren niet met empathie maar helpen toch omdat ze een moreel principe, namelijk geven om het welzijn van anderen, hebben geïnternaliseerd. Empathie en het zorgprincipe worden vaak gezien als factoren die bepalend zijn voor hulpgedrag. Empathie beweegt mensen tot hulp aan anderen. Hulp kan ook voortkomen uit een geïnternaliseerde waarde van bezorgdheid voor het welzijn van anderen, dat door Bekkers en Wilhelm het zorgprincipe wordt genoemd. Emotionele betrokkenheid motiveert wel tot hulp aan mensen die je al kent maar heeft minder invloed

¹⁸¹ Tjong, *Zorgplichten*, 279.

¹⁸² <http://www.geveninnederland.nl/HOME-1.8.-Recente-Artikelen.html>, Recent verschenen artikelen, ‘Helpen omdat het moet’, 15 maart 2010.

¹⁸³ http://www.fss.uu.nl/soc/homes/bekkers/bekkers_wilhelm07.pdf, R. Bekkers, M. Wilhelm, ‘Helping behaviour, dispositional Empathic Concern and the Principle of Care’, 2006, 2, maart 2010.

op hulp aan vreemden. Het zorgprincipe motiveert volgens Bekkers en Wilhelm alle vormen van hulpgedrag.¹⁸⁴

Vanuit de principe-ethiek wordt zorg of helpen gezien als een morele opdracht. Mensen willen iets voor arme mensen doen en streven naar een rechtvaardiger wereld. Zo vindt politicus en hoogleraar Jan Pronk dat we verplicht zijn tot weldoen.¹⁸⁵ Ook komt hulp, zoals eerder genoemd, vaak voort uit schuldgevoel. Schuld over rijkdom of over het koloniale verleden. Daarnaast wordt als belangrijke motivatie het streven naar een rechtvaardiger wereld, een wereld waar de welvaart eerlijker is verdeeld, genoemd. Bij ethisch denken gaat het volgens de Australische filosoof Peter Singer¹⁸⁶ om jezelf verplaatsen in de ander. Het is samengevat in de gulden regel: 'Wat gij niet wilt dat u geschiedt doet dat ook een ander niet'. Deze levenshouding is gebaseerd op het idee dat effectief menselijk gedrag geleid wordt door principes die net zo fundamenteel zijn als bij voorbeeld de wet van de zwaartekracht. Een principe is niet een bepaalde aanpak, is niet situatiegebonden, het heeft universele geldigheid.¹⁸⁷ Maar mensen hebben een voorkeur voor hun eigen belangen. Naast de strijd tussen egoïsme en altruïsme spelen volgens Singer psychologische factoren een rol. Hij constateert dat we veel meer geld uitgeven om een herkenbaar slachtoffer te redden dan om een statistisch leven te redden. Dit komt omdat een herkenbaar persoon ons meer raakt dan abstracte informatie. We geven veel minder om vreemden te helpen dan aan mensen in eigen land. Daarnaast weegt mee hoeveel mensen we verhoudingsgewijs kunnen redden. Dit weegt vaak zwaarder dan het aantal levens. Hoe kleiner het aantal mensen dat gered kan worden in verhouding tot het totale aantal mensen, hoe minder we bereid zijn om hulp te bieden. Argumenten die volgens Singer in dit verband aangevoerd worden zijn: 'Het gaat toch gewoon door' en 'Hulp aan armen is een druppel op de gloeiende plaat'. We zijn ook minder geneigd om iemand te helpen als er een gedeelde verantwoordelijkheid is en de bereidwilligheid om armen te helpen kan afnemen als we denken dat we meer geven dan ons deel. Tot slot noemt Singer geld, geld maakt ons afstandelijker en minder bereidwillig om hulp te vragen en te geven.¹⁸⁸

¹⁸⁴ <http://www.geveninnederland.nl/HOME-1.8.-Recente-Artikelen.html>, maart 2010.

¹⁸⁵ Reijngoud, *Ontwikkelingshulp*, 33.

¹⁸⁶ P. Singer, *Het kan wel!*, *Armoede hoeft niet*, De Bezige Bij, Amsterdam, 2009, 32 e.v.

¹⁸⁷ Stephen Covey, *De zeven eigenschappen, voor succes in je leven*, Business Contact, Amsterdam - Antwerpen, 1989, 14.

¹⁸⁸ Ontleend aan Singer, *Het kan wel!*, 66-81.

Als we het hebben over zorg en zorgen zijn er dus twee benaderingen mogelijk. Allereerst benaderingen die meer gericht zijn op handelingen en met name op besluiten: Wat te doen en wat te laten? Hoe behoor ik te handelen? Wat is een goed besluit? Hieronder valt de principe-ethiek die bij voorbeeld Peter Singer aanhangt. Daarnaast zijn er benaderingen die meer gericht zijn op menselijke kwaliteiten. Hoe (wat voor een persoon) te zijn? Onder deze benaderingen wordt zorgethiek geschaard.

4.6.8 Waarden en kwaliteiten

- Welke waarden staan bij de vrijwilligers centraal. Wat halen de vrijwilligers er zelf uit. Is er sprake van altruïsme/naastenliefde?
- Ervaren de vrijwilligers verbondenheid/solidariteit en is er sprake van wederkerigheid?

Tijdens de interviews heb ik de respondenten een aantal waarden en een aantal kwaliteiten voorgelegd en hen gevraagd welke waarden hen aanspreken in de context van hun vrijwilligerswerk voor *'n Fryske dream* of *Spirit of Faith*. Het zou te ver voeren om alle waarden en kwaliteiten voor te leggen. Omdat dit een zorgethisch onderzoek is zijn de voorgelegde waarden en kwaliteiten geselecteerd vanuit deze optiek. Alle mensen hebben bewust of onbewust waarden en normen. Deze hangen onder meer samen met hun levensbeschouwing, mensvisie, maatschappijvisie maar ook met hun visie op hulpverlening. Het maakt veel uit vanuit welk mensbeeld, vanuit welk perspectief ondersteuning gegeven wordt. Mensbeelden zijn niet vrijblijvend of willekeurig. Ze werken door in de manier waarop mensen elkaar aanspreken en met elkaar omgaan.¹⁸⁹

Door het voorleggen van waarden wil ik inzicht krijgen in hoeverre de vrijwilligers zich bewust zijn dat ze vanuit bepaalde waarden het leven beschouwen. Door het voorleggen van kwaliteiten, deze zijn nodig om waarden realiseerbaar te maken, wil ik zicht krijgen op hoe de vrijwilligers zichzelf zien. Welke kwaliteiten verbinden zij aan dit zelfbeeld. De voorgelegde waarden zijn: geluk, (naasten)liefde, gelijkheid, rechtvaardigheid, vrijheid, vrede en solidariteit. De kwaliteiten waaruit gekozen kon worden zijn: integriteit, verbondenheid, empathie, rechtvaardigheid, realisme, idealisme, wederkerigheid, verantwoordelijkheid, hulpvaardigheid, betrokkenheid, tolerantie en zorgzaamheid. Vanuit de keuze van respondenten voor waarden en kwaliteiten zijn we met elkaar in gesprek

¹⁸⁹ Van Heijst, *Menslievende zorg*, 219.

gegaan. Hieronder heb ik in een kort verslag de essentie van deze gesprekken proberen weer te geven. Voor een compleet overzicht van de door respondenten gekozen waarden en kwaliteiten verwijs ik naar bijlage 2.

Voor twee respondenten is solidariteit de belangrijkste waarde. Wel blijkt uit de gesprekken dat waarden (en ook kwaliteiten) met elkaar te maken hebben en in elkaar overlopen. Door respondenten wordt als motivatie voor een keuze van een bepaalde waarde of kwaliteit vaak een andere waarde genoemd. Zo wordt bij voorbeeld als reden voor de keuze van solidariteit een onderliggende waarde genoemd namelijk rechtvaardigheid. *'Het gaat erom dat anderen net zoveel rechten hebben als wij'*, aldus een respondent. Ook wordt de ongelijkheid in de wereld als reden genoemd van de keuze voor solidariteit. Rechtvaardigheid wordt door een andere respondent het belangrijkste gevonden in deze context en wel omdat iedereen recht op zorg heeft. Geluk, omdat je mensen gelukkig maakt door middel van zorg en vrijheid, omdat vrijheid in denken en handelen een voorwaarde is om je doel te bereiken. Naasteliefde wordt in totaal vier keer genoemd. Met naasteliefde ben je aldus een respondent ook solidair. Toch wordt deze waarde niet altijd ook daadwerkelijk gekozen. Een respondent verwoordt het als volgt:

"Eigenlijk zou ik op alles liefde willen zeggen, dat is het antwoord op alles op aarde, echte liefde. Maar toch heb ik hem niet aangekruist het moet een beetje praktischer dan dat voor mijn gevoel."

Daarnaast is gelijkheid een waarde die in totaal vier keer door respondenten gekozen wordt. Dit onder anderen vanuit een diepe behoefte dat het gelijkwaardig is.

Een van de respondenten geeft aan dat zij vanuit een soort rechtvaardigheidsgevoel het belangrijk vindt dat je nastreeft dat anderen het ongeveer net zo goed hebben als zij. Het is maar toevallig dat we hier geboren zijn en een ander daar geboren wordt. Zij wil solidair zijn met deze mensen. Ieder mens is evenveel waard. Door mensen daar een opleiding te geven goed te eten en te drinken en goede voorlichting dat geeft dat zij meer vrijheid krijgen om te kiezen in hun leven. Door studie bereik je meer vrijheid. Deze respondent kiest verbondenheid als belangrijkste kwaliteit. Verbondenheid van mens tot mens want iedereen woont op deze aarde. Aan de basis van deze verbondenheid staat wat haar betreft rechtvaardigheid.

"Kijk ik heb niet rechtstreeks contact, dat niet. Maar toch is het een gevoel van verbondenheid als je iets doet voor een ander. Ook al is het ver weg, toch heb je een gevoel van verbondenheid. Het is niet zo

dat je zegt, ik bel ze even. Je stuurt wel eens een kaartje of een briefje maar het is meer het gevoel van verbondenheid van mens tot mens. "

Idealisme is hierbij noodzakelijk vindt deze vrijwilliger, want zonder idealisme begin je niets. Haar idealisme komt voort uit de hoop op een rechtvaardiger wereld. Ze ziet zichzelf als praktisch en realistisch want je kunt de hele wereld niet redden. Je moet realistisch kijken naar hoever je kunt gaan. Je kunt je vanuit idealisme overal instorten maar het moet wel te behappen blijven. Ook op de duur moeten zowel *Spirit of Faith* als *Blessed Generation* het kunnen redden. Als je ergens aan begint ben je er ook verantwoordelijk voor dat het door kan gaan en dat je het zo inricht dat mensen zich later zelf ook kunnen redden. Kortom je bent er verantwoordelijk voor dat de mensen in Afrika het later zelf kunnen behappen. Zij ziet het als vrijwilliger van *Spirit of Faith* als de verantwoordelijkheid van het bestuur dat het zo overgedragen wordt dat de mensen daar op den lange duur ermee verder kunnen.

"Ik voel me verantwoordelijk voor dit stuk waar ik mee begonnen ben maar niet voor alle kinderen in Afrika. Je moet kiezen in je leven, je kan niet alles. Daar ligt mijn grens. Zo van dit doe ik, dit kan ik doen. Dat vind ik eigenlijk best wel prettig."

Solidariteit spreekt een andere respondent het meest aan in de context van haar inzet voor *Spirit of Faith*.

"Dat het gewoon heel ongelijk verdeeld is en dat het goed is bij te dragen aan een betere verdeling."

Naast liefde heeft daar ook mee te maken. Iets kunnen betekenen voor een ander is altijd goed, waar dan ook. Gelijkheid is wat haar betreft ook een soort doel, ongelijkheid en onrechtvaardigheid motiveren om iets te doen. Zij geeft aan dat betrokkenheid voor haar wel een hele belangrijke factor is in de context van *Spirit of Faith*. Het 'er geweest zijn' speelt daarin een belangrijke rol. In Kenia speelde zorgzaamheid een grote rol. Nu ze weer terug is in Nederland is er meer afstand waardoor je misschien ook minder vanuit jezelf dat zorgzame hebt.

"De zorgzaamheid is meer daar omdat je direct contact hebt en als je veraf zit kun je minder zorgzaam zijn en dan is het meer betrokkenheid."

Zorgzaamheid en hulpvaardigheid hebben raakvlakken. Zorgen is een onderdeel van hulpvaardigheid. Tolerantie vindt ze belangrijk want mensen uit een ontwikkelingsland hebben een andere achtergrond en daarin is openstaan of openheid voor anderen belangrijk.

“Er geweest zijn, je verbonden voelen en je dan inzetten.”

Ten diepste blijft iedereen altijd verantwoordelijk voor zijn eigen leven is de stellige overtuiging van een vrijwilliger. Vrijheid is voor haar dan ook de waarde die ze als eerste noemt. En daarmee staat geluk in direct verband want dat roept iets op van vreugde dat je vorm kunt geven aan je leven. *‘Dat het altijd vanuit een ander moet komen, daar heb ik wel diepe vragen over gehad. Als je maar blijft geven dan denken mensen dat het niet meer vanuit hen zelf kan komen.’* Bij televisiebeelden voelt ze verdriet en compassie en geeft ze geld maar ze voelt zich niet verantwoordelijk. Geld geven is niet echt helpen. Die mensen daar zijn zelf verantwoordelijk dat de kinderen daar eten krijgen. Als er geen hulpvraag is kan je niets en dat geldt daar ook. Verantwoordelijkheid is afstandsgebonden. In haar directe omgeving kan ze iets doen, waarden en normen delen of bij voorbeeld condities scheppen zodat mensen het zelf weer op kunnen pakken.

“Als er ter plekke geen motivatie is bij die mensen dan houdt het op en daar wordt wel eens aan voorbij gegaan. Dan wordt er maar tegen de klippen op hulp verleend waar eigenlijk geen hulpvraag is. Uit eigen behoefte wordt dan hulp verleend.”

Nog belangrijker dan verantwoordelijkheid is naar haar idee integriteit. Dat zit heel diep van binnen. Met verantwoordelijkheid kan je nog in de fout gaan, die kun je onterecht voor iemand anders voelen, maar integriteit is met je ziel verbonden. Het moet helemaal kloppen zodat het zuiver is.

“Empathie vind ik een kracht uit het hart. Misschien is dit wel de bron van alles, dat je gewoon jezelf in de ander herkent, dat je kan voelen wat een ander voelt, of moet ontberen of zo. ”

Wederkerigheid moet wat haar betreft zeker niet vergeten worden want je moet het wel altijd doen omdat je het zelf graag wilt. Win-win hoort bij gelijkwaardigheid.

De voorgelegde waarden op papier zijn allemaal een soort basis voor geluk vindt weer een andere respondent. Zorgen voor iemand en door hulp mensen weer gelukkig maken, daar gaat het om. Belangrijk hierbij is vrijheid, dat mensen in ieder geval zelf de keuze kunnen

maken wat ze überhaupt willen doen, dat ze dezelfde rechten en plichten hebben als ieder ander. Ontwikkelingshulp kan ervoor zorgen dat mensen vrijer worden en niet onderdrukt worden door een regime, organisaties of hun eigen man of vrouw. Liefde is een soort basis voor geluk. *'Door middel van het overbrengen van je eigen liefde op iemand die het nodig heeft kan je weer zorgen dat iemand gelukkig wordt.'* Realisme bij dit werk is belangrijk, en empathie, want je moet niet zomaar blanco hulp geven. Je moet eerst weten hoe iemand zich voelt en dat ja, dat creëert een gevoel van verbondenheid met die mensen. Deze vrijwilliger had een relatie opgebouwd gedurende de tijd die hij daar was en voelde zich echt verbonden met mensen in Kenia. Een band met mensen daar is noodzakelijk want je moet toch weten aan wie je zorg verleend. Je moet gewoon betrokken zijn bij wat er gaande is, bij de zorg zelf. Je moet weten wat het inhoudt, wie het überhaupt gaat doen en voor wie. Als je het gevoel hebt dat je wat kan betekenen voor een ander dan moet je dat ook gewoon doen. Zorg is wat deze vrijwilliger betreft een vorm van hulp. Hulpvaardigheid moet een kwaliteit zijn van de persoon zelf. Het was ook een stukje eigenbelang dat speelde. "Ik denk dat mensen dat onbewust altijd wel hebben."

"Je probeert je in te zetten voor een ander zodat je...wel natuurlijk dat die ander beter wordt van je zorg... maar onbewust wordt je zelf natuurlijk ook een stuk happier als het weer goed gaat met een naaste mens."

Ze hebben daar gewoon recht op zorg en dat soort dingen, daarom is rechtvaardigheid volgens de laatste respondent erg belangrijk. En dan maakt het niet uit wie of wat je helpt, christenen of moslims, we zijn allemaal gelijk. Het verschil met hier, merkt ze op, is dat ze daar meer vanuit de gemeenschap leven, families hebben veel liefde naar elkaar toe. Ze zijn met een heel klein beetje en hun familie gelukkig. Hier zijn we meer individu, dat is een verschil en dat fascinerend haar. Deze vrijwilligster vindt dat je sowieso je wat in moet kunnen leven, empathisch moet kunnen zijn. Als je niet weet wat een ander zou kunnen voelen dan kan je waarschijnlijk ook niet de zorg geven die ze nodig hebben. Als je niet echt op een project geweest bent, als je het alleen maar vanuit Nederland doet dan voel je minder verbondenheid. *'Het motiveert wel denk ik, je weet gewoon wel meer waar je mee bezig bent'*. Voor haar persoonlijk is het noodzakelijk wil ze zich verbonden kunnen voelen. Realisme is daarnaast belangrijk, want je moet niet denken dat je alles kunt veranderen omdat jij ergens hulp biedt. Je moet wel reëel blijven en naar hun normen en waarden hulp bieden. Je moet je wel houden aan hun cultuurregels, de hulp bieden waar ze daar het meeste aan hebben. Verantwoordelijk voelt ze zich ook, als je ergens mee bezig bent moet je er ook voor gaan.

4.6.9 Zorg in zorgethisch perspectief

Deelvraag: Hoe ervaren vrijwilligers het verlenen van zorg en hoe zien zij die zorg. Hoe denken zij over afhankelijkheid, kwetsbaarheid en hun verantwoordelijkheid in deze?

Zorgethiek is een benadering in de ethiek die de zorg van mensen voor elkaar als uitgangspunt neemt. Doel van het bestaan is volgens deze ethiek dat mensen samen zorgen voor een leefbare wereld door middel van een web van wederkerige relaties. Ieder mens is als gevolg van haar of zijn lichamelijkheid en kwetsbaarheid afhankelijk van zorg van anderen. Het geven en ontvangen van zorg wordt binnen zorgethiek gezien als menseigen, want er is geen mens waar nooit voor gezorgd is. Zorg omvat volgens Tronto alles wat we doen en laten om onze wereld in stand te houden voort te zetten en te herstellen zodat we er zo goed mogelijk in kunnen leven. Daarbij gaat het zowel om ons lichaam, onszelf en onze omgeving.

Zien respondenten hun inzet als zorg en herkennen ze zich in deze omschrijving?

De omschrijving van Tronto wordt door twee respondenten als breed ervaren. Een respondent verwoordt Tronto's definitie van zorg als 'een stapje hoger'.

"Zorg is menseigen, dat mensen voor elkaar zorgen, maar hier (in Nederland) dat is ook een vorm van zorg. Zorg voor de wereld, om die in stand te houden".

Ook een andere respondent vindt dat zorg er in de oorsprong er bij iedereen wel inzet. Wel kan zorg in de loop van de jaren door omstandigheden verdwijnen. Het doel van *Spirit of Faith* is wel zorgen:

"Tuurlijk, je zorgt voor mensen, kijkt om naar andere mensen. Het is niet rechtstreeks: ik zorg nu voor jou, ik doe op dit moment iets voor jou. Het is veel meer op de lange duur zorgen, wij als organisatie, dat mensen het beter krijgen. Vanuit de ethiek is het wel echt zorg om, omkijken naar een ander."

Als zorg alleen als praktisch zorg geven gezien wordt, wordt het volgens een van de respondenten lastiger omdat in de metafoor van de zorg van een moeder voor het kind, het kind toch ook enorm voor de moeder zorgt. Als het absoluut wederkerig is dan klopt het wel.

“Dan is er ruimte voor het begrip voor dat wat we tot stand hebben kunnen brengen puur praktisch met middelen enne... bekendheid en betrokkenheid van mensen genereren en dan is er ook ruimte voor wat wij hier in Friesland aan levenskwaliteit hebben gekregen dankzij alle mensen die we leerden kennen, alle mogelijkheden die we voor onszelf ontdekt hebben hierin. Want we wisten helemaal niet dat we dit konden en dat bleken we allemaal te kunnen.”

Deze wederkerigheid wordt door twee respondenten in eerste instantie wel meer praktisch gezien en verbonden met directe zorg ter plekke in Kenia.

“Ik denk wel vanuit de idee van verbondenheid met elkaar, de wederkerige relaties dat daar...dat daar meer directe zorg was en nu misschien meer vanuit een gevoel van verbondenheid, betrokkenheid.”

Maar tegelijkertijd wordt het begrip ook in breder verband gezien. Door een vrijwilliger wordt aangegeven dat ze in directe relatie en een concrete context meer wederkerigheid ervaart. Het direct zorg verlenen ter plekke motiveert en direct contact met andere betrokkenen motiveert. In Nederland wordt volgens haar een switch gemaakt van wederkerigheid naar verbondenheid, maar deze verbondenheid ebt weg als er geen direct contact, geen enthousiasmering plaatsvindt.

“Dat je met je inzet voor een project misschien iets voor anderen kunt betekenen maar ook weer heel veel van anderen terugkrijgt...”

“Daar heb je meer directe wederkerigheid, merk je echt en hier is het meer vanuit de idee van zorg en iets betekenen voor je medemens en je krijgt er dingen voor terug maar je ervaart het minder direct maar het is nog wel onder het begrip denk ik.”

“Ik denk dat het ook wel te maken heeft met waarom het soms wegebt en als je dan weer met andere mensen praat je weer enthousiast bent dan ga je ook weer actie ondernemen.”

Zien respondenten de inzet voor 'n Fryske dream/ Spirit of Faith in Nederland dan nog vallen onder het concept zorg? Door deze inzet, vaak fundraisingactiviteiten, wordt zorg ingekocht. De directe zorg wordt uitgevoerd door anderen. Deze anderen zijn voor de geïnterviewde vrijwilligers geen onbekenden. Vier van de vijf respondenten waren eens ter plekke in Kenia en hebben kennis gemaakt met de vrijwilligers en werknemers en met de kinderen en hun

ouders c.q. verzorgers. De respondent die niet in Kenia is geweest kent wel andere betrokkenen en heeft nauw contact met de vrijwilligers in Kenia. Zij vindt in eerste instantie dat gebruik van het begrip zorg in deze context even verwarrend is. Alhoewel deze respondent het zelf niet zo omschreven zou hebben ziet ze haar inzet wel als zorg.

“Eerst denk je zorg, nou ik vind het niet echt zorg, dan denk je meer aan een hospice. Maar als je het bekijkt vanuit de ethiekhoek dan is het wel echt zorg, omkijken naar een ander. Uiteindelijk als je naar het doel kijkt heeft het er alles mee te maken.”

Het maakt haar niet uit dat ze niet zelf die zorg verleend.

Je werkt eraan mee. Het werk wat je doet is praktisch maar toch voelt het anders. Het is ook meer dat je denkt wat is uiteindelijk, wat wordt er uiteindelijk bereikt met het werk wat je doet. Het is gewoon het gevoel, ook vaak de sfeer binnen een organisatie.”

Een respondent herkent zich in de uitgangspunten van zorgethiek en ziet de eigen inzet in Kenia passen bij de omschrijving van Tronto.

“Mijn inzet in Kenia past sowieso wel bij dat van Tronto, het helpen van vrouwen om te proberen een beter bestaan voor hen te creëren, ik vind dat het past bij de wereld voortzetten. Ik ben het er wel mee eens, zorg is menseigen, ik denk dat mijn inzet voor Kenia daar wel mee te identificeren is. Wil je een meer leefbare wereld dan zul je ervoor moeten zorgen dat het daadwerkelijk gebeurt. Dat kan door middel van particuliere initiatieven.”

Wat betreft het web van wederkerige relaties:

“Je hebt natuurlijk altijd mensen die het doen en ook mensen die ervoor weglopen. Het zou beter kunnen. Ik denk dat ik daar niet echt bij stil heb gestaan tijdens mijn vrijwilligerswerk. Die vrouwen, dat was een webje van wederkerige relaties.”

Ook een andere respondent vindt dat Tronto het wel breed opgezet heeft.

“Ik herken er delen in, het is meer het woord alles, dat alles dat past er niet bij.”

In tegenstelling tot de vorige respondent die de zorg voor de wereld passend vindt binnen het concept zorg heeft deze respondent juist moeite met het woord 'alles':

"Bij zorg zit ik meer bij de laatste zin dat het om ons lichaam onszelf en onze omgeving gaat. De wereld, dat vind ik minder passen."

4.7 Samenvatting onderzoeksresultaten

De vragen tijdens het interview zetten de respondenten aan het denken. Ze zijn zo gemakkelijk nog niet, het zal je allemaal ook maar gevraagd worden. Mensen stappen vaak niet zo bewust in vrijwilligerswerk voor een particulier initiatief. Uit bewogenheid met het lot van verre medemensen maar ook uit eigen interesse en vanuit eigen mogelijkheden wordt vaak de eerste stap gezet. Ik kan dit beamen omdat ik ervaringsdeskundige ben. Vijf jaar lang heb ik me samen met Wieke ingezet via het particulier initiatief *'n Fryske dream* voor Kenia. Wij zijn deze relatie met NGO *Blessed Generation* aangegaan zonder dat wij in Kenia geweest waren. We organiseerden al een aantal jaren activiteiten waarvan de opbrengst voor Warchild was. Toen wij kennismaakten met dit project, een project waarvan we de initiatiefneemster kenden, kozen wij ervoor ons verder te gaan inzetten voor het outreachprogramma in Malindi. Het outreachprogramma sprak ons erg aan omdat het een preventieprogramma voor opname in een weeshuis is en omdat het mensen weer in hun kracht zet zodat niet alleen personen worden ondersteund maar de hele community. Het project paste dus bij waar wij in geloofden: het bekrachtigen van mensen in Kenia zodat ze zelf de draad weer op kunnen pakken. Dit werd ons gedurende onze inzet en door de samenwerking met *Impulsis* steeds duidelijker. Bovendien was het een afgebakend geheel, te behappen en overzichtelijk. We wisten precies wat er nodig was en hadden direct contact met de mensen in Kenia. Dat voelde goed. Na twee jaar inzet zijn wij met Omrop Fryslân naar Malindi gereisd en zijn wij in de gelegenheid geweest om met eigen ogen te zien hoe het outreachprogramma werkt. Evert van den Berg van Omrop Fryslân heeft me daar, voor de documentaire die hij destijds maakte over particuliere initiatieven, de vraag gesteld die ik tijdens mijn kwalitatieve onderzoek aan respondenten gesteld heb: *'Waarom heb je gekozen voor dit project en niet voor een ander project?'* Ik kan me nog goed herinneren hoe ik me voelde na deze vraag en hoe ik in mijn hoofd koortsachtig zocht naar een antwoord. Ik kwam niet verder dan: *'Het kwam op mijn weg'*. Kan ik bevestigen dat directe confrontatie met hulpvragen motiveert en dat nabijheid een voorwaarde is tot het dragen van

verantwoordelijkheid? Ja en nee. Natuurlijk is het zo dat de directe confrontatie met kwetsbare mensen in moeilijke situaties je beweegt en dat bewogenheid aanzet tot activiteit. *Zorgen moet je doen niet maken.* Maar vervolgens is het ook belangrijk dat organisatiestructuren kloppen. Ook dat motiveert. En dat de communicatie tussen vrijwilligers en de NGO goed verloopt. Dat er betrokkenheid is en dat je daarin serieus genomen wordt. En dat je grenzen stelt aan je inzet. In ons geval werden wij in Nederland indirect met de hulpvraag geconfronteerd en voelden wij ondanks de afstand betrokkenheid. Ook voelden wij ons toen we eenmaal begonnen waren verantwoordelijk voor wat we opgestart hadden. Deze verantwoordelijkheid heeft voor ons ook wel eens zwaar gewogen want wij waren ons terdege bewust van de consequenties. Als je een kind naar school laat gaan moet hij of zij de school ook af kunnen maken. Duurzame ondersteuning was waar wij voor gingen. De antwoorden van respondenten waren herkenbaar voor mij en hebben bijgedragen aan 'bewustwording' van mijn eigen drijfveren en motivatie voor mijn inzet voor 'n *Fryske dream*.

Uit het kwalitatieve onderzoek kan geconcludeerd worden dat vier van de vijf respondenten zelf op zoek waren naar een project dat aansluit bij hun vaardigheden en bij hun kwaliteiten. Modern individualisme en altruïsme gaan hier inderdaad samen. Afrika en ontwikkelingswerk hebben een grote aantrekkingskracht op de respondenten. Waar komt deze interesse vandaan en hoe is deze zorghouding ontstaan? Respondenten zien in eerste instantie geen link met opvoeding en levensbeschouwing. Toch blijkt deze er in tweede instantie vaak wel te zijn, alleen niet bewust. Voor drie van de vier respondenten was het vrijwilligerswerk in Kenia aanleiding om zich vervolgens in Nederland in te gaan zetten voor dit project. Dit 'er geweest zijn' wordt door respondenten als belangrijk gezien en als een motivatie voor hun inzet benoemd. Respondenten geven ook aan dat naarmate men langer terug is in Nederland de betrokkenheid en daarmee de inzet afneemt. Er is dus, zoals Margaret Urban Walker constateert, een verband tussen de verantwoordelijkheid die mensen nemen en voelen en waar ze zich ten opzichte van elkaar verhouden of plaatsen in hun netwerken van betrekkingen. Het besef dat er ook andere projecten zijn die net zo belangrijk zijn neemt bij thuiskomst in Nederland bij enkelen toe. Nabijheid is een voorwaarde voor betrokkenheid en inzet. Deze nabijheid hoeft geen directe nabijheid te zijn maar wel nabijheid in betrokkenheid. Een van de respondenten geeft duidelijk aan dat het voor haar niet uitmaakt dat ze niet zelf de zorg verleent: 'je werkt eraan mee'. Hierbij speelt vooral goede communicatie tussen zowel de vrijwilligers en *Spirit of Faith* als tussen de

vrijwilligers en *Blessed Generation* een rol als ook de communicatie tussen *Spirit of Faith* en *Blessed Generation*. Ook wordt door drie respondenten aangegeven dat gekozen wordt voor een klein project. Het directe contact, het weten wat er in Kenia met het geld gebeurt, dit alles motiveert om bij te dragen. Toch geeft een van de respondent ook aan ambivalentie te voelen ten aanzien van kleinschaligheid. Het directe contact wordt door haar eerst erg gewaardeerd, maar als je weet wat er gebeurt kan dit ook betekenen dat je zelf andere ideeën hebt over hoe zorg verleend kan worden. Zoals uit het zorgethisch kader blijkt wordt er geen plicht gevoeld tot hulp voor verre medemensen. Zo wordt dit door respondenten ook niet ervaren. De vraag om hulp is immers oneindig. Respondenten bakenen hun verantwoordelijkheid af maar vinden dit vaak wel lastig. Zij geven aan door aan te geven dat ze zelf ook op zoek waren naar een project, dat het een kwestie van keuze is voor wie je zorgt.

Duidelijk is dat respondenten zich bewust zijn van het feit dat het vrijwilligerswerk hen zelf ook iets oplevert. Ze zetten zich wisselend in en er wordt uitgegaan van een win-win situatie: iets doen voor een ander en tegelijker tijd iets voor jezelf. Iets voor jezelf doen heeft geen negatieve klank, het mag. Waarden en kwaliteiten blijken met elkaar in verbinding te staan zoals ook zorgethiek en een ethiek gebaseerd op rechtvaardigheid elkaar aanvullen.

Uit de interviews komt naar voren dat direct contact motiveert, hierdoor wordt de verbondenheid direct ervaren. Vanuit bewogenheid, het begaan zijn met een ander wordt actie ondernomen. Daarnaast wordt erkend dat het ook een eigen behoefte is, omdat het een goed gevoel geeft. Gedoeld wordt dan ook op de vreugde van het geven, je mag even in het leven van iemand anders kijken.

De definitie van zorg van Tronto en Fisher wordt door respondenten herkend maar ook als breed en 'een stapje hoger' betiteld. Respondenten kijken verschillend tegen het concept zorg aan. Zorg wordt als mens-eigen gezien, ook het zorgen hier in Nederland valt eronder, maar het woordje 'alles' roept ook vraagtekens op. Hoewel respondenten het zelf niet zo omschreven zouden hebben herkennen zij zich in delen van de definitie en soms ook in de gehele definitie. De eigen inzet wordt, ook al is deze niet rechtstreeks, gezien als passend binnen de omschrijving van Tronto en Fisher. Wederkerigheid wordt gezien als een belangrijk aspect maar heel verschillend geïnterpreteerd. Wederkerigheid wordt door sommige respondenten verbonden aan het in Kenia zijn, aan directe praktische zorg. Door een andere respondent wordt wederkerigheid in het geven van zorg juist niet alleen als iets praktisch gezien maar als een mogelijkheid om de eigen levenskwaliteit te verbeteren. Het

geven van zorg levert jezelf ook iets op, je ontdekt mogelijkheden in jezelf. Wederkerigheid is dan zoals het eerder treffend verwoord werd 'iets voor jezelf en iets voor een ander doen.'

Uit het kwalitatieve onderzoek blijkt dat de inzet van de respondenten voor '*n Fryske dream* en of *Spirit of Faith* afhankelijk is van een aantal factoren. De inzet fluctueert en dat heeft vooral te maken met schommelingen in het gevoel van betrokkenheid bij het project. Betrokkenheid levert nabijheid op maar dit is geen vast gegeven. Goede onderlinge contacten en waardering voor geleverde inzet hebben hier invloed op naast de voor het project beschikbare tijd en het 'zich kunnen vinden' in de werkwijze van de NGO. Begrenzing is voor de NGO in Kenia lastig, de hulpvraag is immers erg groot. Elk afzonderlijk geval is schrijnend en verdient aandacht en hulp want elk kind heeft recht op zorg en ontwikkeling. Dit is het uitgangspunt van *Blessed Generation*, een uitgangspunt dat alle respect en waardering krijgt en verdiend. Tegelijkertijd is dit ook een aandachtspunt omdat groei van de NGO consequenties heeft wat betreft de organisatiestructuur en het gevoel van betrokkenheid en nabijheid in Kenia en in Nederland.

5 Conclusie en discussie

In deze scriptie heb ik geprobeerd een bijdrage te leveren aan zorgethische reflectie op ontwikkelingssamenwerking. In het eerste hoofdstuk heb ik gekeken naar hoe zorgethiek zich verhoudt tot de zorg voor verre medemensen. Zorgethiek breekt met een westerse traditie die het individu centraal stelt en die zich richt op autonomie. Zij stelt de relatie tussen mensen centraal; deze relationaliteit wordt gezien als de kern van ons mens-zijn. De relatie bepaalt welke zorg er verleend moet gaan worden en hoe deze zorg verleend wordt. Deze relatie wordt vertaald in concepten van zorg, kwetsbaarheid en verantwoordelijkheid. In de definitie van zorg van Joan Tronto en Bernice Fisher wordt zorg getypeerd als een wezenseigen activiteit die alles insluit wat wij doen om onze wereld te handhaven te laten voortduren en te herstellen zodat we er zo goed mogelijk in kunnen leven. Deze formulering impliceert een verbreding van het begrip zorg. De beschrijving van zorg als proces in vier verschillende dimensies met daaraan gekoppelde morele vaardigheden en houdingen, geeft een goed analytisch kader voor de verschillende vormen van zorg. Zorgethiek is het nadenken over wat goede zorg in een concrete situatie voor deze persoon, op dit moment, in deze omstandigheid. Zij spreekt zich uit over zowel een gewenste zorghouding als over zorghandelingen.¹⁹⁰

Wat de hulpvraag van verre vreemden betreft loopt zorgethiek tegen een aantal lastige vraagstukken aan. Vanwege het feit dat we het mens-zijn delen mogen we er vanuit gaan dat we niet alleen staan in een noodsituatie. Zorgethisch gezien bestaat een zwakke plicht tot bezorgdheid. Tegelijkertijd is er de realisatie dat respons per definitie ontoereikend is omdat de hulpvraag van verre medemensen (via de media) oneindig is. Bovendien is er ten aanzien van verre vreemden geen concrete zorgrelatie, geen nabijheid waardoor duidelijk en bekend is wat de belangen van deze verre naasten zijn. Er is geen praktijk die de daden kan normeren. Wie is dan verantwoordelijk of beter gezegd wie voelt zich geroepen (uitgepikt) om daadwerkelijk in actie te komen? Het probleem van zorgethiek is zoals Gardiner het verwoordt, dat sommige mensen zorgen en anderen niet.

In hoofdstuk 2 heb ik gekeken naar onderzoeken die motieven van vrijwilligers van een particulier initiatief hebben onderzocht. Uit deze onderzoeken komt naar voren dat de Nederlandse verzorgingsstaat gebouwd is op het particulier initiatief. Nederlanders laten de

¹⁹⁰ http://www.berneboek.com/4228_basisboek_zorgethiek__inge_van_nistelrooy, I. van Nistelrooy, Basisboek zorgethiek, samenvatting, 20 april 2011.

laatste jaren steeds meer hun maatschappelijke betrokkenheid zien, ook op het terrein van ontwikkelingssamenwerking. Door de globalisering komen mensen ook vaker direct in aanraking met de problematiek van ontwikkelingslanden. Deze directe confrontatie roept bewogenheid en betrokkenheid op, de hulpbehoefte wordt gesignaleerd en er wordt actie ondernomen. Bij vrijwilligers van particuliere initiatieven op het terrein van ontwikkelingssamenwerking spelen naast solidariteitsmotieven zelfontplooiingsmotieven een rol.

Uit het kwalitatief onderzoek, interviews met vijf vrijwilligers van *'n Fryske dream* en/of *Spirit of Faith*, blijkt dat centrale begrippen uit de zorgethiek zoals verbondenheid, nabijheid, wederkerigheid, kleinschaligheid en praktijkgerichtheid mensen aanspreken en vaak een eerste aanzet geven tot inzet voor verre medemensen. De antropologie van zorgethiek reikt in mijn visie, ook wat ontwikkelingssamenwerking betreft, een goed toepasbaar kader aan. Deze mensvisie waarbij mensen gezien worden als afhankelijk, kwetsbaar en relationeel geeft een heel ander beeld dan dat wat wij hier zo hoog in het vaandel hebben namelijk de mens als onafhankelijk zelfstandig en vrij wezen. Het ideaalbeeld van het onafhankelijke individu geeft dus maar voor een deel weer hoe wij denken en voelen want tegelijkertijd laten veel mensen ook een grote maatschappelijke betrokkenheid zien. Zorgethiek brengt, zoals Van Heijst het uitdrukt, de menslievendheid weer in beeld en benadrukt het grote belang van zorg, aandacht en het 'er zijn' voor elkaar. En dit geldt voor alle menselijk relaties hier en in Kenia.

Door de globalisering en meer technisch handelingsvermogen veranderen ook verantwoordelijkheden ten opzichte van hulpvragen van verre medemensen. Dit betekent voor zorgethiek dat ze zich moet gaan verhouden tot de hulpvragen van mensen waarmee geen directe relatie wordt onderhouden. De kritiek op zorgethiek is wel dat ze partijdig is, dat ze geen grenzen aangeeft wanneer wel of niet te handelen, dat zorg wel als emotie wordt gezien en dat het concept zorg toch wat vaag is. Daarnaast wordt wel gezegd dat zorgethiek weinig houvast geeft voor de praktijk en dat juist het probleem van zorgethiek is dat sommige mensen zorgen en anderen niet.¹⁹¹ Een zorgmodel dat werkt vanuit partijdigheid kan volgens critici nooit een goed ethisch model zijn omdat de zorg voor mensen waarmee we geen persoonlijke relatie hebben dan buiten de boot valt, want ons 'zorgen voor' is altijd

¹⁹¹ Zie o.a. <http://www.kuleuven.be/cbmer/page.php?LAN=N&FILE=subject&ID=338&PAGE=1>, 28 maart 2011.

bepikt.¹⁹² Maar dit probleem is in mijn optiek niet voorbehouden aan zorgethiek. De uitdaging van deze eeuw is juist hoe wij, westerse mensen, ons moeten gaan verhouden tot de zorgvraag van mensen waarmee we geen directe relatie hebben in een wereld waar op nieuwe wijze vorm gegeven moet gaan worden aan de begrippen distantie en nabijheid. Waar op een nieuwe wijze de begrippen 'wij' en 'zij' moeten worden geformuleerd. En waar dus ook nieuwe verantwoordelijkheden bepaald moeten gaan worden. Uit het denken van Margaret Urban Walker volgt, zoals eerder geconstateerd, dat verantwoordelijkheid nemen alles te maken heeft met de afstand tot degene die zorg nodig heeft. Er is een verband tussen de verantwoordelijkheid die mensen nemen en waar ze zich ten opzichte van elkaar verhouden, of plaatsen, in hun netwerken van betrekkingen. Als de hulpvraag van mensen ver weg dichtbij komt via de media verandert het verantwoordelijkheidsgevoel dat mensen ten aanzien van deze hulpvraag kunnen hebben en voelen. Dit is precies waartoe zorgethiek zich moet gaan verhouden en waartoe we ons allemaal moeten gaan verhouden.

'Overdemandingness' is wat ontwikkelingsamenwerking betreft een reëel probleem. De hulpvraag van verre vreemden is oneindig en een persoon is niet in staat om op alle hulpvragen in te gaan. Mensen moeten toch ook een normaal leven kunnen leiden. Tjong Tjin Tai geeft aan dat zorgethisch gezien het leiden van een normaal leven een gevolg is van de verdeling van verantwoordelijkheden van de toewijzing van zorg. Hij vindt dat de zorg voor verre vreemden hier niet goed in past omdat er geen concrete toewijzing is van individuele belangen van een zorgontvanger aan een individuele zorggever. Tjong vindt dat het bij hulp of zorg aan verre medemensen om een betrokkenheid op onbepaalde belangen gaat.¹⁹³ Om tot concrete plichten te kunnen leiden moet verantwoordelijkheid worden toegewezen. De zorg voor verre vreemden is oneindig en vanwege de omvang een collectief probleem en geen individuele verantwoordelijkheid, vindt Tjong Hij stelt dan ook dat er een regeling nodig is om zo'n collectief probleem te individualiseren.¹⁹⁴ Hij geeft aan dat zorgethische gezien (buiten zorgrelaties) dit wordt afgebakend door de eis van nabijheid, het 'uitgepikt' zijn van de zorgverlener en de afhankelijkheid bij de zorgontvanger.¹⁹⁵ Tjong concludeert dat er geen volmaakte plicht tot het geven van hulp aan verre vreemden bestaat omdat de omvang en invulling van deze hulp in het algemeen onbepaald is. Deze

¹⁹²http://uu.academia.edu/EvelienGeerts/Papers/379286/De_feministische_zorg_ethiek._Op_weg_naar_aan_een_harmonieuze_relatie_met_de_hedendaagse_deugdenethiek, E. Geerts, 'De (feministische) zorgethiek. Op weg naar een harmonieuze relatie met de hedendaagse deugdenethiek?', 20 april 2011.

¹⁹³ Tjong, *Zorgplichten*, 294.

¹⁹⁴ Tjong, *Zorgplichten*, 295.

¹⁹⁵ Tjong, *Zorgplichten*, 295.

onbepaaldheid zorgt ervoor dat iedere theorie te maken heeft met onduidelijkheid op dit punt. Zorgethisch gezien wordt dit door Tjong als volgt uitgelegd: zorgethiek gaat ervan uit dat ethische ingevingen (de aanzet en prikkel tot handelen) gebaseerd zijn op directe contacten, het is dan ook mogelijk om te handelen. Deze morele intuïties zijn voor de verhouding tot verre vreemden onvoldoende betrouwbaar. Tjong vindt dan ook dat het nodig is dat deze theorievorming aangevuld wordt om deze problemen in de praktijk te kunnen behandelen. Een institutionele benadering zou hier volgens hem beter op zijn plaats zijn.¹⁹⁶

Tjong Tjin Tai kaart hier een belangrijk punt aan. Zorgethiek betekent volgens hem de plicht tot zorg af door deze te beperken tot degenen waarmee we een relatie hebben in een concrete context. De vraag is of deze afbakening vandaag de dag nog toereikend is. Ons relationele wederkerige web breidt zich wereldwijd uit. In een steeds 'kleiner' wordende wereld waarin de zorgnood hoog is en de vraag om zorg steeds directer gesteld wordt via media kunnen we niet allemaal direct zorg verlenen, kunnen we niet allemaal een directe relatie hebben met de zorgontvanger, kunnen we niet altijd zelf de context beoordelen en een relatie aangaan met de zorgontvanger. Er is een heel groot grijs vlak tussen helemaal niet betrokken zijn en betrokken zijn. Ook het begrip betrokkenheid kent weer gradaties. Een van de respondenten omschrijft haar zorg ter plekke in Kenia als *zorgzaamheid* en vanuit Nederland als *betrokkenheid*. Tussen geen zorg verlenen en direct zorg verlenen bestaan vele andere zorgvormen. Zorgethiek lijkt dan soms een zwart-wit verhaal. Maar 'care' is niet alles of niets. Mensen willen uiting geven aan hun bewogenheid en bezorgdheid. De huidige realiteit is dat veel mensen betrokken zijn of betrokken willen worden bij de zorg voor naasten en verre naasten. Dit is geen professionele betrokkenheid maar een betrokkenheid op vrijwillige basis zoals blijkt uit de interviews met vrijwilligers van 'n *Fryske dream* en *Spirit of Faith*. Zorg wordt niet altijd gevoeld als een morele verplichting.

Uit het kwalitatieve onderzoek komt naar voren dat vier van de vijf respondenten zelf op zoek waren naar een project. Drie van de vijf respondenten hebben voordat ze actief zich in Nederland voor 'n *Fryske dream* of *Spirit of Faith* in gingen zetten eerst vrijwilligerswerk in Afrika gedaan. Opvallend hierbij is dat maar liefst vier respondenten de aantrekkingskracht die Afrika en ontwikkelingswerk op hen heeft noemen als motivatie om zich in te zetten. Vrijwilligers hebben voor dit project gekozen maar geven aan dat het 'net zo

¹⁹⁶ Zie Tjong, *Zorgplichten*, 294 e.v.

goed' een ander project had kunnen zijn. Op deze manier hebben zij in feite hun zorgplicht ook afgebakend.

Hulpvragen van verre medemensen blijven een beroep op ons doen dat ons niet onbewogen moet laten. Tjong Tjin Tai geeft aan dat wanneer instituties hun werk goed doen er een volmaakte plicht tot donaties aan deze organisaties zou kunnen bestaan.¹⁹⁷ Op het terrein van ontwikkelingssamenwerking wordt net als in de gezondheidszorg een groot deel van de 'zorg' uitgevoerd door grote organisaties die door ontwikkelingsgelden en particuliere donaties hun werk c.q. zorg kunnen uitvoeren. Waarom dan nog terughoudend van zorgethici ten aan zien van mediërende instanties op dit terrein? Deze terughoudendheid is in mijn visie niet geheel onterecht. Onze huidige samenleving wordt in grote mate gekenmerkt door professionalisering en ook op het terrein van ontwikkelingssamenwerking speelt dit een rol. Bij professionalisering ligt de nadruk op efficiëntie en resultaten. Dit kan een verzakelijking van menselijke relaties tot gevolg hebben waardoor de natuurlijke verbondenheid tussen mensen die tot uitdrukking komt in concrete ontmoeting ondergeschikt lijkt te zijn.

Zorgethiek is binnen de gezondheidszorg een waardevolle aanvulling gebleken op de gangbare hulpverlening die uitgaat van universele zorg en die autonomie en zelfredzaamheid erg belangrijk vindt. Deze ethiek heeft een duidelijk signaal afgegeven, namelijk dat ieder mens kwetsbaar is en afhankelijk van andere mensen. We staan niet alleen en kunnen het niet alleen. Van wezenlijk belang bij het geven en ontvangen van zorg is een zorghouding die gebaseerd is op empathie en betrokkenheid en een zich vanuit deze houding verantwoordelijk voelen voor de ander. Verkerk geeft aan dat zorg voor de ander een waarde kan zijn die betekenis geeft aan het leven. Bij zorg als gift gaat het niet om verplichting, maar om zingeving.¹⁹⁸ Antjie Krog ziet overeenkomsten tussen zorgethiek en de Afrikaanse ethiek in de aandacht voor de betrekkingen met anderen en in de verschillen die samenhangen met de diversiteit van relaties tussen mensen.¹⁹⁹ Zij is van mening dat kijken naar Afrika het westen kan helpen. Zij benadrukt het belang van de gemeenschap tussen mensen en ziet de aanhoudende druk in het westen om te individualiseren als een groot dilemma.

¹⁹⁷ Tjong, *Zorgplichten*, 292.

¹⁹⁸ Verkerk, 'Mijnheer heb ik met u een zorgrelatie', 8.

¹⁹⁹ J. Rothfutz, 'Van het autonome individu naar verbondenheid, Ubuntu en zorgethiek', 2007, <http://www.filosofiegroningen.nl/documents/2007/Jacqueline200712Van%20het%20autonome%20individu%20naar%20verbondenheid.htm>, 11 april 2011.

De economie, het denken, alles is gebaseerd op wat het individu doet. Met andere woorden, het individu wordt de motor die de westerse beschaving aandrijft. Maar in het proces van nadruk op het individu, wordt het individu afgesneden en wordt hem wijsgemaakt dat alles om mij draait, dat ik in mijn denken bepaal wat goed en kwaad is. Maar dat is niet waar. Elk individu is verbonden met alle anderen.²⁰⁰

Het particulier initiatief op het terrein van ontwikkelingssamenwerking komt in Nederland sterk opzetten. Deze ontwikkeling wordt zoals uit onderzoek blijkt geplaatst in het kader van vermaatschappelijking. De opkomst van het particulier initiatief is een duidelijk signaal naar de traditionele ontwikkelingshulp. Gerhard Schuyf van ICCO verwoordt dit treffend in 'Vice Versa'.

Particuliere initiatieven brengen de essentie van ontwikkelingshulp weer onder de aandacht namelijk dat het om persoonlijke aandacht en de ontmoeting met de ander gaat. Het particulier initiatief spreekt oorspronkelijke taal. Ze handelt uit solidariteit en haar boodschap is authentiek. Ontwikkelingssamenwerking begint met tijd en aandacht voor de wederzijdse ontmoeting met de ander. Alleen in de persoonlijke ontmoeting kan intermenselijke wederkerigheid ontstaan. Het zijn de particuliere initiatieven die ons bewijzen dat deze relatie ook in ontwikkelingshulp kan bestaan. De bloedsomloop van de internationale samenwerking heeft de haarvaten van het particuliere initiatieven hard nodig. Zonder hen krijgt ze een grauw en vaal gezicht ²⁰¹

Er zijn overeenkomsten te constateren tussen zorgethiek en het particulier initiatief in de persoonlijke aandacht en de tijd en ruimte voor de wederzijdse ontmoeting met de ander. Door bureaucrativering van (zorg)organisaties wordt de unieke mens met zijn of haar specifieke zorgvraag vaak uit het oog verloren. Zowel zorgethiek als het particulier initiatief brengen mensen weer in beeld. Zorgethiek blijft dichtbij de praktijk, zij vraagt aandacht voor het feit dat niet iedereen dezelfde zorg nodig heeft en vindt dat zorg aangepast behoort te worden aan de zorgvraag van degene die ondersteuning nodig heeft. De basis van dit alles is de relatie tussen zorggever en zorgontvanger. Ook wat betreft ontwikkelingshulp zou dit het uitgangspunt moeten en kunnen zijn. Particuliere initiatieven laten zien dat mensen op zoek

²⁰⁰<http://www.luxmagazine.nl/generalinfo.aspx?lntStr=36&lntEntityId=534>, Het vermoeden, A. Krog, 20 april 2011.

²⁰¹ G. Schuyf, 'De spiegel van het particulier initiatief', *Vice Versa, vakblad over ontwikkelings-samenwerking*, 6 juli 2010, <http://www.viceversaonline.nl/2010/07/de-spiegel-van-het-particulier-initiatief/> 20 april 2011.

zijn naar een betrokkenheid die bij grote organisaties vaak gemist wordt. Met de morele zorghouding zit het bij particulier initiatieven vaak wel goed, een aandachtspunt is en blijft altijd het zorgconcept. De zorg die door deze initiatieven geboden wordt moet ook zorgethisch gezien 'goede' zorg zijn. Zoals Gardiner aangeeft zal er altijd gekeken moeten worden naar of wat we doen wel het beste is of onder de gegeven omstandigheden het best mogelijke.

Literatuurlijst

Baarda, D.B., M.P.M. de Goede, en J. Teunissen, *Basisboek Kwalitatief Onderzoek, handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek*, tweede geheel herzien druk, Wolters-Noordhoff, Groningen, 2005.

Batson, D., 'Not all is self-interest after all', in D. De Cremer, M. Zeelenberg en J. K. Murnighan (red.), *Social psychology en economics*, Lawrence Erlbaum Associates, Inc. Publishers, Mahwah, New Jersey, 2006, 281-299.

Bekkers, R.H.F.P. *Giving and Volunteering in the Netherlands: Sociological and Psychological Perspectives, Vrijwillig en vrijgevig, Sociologische en psychologische verklaringen van pro sociaal gedrag*, Universiteit van Utrecht, Proefschrift, 2004.

Bekkers, R.H.F.P. en M.O. Wilhelm, *Helping, Empathy, Principle of Care, Helping behavior, dispositional Empathic Concern and the Principle of Care*, University of Utrecht, the Netherlands and Indiana University-Purdue University at Indianapolis, U.S.A., 2006.

Bekkers, R.H.F.P., 'Secularisering en veranderende motieven voor vrijwilligerswerk', dit artikel verscheen in verkorte vorm in G.J. Buijs, en T.J. Van der Ploeg (red.), *Pro Deo: Geïnspireerd blijven in vrijwilligerswerk*, Zoetermeer: Boekencentrum, 2002.

Bouzoubaa, H. en M. Brok, *Particuliere initiatieven op het gebied van ontwikkelingssamenwerking*, Cidin, Radboud Universiteit Nijmegen, oktober 2005.

Bodelier, R. en M. Vossen, *Hulp, waarom ontwikkelingshulp moet, groeit en verandert*, Inmerc B.V., Wormer, 2007.

Covey, S., *De zeven eigenschappen, Voor succes in je leven*, Uitgeverij Business Contact, Amsterdam/Antwerpen, 1989.

Diedrich, W.W., R. Burggraeve en C. Gastmans, 'Toward a Levinasian Care Ethic, A dialogue between the thoughts of Joan Tronto en Emmanuel Levinas', *Ethical Perspectives, Journal of the European Ethics network*, Vol. 13 no. 1, European Centre for Ethics, Katholieke Universiteit Leuven, 2006, 33-61.

De Droogh, L. en T. Maesele, 'Zorg en ethiek', *Alert*, jaargang 34, nr. 3, 2008, 76-83.

Duyndam, J., 'Gehoor geven, het potentieel lichaam van solidariteit', T. de Wit en H. Manschot (red.), *Solidariteit. Filosofische kritiek, ethiek en politiek*, Boom, Amsterdam, 1999, 131-147.

Gardiner, K., *Why Care, An motivation in Care Ethics*, Proefschrift, Uitgeverij Box Press, Oisterwijk, 2008.

Gardiner, K., 'Waarom zou het iemands zorg zijn?', *Filosofie in praktijk, praktische problemen in filosofisch perspectief*, jaargang 29, nr.1, Uitgeverij Damon, Budel, 2008, 19-30.

Gremmen I., 'Interpretatief zorgethisch onderzoek in de praktijk', *Medische antropologie*, tweede jaargang, nr. 13, 2001, 323-338.

Van Heijst, A. *Menslievende zorg, een andere kijk op professionaliteit*, Uitgeverij Klement, Kampen, 2005.

Van Heijst, A., 'Zorgethiek een theoretisch overzicht', *Filosofie in praktijk, praktische problemen in filosofisch perspectief*, jaargang 29, nr.1, Uitgeverij Damon, Budel, 2008, 7-18.

Hooghe, M., 'Martha Nussbaum pleit voor een radicale zorgethiek', *De Standaard*, 29 september 2006, De Standaard, Groot-Bijgaarden, 2006.

Keularz, J., 'Heidegger en de zorgethiek', *Filosofie in praktijk, praktische problemen in filosofisch perspectief*, jaargang 24, nr. 5, Uitgeverij Damon, Budel, 2003, 4-16.

Kinsbergen, S. en L. Schulpen, *De anatomie van het particulier initiatief, resultaten van vijf jaar onderzoek naar particuliere initiatieven op het terrein van ontwikkelingssamenwerking*, Radboud Universiteit Nijmegen, 2010.

Krog, A., *Waar ik jou word*, Uitgeverij Podium B.V., Amsterdam, 2009.

Linders, L., *De betekenis van nabijheid, een onderzoek naar informele zorg in een volksbuurt*, Sdu uitgevers, Den Haag, 2009.

Maeckelberghe, E., 'Feminist Ethic of Care', *Health Care Analysis*, Vol. 12, no. 4, 2004.

Maeckelberghe, E., 'Tegenstrijdige belangen in de zorg', lezing Noordelijke Hoge School Leeuwarden, edit.nhl.nl.

Man, R. en M van Hemert., *Motivatie en geefgedrag, kleinschalige particuliere initiatieven in de goede doelenbranche*, Delphi Fondsen- en ledenwerving, Haarlem, 2006.

Manschot, H. en H. Dartel, e.a. *In gesprek over goede zorg, overlegmethoden voor ethiek in de praktijk*, Uitgeverij Boom, Amsterdam, 2009.

Noddings, N., *Caring, a feminine approach to ethics and moral education, second edition, with a new preface*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, London, 1984, 2003.

Osch van T., 'De uitdaging voor de 21ste eeuw: Zorgzaamheid verankeren in het economisch systeem', Utrecht, 2002.

Reijngoud, T., *Ontwikkelingshulp, in 2 uur en 53 minuten, De zin en onzin, de achtergronden de spelers en de toekomst*, Kosmos Uitgevers, Utrecht, Antwerpen, 2009.

Rothfutz, J., 'Van het autonome individu naar verbondenheid, Ubuntu en zorgethiek', 2007.

Schermer, M., 'Inleiding', *Filosofie en praktijk, praktische problemen in filosofisch perspectief*, jaargang 29, nr. 1, Uitgeverij, Damon, Budel, 2008, 3-7.

Schuyt, G., 'De spiegel van het particulier initiatief', *Vice Versa, vakblad over ontwikkelingssamenwerking*, juli 2010.

Schuyt, Th. N. M., en M. Steketee, *Zorgethiek, ruimte binnen regels*, Uitgeverij SWP, Utrecht 1998.

Schuyt, Th. N. M., B.M. Gouwenberg, R.H.F.P. Bekkers, M.M. Meijer en P. Wiepking (red.), *Geven in Nederland 2007, giften, legaten, sponsoring en vrijwilligerswerk*, Reed Business B.V., Amsterdam, 2007.

Schuyt, Th. N. M., B.M. Gouwenberg en R.H.F.P. Bekkers, *Geven in Nederland 2009, Giften, legaten, sponsoring en vrijwilligerswerk*, Reed Business B.V. Amsterdam, 2009.

Schuyt, Th. N.M., J. Smit en R.H.F.P. Bekkers, 'Constructing a Philanthropy-scale: Social Responsibility and Philanthropy', University of Groningen, 2007.

Singer, P., *Het kan wel!, armoede hoeft niet*, De Bezige Bij, Amsterdam, 2009.

Ter Borg, M. B., *Zineconomie, de samenleving van de overtreffende trap*, Scritum, Schiedam, 2003.

Tjong Tjin Tai, T.F.E., *Zorgplichten en zorgethiek*, Kluwer, Deventer, 2006.

Tronto, J., *Moral Boundaries, a Political Argument for an Ethic of Care*, Routledge, New York, London, 1993.

Tronto, J., geïnterviewd door C. Leget en M. Verhoeven, *Zin in Zorg, tijdschrift van Reliëf over zorg en levensbeschouwing*, jaargang 9, nr. 2, Berne Heeswijk, juni 2007.

Verkerk, M., 'Heideggers redding van de zorgethiek', *Filosofie in praktijk, praktische problemen in filosofisch perspectief*, jaargang 24, nr. 5, Uitgeverij Damon, Budel, 2003, 20-22.

Verkerk, M., 'Mijnheer heb ik met u een zorgrelatie?', *Over een ethiek van de zorg*, Uitgave Stichting Socrates, Utrecht, 1996.

Verkerk, M., 'Zorg is geen product wat je op de markt kunt verhandelen', I. Palm, (red.) *'De zorg is geen markt', een kritische analyse van de marktwerking in de zorg vanuit verschillende perspectieven*, Wetenschappelijk bureau SP, december 2005.

Verkerk, M., *Zorgethiek: 'Naar een geografie van verantwoordelijkheden'*, H.A.M. Manschot en H. van Dartel (red.), *In gesprek over goede zorg*, Uitgeverij Boom, Amsterdam, Meppel, 2004, 177-191.

Verkerk M. (red.), *Denken over zorg, concepten en praktijken*, Elsevier/De tijdstroom, Utrecht, 1997.

Vorstenbosch, J., *Zorg een filosofische analyse*, Uitgeverij Nieuwezijds, Amsterdam, 2005.

De Wit, T. en H. Manscot, (red.), *Solidariteit, Filosofische kritiek, ethiek en politiek*, Uitgeverij Boom, Amsterdam, 1999.

Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid, *Minder pretentie, meer ambitie, ontwikkelingshulp die verschil maakt*, Amsterdam University Press, Amsterdam, 2010.

Van 't Wout, E., *Wat beweegt vrijwilligers?, Een literatuuronderzoek naar de intentie die uiteindelijk tot vrijwilligersgedrag leidt*, Universiteit van Amsterdam, Amsterdam, december 2004.

Geraadpleegde websites

http://uu.academia.edu/EvelienGeerts/Papers/379286/De_feministische_zorg_ethiek._Op_weg_naar_een_harmonieuze_relatie_met_de_hedendaagse_deugdenethiek, E. Geerts, De (feministische) zorgethiek. Op weg naar een harmonieuze relatie met de hedendaagse deugdenethiek?, 20 april 2011.

http://www.berneboek.com/4228_basisboek_zorgethiek_inge_van_nistelrooy, I. van Nistelrooy, Basisboek zorgethiek, samenvatting, 20 april 2011.

<http://www.donateursvereniging.nl/index.php?id=199>, Trust me, tell me, show me, wat voor gever bent u?, 20 april 2011.

edit.nhl.nl, E. Maeckelberghe, 'Tegenstrijdige belangen in de zorg', lezing NHL, 18 april 2010.

http://www.ethische-perspectieven.be/page.php?LAN=N&FILE=ep_book&SID=189&ID=0, Ethische perspectieven, het driemaandelijks tijdschrift voor het Overlegcentrum voor Ethiek, Marian Verkerk (red.), Denken over zorg, concepten en praktijken, 6 november 2009.

<http://www.fryskedream.nl/>, 20 april 2011.

<http://www.fss.uu.nl/soc/homes/bekkers/motieven.pdf>, 'Secularisering en veranderde motieven voor vrijwilligerswerk', 2002, R. Bekkers, 14 april 2010.

<http://www.fsw.vu.nl/nl/over-de-faculteit/facultaireuitgaven/oraties/schuyt/index.asp>'Het ontwikkelen van een filantropieschaal', Th. Schuyt, 2006, 11 januari 2011.

<http://www.filosofiegroningen.nl/documents/2007/Jacquelin200712Van%20het%20autonome%20individu%20naar%20verbondenheid.htm>, J. Rothfutz, 'Van het autonome individu naar verbondenheid, Ubuntu en zorgethiek'. 11 april 2011.

<http://www.geveninnederland.nl/>, 11 januari 2011.

<http://www.geveninnederland.nl/RES-3.4.8-filantropieschaal.html>, Th. Schuyt, De constructie van een filantropieschaal in The Golden Age of Philanthropy, 16 april 2011.

<http://www.gevenin nederland.nl/HOME-1.8.-Recente-Artikelen.html>, Recent verschenen artikelen, 'Helpen omdat het moet', 15 maart 2010.

<http://www.impulsis.nl>, 11 april 2011.

<http://irs.ub.rug.nl/dbi/45c07126b854f>, R. Bekkers-PDF-File, Th. Schuyt, J Smit en R. Bekkers, 'Constructing a Philantropy-scale: Social responsibility and Philantrophy', University of Groningen, 20 april 2011.

<http://jurgenmarechal.nl/wp-content/uploads/2009/10/Ethiek-Zorgethiek.doc>, Marian Verkerk (red.), Denken over zorg, concepten en praktijken, een samenvatting door drs. J.L.C. Marechal, 15 april 2011.

<http://www.kuleuven.be/cbmer/page.php?LAN=N&FILE=subject&ID=338&PAGE=1>, 28 maart 2011.

<http://www.luxmagazine.nl/generalinfo.aspx?lIntStr=36&lIntEntityId=534>, Religie en cultuur in de lage landen, Het vermoeden, Antjie Krog, 4 januari 2010.

http://www.movisie.nl/119097/def/home/vrijwillige_inzet_/over_vrijwillige_inzet/de_ga_ngbare_definitie/, Over vrijwillige inzet, 28 oktober 2009.

<http://www.riafennema.nl/04overons/overons.htm>, Over ons, 11 januari 2011.

http://www.roodkoper.nl/cms_files/MediaGalerij/Other/otherfiles0678_00.pdf, Het moeilijkste boek van de wereld, Huub Oosterhuis, pag. 2, 4 januari 2010.

<http://schuringablog.blogspot.com/search?q=doe-het-zelvers>, schuringablog, Dat zeg ik!, 10 januari 2006, 20 april 2011.

<http://www.spiritoffaith.nl/pages/blessed-generation-nyamira.aspx>, 11 april 2011.

http://www.universele-beschaving.nl/Waarden_en_normen_/body_waarden_en_normen_.html, 11 januari 2011.

<http://www.viceversaonline.nl/2010/07/de-spiegel-van-het-particulier-initiatief/>, viceversa online, De spiegel van het particulier initiatief, Gerhard Schuyt, 20 april 2011.

<http://www.zorgeconomie.org/downloads/De-uitdaging-voor-de-21e-eeuw-Zorgzaamheid-verankeren.pdf>, De uitdaging van deze eeuw, zorgzaamheid verankeren in het economisch system, Thera van Osch, 18 april 2011.

<http://www.zorgethiek.nu/Internationaal/Internationale%20Zorgethici/Serie%20internationale%20zorgethici:%20Joan%20Tronto/>, serie internationale zorgethici 1: Joan Tronto, 2 april 2011.

Bijlage 1

Topiclijst interviews

Kennismaking, achtergrond onderzoek vertellen

Mezelf voorstellen, voor zover nodig

Aankondigen van de thema's (Topiclijst) waar het gesprek over zal gaan.

Toestemming vragen voor opname van het gesprek

Vermelden dat de vragenlijst anoniem verwerkt gaat worden

Toestemming vragen om de respondent later nog te bellen als bij verwerking blijkt dat er nog essentiële informatie mist.

Persoonlijke gegevens

Man/vrouw	
Leeftijd	
Opleiding	
Beroep	
Levensbeschouwelijke achtergrond	

Relatie tot stichting *Spirit of Faith*/'n Fryske dream

- Hoe heeft u gehoord van of bent u in aanraking gekomen met de activiteiten van de Stichting *Spirit of Faith*/'n Fryske dream?
- Op wat voor manier werd u met de zorg/hulpvraag geconfronteerd; wat bepaalde uw keuze om het te doen?
- Via wie bent u in aanraking gekomen met stichting *Spirit of Faith*?
- Welke taak heeft u binnen de organisatie ? Uit welke werkzaamheden bestaat uw bijdrage?
- Hoe vaak, hoeveel tijd neemt dit werk in beslag?
- Waar liggen de grenzen bij het doen van dit werk in tijd en zwaarte?
- Hoe lang bent u al binnen deze organisatie actief?

Motieven vrijwilligerswerk

- U geeft vrijwillig tijd en energie aan het project. Heeft u vaker of eerder vrijwilligerswerk gedaan?
- Komt u uit een gezin waarin vrijwilligerswerk vanzelfsprekend was? Hoe ging dat in zijn werk?
- Wat is uw motivatie voor het geven van deze hulp, hoe kwam u tot deze keuze (voor zover het een keuze was)?
- Kunt u vertellen waarom u heeft gekozen voor dit specifieke project en niet voor een ander project of een project van een grotere organisatie.
- Wat is de aanzet geweest om actief te worden. Wie of wat heeft de aanzet gegeven? Hoe is dat gegaan? Wat heeft u bewogen om daadwerkelijk in actie te komen?
- Heeft uw levensbeschouwelijke achtergrond invloed op uw keuze en betrokkenheid bij het project.

Grenzen en problemen

1. Zijn er problemen die u signaleert of hebt bij het verlenen van zorg- ondersteuning-hulp via een particulier initiatief?
2. Waar ligt voor u de grens, wanneer houdt u ermee op?

Zorgethiek

- Ik heb hier een lijstje met daarop een aantal waarden. Zou u willen aangeven met de cijfers 1 t/m 3 welke waarden u het meest aanspreken en welke u belangrijk vindt.

Geluk	(Naasten)Liefde	Gelijkheid	Rechtvaardigheid	Vrijheid	Vrede	Solidariteit

Waarom heeft u gekozen voor de aangekruiste waarden?

Wat betekenen deze waarden voor u?

Hoe worden deze waarden in de praktijk gebracht?

Om deze waarden te realiseren zijn kwaliteiten nodig. Wilt u uit het lijstje hieronder vijf kwaliteiten kiezen die u aanspreken.

integriteit	Verbonden- heid	empathie	Rechtvaardig -heid	realisme	idealisme	wederkerigheid

verantwoordelijkheid	hulpvaardigheid	betrokkenheid	tolerantie	zorgzaamheid

Waarom hebt u gekozen voor deze kwaliteiten?

Hoe ziet u deze kwaliteiten in relatie tot uw bijdrage aan het project.

Zorg

Zorgethiek is een benadering in de ethiek die de zorg van mensen voor elkaar als uitgangspunt neemt. Doel van het bestaan is volgens deze ethiek dat mensen samen zorgen voor een leefbare wereld door middel van een web van wederkerige relaties. Ieder mens is als gevolg van zijn of haar lichamelijke en kwetsbaarheid, afhankelijk van de zorg van anderen.

Het geven en ontvangen van zorg wordt binnen de zorgethiek dus gezien als menseigen, want er is geen mens waar nooit voor gezorgd is.

Zorg omvat volgens Tronto, alles wat we doen om onze wereld in stand te houden, voort te zetten en te herstellen zodat we er zo goed mogelijk in kunnen leven. Daarbij gaat het zowel om ons lichaam, onszelf en onze omgeving.

- Zou uw inzet onder de term “zorg” kunnen laten vallen? Waar past dit concept en waar niet?

Afsluiting.

Bijlage 2

Overzicht van de door respondenten gekozen waarden en kwaliteiten

Geluk	(Naasten)Liefde	Gelijkheid	Rechtvaardigheid	Vrijheid	Vrede	Solidariteit
1(1)	-	-	1(1)	1 (1)	-	2 (1)
	2 (2)	3 (2)				
1 (3)	2 (3)	1(3)		1 (3)		

Door twee respondenten wordt **solidariteit** op nummer 1 gezet. De motivatie daarvoor is dat anderen net zoveel rechten hebben als wij en de ongelijkheid in de wereld. Verder werden op 1 gezet, **rechtvaardigheid**, ze hebben daar recht op zorg, **geluk**, mensen gelukkig maken d.m.v. zorg en **vrijheid**. als je je echt vrij voelt om te kunnen doen wat je denkt dat je graag wilt doen dan bereik je dat allemaal.

“Eigenlijk zou ik op alles liefde willen zeggen, dat is het antwoord op alles op aarde, echte liefde. Maar toch heb ik hem niet aangekruist het moet een beetje praktischer dan dat voor mijn gevoel”

Op nummer twee staat bij drie respondenten **gelijkheid**: ieder mens is evenveel waard, een diepe behoefte dat het gelijkwaardig is, je helpt iedereen het maakt niet uit wie of wat je bent. Verder op twee **naastenliefde**, met naastenliefde ben je ook solidair en **vrijheid**, dat mensen zelf keuzes kunnen maken.

Op drie staat twee keer **naastenliefde**, Liefde is een soort basis voor geluk. *“Door middel van het overbrengen van je eigen liefde op iemand die het nodig heeft kan je zorgen dat iemand zich weer gelukkiger voelt. “daarnaast **vrijheid**, **vrijheid**: ik denk dat vrijheid een beetje beging bij opleiding, door de basisdingen als kennis, eten drinken veiligheid en opleiding krijg je meer vrijheid, **gelijkheid**, De onrechtvaardigheid van ongelijkheid motiveert om iets te doen en **geluk** roept bij mij iets op van vreugde dat je gewoon vorm kunt geven aan je leven.*

Overzicht van de door respondenten gekozen kwaliteiten

integriteit	Verbondenheid	empathie	Rechtvaardigheid	realisme	idealisme	Wederkerigheid
1-1	1-1	1-1		1-1		
	1-2	1-2	1-2	0-2		
	1-3	1-3		1-3	1-3	
	1-4			1-4	1-4	1-4
				1-5		
1	4	3	1	4	2	1

verantwoordelijkheid	hulpvaardigheid	betrokkenheid	tolerantie	zorgzaamheid
		1-1		
1-2	1-2		1-3	
		1-4		
2-5	1-5			1-5
3	2	2	1	1

Verbondenheid :

Verbondenheid wordt 4 keer genoemd. Ook al is er geen rechtstreeks contact toch wordt een gevoel van verbondenheid ervaren . "Het is meer een verbondenheid van mens tot mens, iedereen woont op aarde. " Doordat je er geweest bent maakt dat je weet om welke mensen het gaat. De verbondenheid met deze mensen wordt ook vanuit Nederland gevoeld. Dat je er bent geweest motiveert . "Voor mij moet er een band zijn. Ik zet me in op basis van wat ik eerder heb gezien, dus je gaat er wel met een bepaald verwachtingspatroon heen. Dat je iets kunt betekenen voor mensen daar. Kortom : er geweest zijn, je verbonden voelen en daardoor hier inzetten.

Realisme:

Ook realisme wordt 4 keer genoemd. Realisme is nodig bij dit werk, het is niet mogelijk om alles te veranderen. Niet weggelopen voor de feiten en reëel blijven. Hulp bieden die afgestemd is op lokale normen en waarden en afstemmen op de hulpvraag. Als iets daar opziet wordt moet ook realistisch gekeken worden naar hoever er gegaan kan worden en wat mogelijk is. Het moet ook te behappen zijn ook op langere termijn.

Empathie:

Empathie wordt drie keer genoemd : Inlevingsvermogen wordt gezien als noodzakelijk om op de juiste manier zorg te kunnen verlenen . Weten wat de mensen bezighoudt en hoe ze zich voelen. *“en ja dat creëert toch een soort verbondenheid met die mensen.”*

“Empathie: een kracht uit het hart, misschien is dat wel de bron van alles dat je gewoon jezelf in de ander herkent , dat je kan voelen wat ene ander voelt. Ik denk dat dat veel voeding geeft aan het slagen van zo'n project maar het kan ook een valkuil zijn.”

Verantwoordelijkheid:

Verantwoordelijkheid wordt drie keer genoemd maar heel verschillend ervaren. Volgens een respondent is het iets waar je mee in de fout kunt gaan je kunt je namelijk onterecht verantwoordelijk voor iemand voelen. Belangrijk is dus dat iemand zijn eigen verantwoordelijkheid kent. Een andere respondent verwijst hier eigenlijk ook naar door te stellen dat ze grenzen stelt aan haar verantwoordelijkheid. *We doen nu iets maar ik voel me niet verantwoordelijk voor alle kinderen in Afrika. Ik voel me verantwoordelijk voor waar wij ons nu voor inzetten met de stichting. Ik denk ook dat je gewoon niet meer kunt doen*

“Je kan je wel verantwoordelijk voelen voor alle kinderen in Afrika maar dan moet je er ook iets meedoen. “

“Je moet kiezen in je leven, je kan niet alles.”

Idealisme:

Idealisme: je kunt daar niet alles creëren zoals je dat hier in Nederland zou kunnen creëren omdat het toch wel een andere cultuur is, je moet je houden aan hun cultuur regels. Je moet hulp bieden waar ze daar het meeste aan hebben omdat zij gewoon niet dezelfde kijk hebben

als wij, *idealisme*: zonder idealisme begin je natuurlijk niets. Het is begonnen uit idealisme, het is ene startpunt. Het is begonnen bij Ria en daar borduren wij op voort. Ik hoop dat de wereld in ieder geval wat rechtvaardiger wordt dan ie nu is en daar probeer ik ook mijn steentje aan bij te dragen. *"Je kan de hele wereld niet redden maar..."*

Hulpvaardigheid:

Hulpvaardigheid: zorg is een vorm van hulp en dit moet een kwaliteit van de persoon zelf. Zijn. Hulpvaardigheid en zorgzaamheid hebben raakvlakken.

Betrokkenheid:

Betrokkenheid: dit is voor een respondent een hele belangrijke factor waarom ook de reden waarom ze zich nog inzet. Het er geweest zijn speelt hier duidelijk mee. Betrokken zijn wordt door een tweede respondent genoemd omdat het belangrijk om te weten wat er in Kenia gaande is en nodig is. Weten wat het inhoudt en wie het überhaupt gaat doen en voor wie.

Integriteit:

Nog veel belangrijker dan verantwoordelijkheid is volgens een respondent integriteit. Als integriteit gevoeld kan worden ook door ook lokale samenlevingen daar, dan waren we helemaal niet nodig geweest. *"Integriteit zit diep van binnen, is volgens mijn gevoel met je ziel verbonden, dat het helemaal kloppen moet, dat het zuiver is of zo."*

Rechtvaardigheid:

rechtvaardigheid: in landen als Kenia gaat het er echt helemaal niet rechtvaardig aan toe, daar is wel hulp van buitenaf bij nodig. Kinderen in de weeshuizen worden rechtvaardiger behandeld dan de kinderen erbuiten. Rechtvaardig betekent dat de een niet onderdrukt wordt door de ander.

Wederkerigheid:

Wederkerigheid: je moet het wel altijd doen omdat je het zelf graag wilt en inderdaad win- win want dat hoort bij gelijkwaardigheid en dan is het ook realistisch.

Tolerantie:

Wordt in het algemeen als belangrijke waarde gezien en staat voor niet oordelen en openstaan voor anderen.

Zorgzaamheid:

Zorgzaamheid: In Kenia vanuit een soort zorgzaamheid alles wat er aan de orde komt doen. Nu is het meer betrokkenheid dan zorgzaamheid. Je kunt niet zorgzaam zijn op afstand. Er is meer afstand waardoor je misschien ook minder vanuit jezelf dat zorgzame hebt maar meer het betrokkene. Vanuit betrokkenheid je inzetten, de volgorde is dan anders.

